

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1913. Andra kammaren. Nr 30.

Lördagen den 12 april.

Kl. 11 f. m.

§ 1.

Herr statsrådet *Larsson* avlämnade Kungl. Maj:ts propositioner: angående anställande av en mariningenjörsstipendiat över stat; och angående lots- och fyrinrättningen med livräddningsanstalterna.

Nämnda propositioner bordlades på begäran.

§ 2.

Föredrogs var för sig Kungl. Maj:ts å kammarens bord vilande propositioner; och hänvisades därvid:

till konstitutionsutskottet propositionen angående ändrad lydelse av §§ 8—11, 14, 16, 17, 21, 27—36, 42, 43, 51, 64, 74 och 77 i förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862, av §§ 9—11, 15, 24, 28, 35, 36, 56, 66 och 78 i förordningen om kommunalstyrelse i stad den 21 mars 1862, av §§ 6—8, 10, 14, 34 och 35 i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm den 23 maj 1862 och av §§ 3—5, 8, 13, 14, 20, 25—27, 31—33, 38—40, 59, 61 och 62 i förordningen om landsting den 21 mars 1862 m. m.; samt

till bevillningsutskottet propositionen med förslag till förordning om ändrad lydelse i vissa delar av förordningen den 9 juni 1905 angående försäljning av brännvin, förordning om ersättning till städer, vissa köpingar, landsting och hushållningssällskap för till statsverket indragna brännvinsförsäljningsmedel samt förordning om statsverkets fond av rusdrycksmedel.

§ 3.

Därefter föredrogs var efter annan de på kammarens bord liggande motionerna; och hänvisades därvid:

till särskilda utskottet motionerna:

nr 292, av herr *Olsson* i Blädinge;
nr 293, av herr *Persson* i Norrköping;
nr 294, av herr *Kronlund m. fl.*;

Andra kammarens protokoll 1913. Nr 30.

nr 295, av herr *Jonsson* i Gumboda;
nr 296 och 297, av herr *Indebetou*; och
nr 298, av herr *Zetterstrand*; samt
till lagutskottet motionen nr 299 av herr *Zetterstrand*.

§ 4.

Vidare föredrogos, men blevo ånyo lagda på bordet konstitutionsutskottets utlåtande nr 18 och memorial nr 19.

§ 5.

Ang. lag om
expropriation
m. m.

Till avgörande förelåg först lagutskottets utlåtande, nr 22, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om expropriation, lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom, lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten, lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, samt lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning, dels ock i anledning därav väckta motioner.

Genom en den 31 januari 1913 dagtecknad proposition, nr 46, hade Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit Riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) lag om expropriation;
- 2) lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom;
- 3) lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten;
- 4) lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar; samt
- 5) lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning.

I samband med denna proposition, som hänvisats till lagutskottet, hade utskottet till behandling förehåft följande med anledning därav väckta motioner, nämligen

inom Första kammaren:

nr 101, av herr friherre *Falkenberg* och
nr 102, av herr *K. J. Ekman*; samt

inom Andra kammaren:

nr 259, av herr *Olofsson*, i Digernäs;
nr 260, av herrar *Starbäck*, *Vennersten* och *Thorsson*,

nr 265, av herr *Wedin*,
 nr 266, av herr *Lindhagen*,
 nr 267, av herr *von Hofsten*, och

nr 268, av herrar *Persson*, i Norrköping, *Branting*, *Lindqvist*, i Stockholm, *Thorsson*, *Persson* i Malmö, *Palmstierna*, *Larsson* i Västerås, *Christiernson*, *Rydén* och *Eriksson* i Grängesberg.

Ang. lag om
 expropriation
 n. n.
 (Forts.)

I motionens nr I: 101 syfte hade herr *Hans Ericson* instämt och i motionen nr II: 266 herrar *Winberg*, *Hage* och *Berg* i Munkfors.

Utskottet hemställde

A) att Riksdagen måtte

1:o) med tillkännagivande, att det i förevarande proposition framlagda förslag till lag om expropriation icke kunnat av Riksdagen i oförändrat skick antagas, i anledning av sagda proposition samt herrar friherre Falkenkergs, Olofssons i Digernäs, Starbäcks med fleras och von Hofstens motioner, men med avslag å herr Ekmans motion ävensom herrar *Wedins* och *Lindhagens* motioner i vad desamma avsåge berörda lagförslag, för sin del antaga i utlåtandet intagna förslag till lag om expropriation;

II:o) godkänna genom ifrågavarande proposition framlagda, vid punkten fogade förslag till

1:o) lag om ändrad lydelse av 16, 24, 36 och 45 §§ i förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom;

2:o) lag om ändrad lydelse av 71 § i lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten;

3:o) lag om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 27 juni 1902, inefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar; och

4:o) lag om ändring i vissa delar av lagen den 31 augusti 1907 angående stadsplan och tomtindelning; samt

B) I:o) att herr *Lindhagens* yrkande om antagande av provisorisk lag om social expropriation i vissa i hans motion omförmälta avseenden icke måtte av Riksdagen bifallas;

II:o) att herr *Wedins* yrkande om antagande såsom särskild lag av ett i hans motion omförmält, i Norrlandskommitténs betänkande av reservanter framlagt lagförslag icke heller måtte av Riksdagen bifallas;

III:o) att Riksdagen, med anledning av herr *Lindhagens* motion samt herr *Perssons* m. fl. motion, punkt 2, men med avslag i övrigt å berörda motioner, i vad desamma ej blivit genom utskottets här ovan angivna hemställan besvarade, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om framläggande för Riksdagen skyndsammast möjligt av förslag i syfte att medelst stadgande om lösningsrätt bereda ägare av byggnader å ofri grund en mera tryggad ställning.

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Vid utlåtandet funnos emellertid fogade:

dels åtskilliga reservationer beträffande särskilda paragrafer i förslaget till lag om expropriation;

dels beträffande utskottets hemställan under B) reservationer av:

herrar *af Ekenstam, Trana, Gezelius*, greve *Lagerbjelke* och *Holmdahl*, som yrkat, att utskottets hemställan under III:o icke måtte av Riksdagen bifallas; samt

herrar *Lindhagen* och *Persson* i Norrköping, vilka hemställt,

1:o att Riksdagen med anledning av herrar *Lindhagens* och *Weidins* motioner måtte för sin del antaga ett vid utlåtandet fogat förslag till provisorisk lag om expropriation av jord för vissa sociala ändamål; samt

2:o att Riksdagen med anledning av herr *Lindhagens* och herr *Perssons* i Norrköping m. fl. motioner ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga *definitivt* förslag till lag om expropriation i erforderliga fall av jord från fastigheter av angivet slag för ovannämnda sociala ändamål nämligen:

1) för att bereda torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare tryggad förfoganderätt över jordbruket med erforderlig skog, odlingsmark, bete eller annat nödigt tillbehör;

2) för att bereda den jordlösa obemedlade befolkningen jord med nödigt tillbehör till nya jordbruk;

3) för att bereda innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken;

4) för att bereda synnerligast den mindre bemedlade befolkningen erforderlig tillgång på tomtmark för bostadsändamål.

Sedan herr talmannen anmält ärendet till handläggning, begärdes ordet av

Herr *Widén*, som anförde: Herr talman! I avseende å föredragningssättet tillåter jag mig hemställa, att lagförslagen föredragas var för sig paragrafvis och, där så anses lämpligt, momentvis med ingresser, rubriker och utskottets hemställan sist; att vid behandlingen av 1 § 1 mom. i lagen om expropriation diskussionen må omfatta de i punkt A) av utskottets hemställan upptagna lagförslagen i sin helhet; att lagtexten ej må behöva uppläsa i vidare mån, än sådant av någon kammarens ledamot begäres; att för den händelse lagförslagen eller något av dem kommer att i en eller annan del till utskottet återremitteras, utskottet lämnas öppen rätt att vid ärendets förnyade behandling i avseende å de delar, som blivit med eller utan ändring godkända, föreslå sådana jämkningar, som av

ifrågasatta ändringar i återförvisade delar kunna föranledas; samt att i avseende å nummerbeteckning av paragrafer och moment utskottet må äga vidtaga sådana ändringar, som påkallas av kamrarnas beslut.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Kammaren biföll den av herr Widén sålunda gjorda hemställan.

I enlighet härmed företogs först till behandling det vid punkten A) I:o upptagna *förslaget till lag om expropriation*.

1 §.

Denna paragraf hade i Kungl. Maj:ts förslag erhållit följande avfattning:

1 §.

1. Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt:

för befästning, övnings- eller förlägningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, eller eljest för rikets försvar,

för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn, lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande,

för allmän byggnad,

för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål,

för att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden, eller förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål, eller bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt,

för linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten, eller

för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för ändamål, som nu är sagt.

2. Finnes synnerligen märklig fast fornlämning för dess bevarande böra jämte därför erforderlig mark vara i kronans ägo eller jordområde böra på grund av synnerligen märklig naturbeskaffenhet av-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

sättas såsom naturminnesmärke och för sådant ändamål avstås till kronan, eller prövas skogsåterväxt böra på det allmännas bekostnad åstadkommas å kronan ej tillhörig skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark, eller finnes flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård, böra avstås till kronan, må, på förordnande av Konungen, expropriation av sådan fastighet äga rum.

Prövas särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark, böra upphöra, äge ock Konungen förordna om expropriation av rättigheten.

Utskottet föreslog, att paragrafen skulle lyda sålunda:

1 §.

Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt:

1. för befästning, övnings- eller förlägningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, eller eljest för rikets försvar;

2. för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn, lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande;

3. för allmän byggnad;

4. för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål;

5. för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål;

6. för att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden;

7. för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt;

8. för åstadkommande på det allmännas bekostnad av skogsåterväxt å skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark;

9. för kronans övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård;

10. för att i kronans ägo överföra jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet för dess avsättande såsom naturminnesmärke eller ock synnerligen märklig fast fornlämning, vars bevarande ej kan på annat sätt tryggas, jämte därför erforderlig mark;

11. för linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten; eller

12. för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för ändamål, som nu är sagt; och må expropriation enligt Konungens förordnade jämväl äga rum för upphävande av särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark.

I avseende å lydelsen av denna paragraf hade emellertid herrar *af Ekenstam, Trana, Gezelius*, greve *Lagerbjelke, Dahl, Petersson* i Lidingö villastad och *Svensson* i Saläng i avgiven reservation hemställt

dels att punkt 4 skulle erhålla följande lydelse:
för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål, vars tillgodoseende åligger kommunen eller samfälligheten;

dels ock att punkt 7 skulle ur förslaget utgå.

Punkterna 1—3.

Godkändes.

Punkten 4.

Sedan punkten blivit uppläst, lämnades på begäran ordet till

Herr Holmdahl, som yttrade: Av de reservationer, som äro bifogade utskottets utlåtande, finner man, att den största meningsskiljaktigheten i fråga om det föreliggande lagförslaget rör sig om innehållet i förslagens 1 §. Detta är ju helt förklarligt, då i denna paragraf fastslås expropriationsinstitutets ändamål och omfattning, och den sålunda innefattar de fundamentala principer, på vilka hela lagförslaget är grundat.

Särskilt i fråga om expropriationsinstitutets ändamål hava meningarna inom utskottet gått i sär. Några hava biträtt Kungl. Maj:ts förslag; andra hava funnit, att detta är alltför snävt, och påkalla en utvidgning av expropriationsändamålen, under det att andra återigen funnit förslaget alltför vittgående och ifrågasätta en begränsning. Den begränsning, som påyrkats, har gällt dels kommunernas rätt till expropriation, dels ock den ifrågasatta expropriationen av mark för samlingslokaler och lokaler för kooperativ affärsverksamhet.

I fråga särskilt om kommunernas expropriationsrätt vill jag i förbigående framhålla, att i vår nu gällande expropriationslagstiftning icke talas om någon kommunernas rätt till expropriation för annat ändamål än för gator, torg och allmänna byggnader. Det oaktat har emellertid expropriation medgivits kommuner i andra fall, då det varit fråga om något en kommuns allmänna behov.

I expropriationskommitténs förslag till expropriationslag förekommer som bekant ingen uppräknning av de ändamål, för vilka expropriation medgives, utan dessa ändamål innefattas i uttrycket »allmänt

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

gagn». Departementschefen fann emellertid detta uttryck alltför svävande och införde därför i sitt förslag en uppräknig av de olika ändamål, för vilka expropriation skulle kunna ifrågakomma, en förändring, som ju givetvis innebär en väsentlig förbättring. Men denna s. k. enumerationsprincip har icke tillämpats beträffande kommunernas rätt till expropriation, utan det har i förslaget helt generellt angivits, att kommun äger exproprieras för något kommunens allmänna ändamål.

Nu inser jag mycket väl, att det varit svårt, för att icke säga omöjligt, att åstadkomma en fullt uttömmande och tillfredsställande uppräknig av alla de kommunala ändamål, för vilka expropriation skulle kunna ske, och jag kan därför också förstå, att departementschefen försökt undgå den svårigheten genom att välja ett mera allmängiltigt uttryck. Då uppställer sig emellertid det spørsmålet: vad menas med en kommuns allmänna ändamål. Svaret på denna fråga får man, om man läser departementschefens uttalande till statsrådsprotokollet, där det heter: »Enligt förslaget skall expropriation kunna förekomma, så snart det är fråga om något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Under det att allmän expropriationsrätt för statsändamål icke upptages, föreslås alltså en sådan för kommunala ändamål. Anledningen härtill är att å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, men att dock å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet.»

Av detta departementschefens uttalande framgår, att han anser, att expropriation för en kommuns behov bör kunna ske icke blott för de uppgifter, som enligt lag eller gällande författningar åligga kommunerna, utan jämväl för de många och växlande syften, som med fördel kunna dragas inom ramen för de större eller mindre kommunernas verksamhet. Inlägger man nu denna betydelse i orden »allmänna ändamål», så har man enligt mitt förmenande medgivit kommunerna en obegränsad expropriationsrätt. Man har medgivit kommunerna rätt att exproprieras för varje företag, som de kommunala myndigheterna finna skäligt att besluta; ty i och med det att ett dylikt beslut fattas, har därigenom också fastslagits, att ett sådant företag innefattar ett allmänt kommunalt ändamål.

Då man nu vet, att under de senare åren en tendens gjorts sig gällande i våra kommuner och särskilt i våra stadssamhällen att, såsom det heter, kommunalisera rena affärsföretag, så skulle, i den mån ett sådant beslut fattades och vunne laga kraft, kommunen för att realisera ett sådant företag kunna påkalla expropriation. Och denna expropriation skulle kunna avse icke blott de markområden, som behövas för företagets bringande till utförande, utan även, om det är fråga om ett industriellt företag, jämväl ett vattenfall för att kunna skaffa erforderlig kraft att driva den industriella anläggningen.

Nu kan man ju visserligen hava delade meningar om, huru långt kommunernas beslutanderätt i allmänhet bör sträcka sig och vilken betydelse man bör inlägga i uttrycket en kommuns hushållningsangelägenheter. Men därom torde väl ändå de flesta vara ense, att det knappast kan vara riktigt eller överensstämmande med våra kommunalförfattningars anda, att en kommun i affärssyfte etablerar en konkurrens med enskilde näringsidkare. Men är denna uppfattning riktig, bör givetvis expropriation icke medgivas för ett sådant ändamål.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Om nu det föreliggande förslaget är så avfattat, att det medgiver rätt till expropriation för ett sådant ändamål, bör givetvis i förslaget vidtagas en ändring i syfte att vinna en lämplig begränsning.

Hur denna begränsning skall ske, är ju kanske icke så lätt att säga. En motionär, herr von Hofsten, har ifrågasatt, att man skulle uppräknat alla de ändamål, för vilka expropriation för kommunerna skulle kunna ifrågakomma. Men det är, såsom jag förut påpekat, så gott som omöjligt att åstadkomma en uttömmande enumeration. Ett sätt vore ju att bestämma att expropriation må ske för något en kommuns eller samhällighets allmänna ändamål, vars tillgodoseende enligt gällande författning eller gällande lag åligger kommunen eller samfälligheten. Men härvid stöter man på den svårigheten, att man gör expropriationsrätten alldeles för snäv, i det att man exempelvis icke skulle kunna påkalla expropriation för ett elektricitetsverk, ett gasverk, en folkpark eller ett varmbadhus. Stryker man åter orden enligt lag eller enligt gällande författningar och låter formuleringen bliva den, som reservanterna hava ifrågasatt, torde man å ena sidan kunna därunder inrymma just de ändamål, som jag nyss uppräknade, och å andra sidan utsluta expropriation för rena affärsföretag.

Då sålunda enligt mitt förmenande den formulering, reservanterna här hava valt, uppdrager de rätta gränserna för kommunernas expropriationsrätt, tillåter jag mig att yrka avslag på utskottets hemställan i denna punkt och bifall till den av herr af Ekenstam m. fl. avgivna reservationen.

Vidare anförde:

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Innan jag går att besvara den siste talarens anförande, torde jag böra för kammarens ledamöter redogöra för lagförslagets grunder och omfattning i avseende å de förhållanden, som lagen behandlar i 1 §.

Det framgår såväl av Kungl. Maj:ts proposition som av utskottets betänkande, att den framlagda nya expropriationslagen väsentligen är föranledd av Riksdagens egna framställningar. Av dessa framställningar avser en del frågan om utvidgning av expropriationsrättens område. Sådana framställningar hava gjorts dels av Riksdagen, som jag nyss nämnde, dels av andra myndigheter, dels har det också

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

framkommit förslag i Riksdagen, som dock icke föranlett till någon Riksdagens samfällda framställning i ämnet, men i allt fall ansetts förtjäna avseende.

Den första framställningen kom från telegrafstyrelsen år 1903 såsom omnämnes i den kungl. propositionen — och innehöll begäran om vidtagande av åtgärder, för att expropriationsrätt måtte medgivas för framdragande av telegraf- och telefonanläggningar på, över och under samfärdsvägar, såsom gata, väg, allmän plats eller vattendrag. Vidare anhöll Riksdagen 1904 i skrivelse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t skulle taga i övervägande, huruvida icke expropriationsrätt skulle kunna meddelas för linbanor. I skrivelse den 30 april 1907 anhöll Riksdagen om förslag till åtgärder, huru man med anlitande av expropriation skulle kunna vid fiskelägen, stationssamhällen och andra områden på landet med större sammanträngd befolkning på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna bostadsförhållandena. I en annan skrivelse av samma dag anhöll Riksdagen om utvidgning av 1902 års lag om starkströmsanläggningar, eller anläggningar för överförande av elektrisk kraft. Framställningen berör emellertid icke denna lag utan den särskilda lagen om expropriation för elektriska kraftanläggningar. Vidare har skytteförbundens överstyrelse i skrivelse av år 1908 anhållit om åtgärder, för att expropriation må medgivas för skjutbanors inrättande.

Om vi sedan fästa oss vid sådana framställningar, som gjorts i Riksdagen och delvis vunnit Riksdagens bifall, märkas framställningar om expropriation för att kunna åt det allmänna förvärva kalmark och annan ödelagd, skogsbördig mark åren 1907 och 1908, för bildande av kommunalskogar år 1909, om expropriation av vattenfall för statens eller kommunernas allmänna behov åren 1908, 1909 och 1910. Vidare har det gjorts framställning om anskaffande genom expropriation av tomtmark för samlingslokaler åt sammanslutningar för social, politisk, religiös eller kulturell verksamhet. Dylika framställningar hava bifallits av Andra kammaren vid fyra riksdagar, senast 1912. Fråga har också varit väckt i Riksdagen åren 1907 och 1909 om förvärvande medelst expropriation av tomtmark för idkande av kooperativ verksamhet av sådana föreningar, som omförmälas i § 1 av lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet. Det är således, som vi se, många ändamål, till vilka både Riksdagen och myndigheter hava begärt, att expropriationsrätten skall utsträckas.

Då uppstår den frågan, hur man skall gå till väga vid angivande av expropriationsrättens omfattning. Vår nuvarande expropriationslag löser frågan på det sättet, att den uppräknar vissa ändamål och sedermera i anslutning till dessa ändamål angiver, att Kungl. Maj:t må medgiva expropriation även för andra därmed jämförliga ändamål. Det är således en uppräknig av de olika ändamålen i form av en exemplifiering. När expropriationskommittén sökte ordna denna sak, föreslog den efter mönster av en del utländska lagstiftningar,

att man skulle gå en annan väg. Man skulle icke göra någon uppräknings utan det föreslogs i stället en allmän bestämmelse, att expropriation skulle kunna medgivas, då det prövades nödigt för »allmänt gagn». Kungl. Maj:t har emellertid icke ansett sig böra gå denna senare väg, utan har följt samma metod som den nu gällande lagen, nämligen att uppräknade de särskilda expropriationsändamålen. Det har gjorts en så fullständig exemplifiering som möjligt, och i anslutning därtill har givits den bestämmelsen, att expropriationsrätt må av Kungl. Maj:t medgivas för andra därmed jämförliga ändamål.

Det sätt att lösa frågan, som Kungl. Maj:t inslagit på, har lagutskottet för sin del godkänt, och därom råder icke någon meningskiljaktighet mellan utskottets olika ledamöter. Utskottet har i avseende på denna paragraf allenast vidtagit den ändringen i Kungl. Maj:ts förslag, att utskottet numrerat de olika momenten för att på detta sätt lättare kunna åtskilja de olika ändamålen; det är allt vad utskottet här gjort.

Nu är det reservationer vid några av dessa punkter, och den punkt, som det för närvarande gäller, är fjärde momentet i 1 §, som handlar om expropriation för kommunala ändamål. Det torde därvidlag till en början böra observeras, på det icke en missuppfattning må uppkomma, att det visst icke är nog med att ett sådant ändamål, som i lagen angives såsom kunnande medföra expropriationsrätt, föreligger, för att en rätt skulle utan vidare existera att exproprieras det ifrågakvarande området. Om en kommun anser, att den har behov av ett vattenfall, så har den därför icke någon ovillkorlig rätt att exproprieras det, utan enligt den nu föreslagna lagen liksom alla dylika lagar och även den nuvarande lagen för övrigt, är det Kungl. Maj:t, som har att pröva och avgöra saken efter utredning om behov föreligger, och om det är av sådan beskaffenhet, att det kan subsumeras under de ändamål, som lagen uppräknar. Detta gäller naturligen också med avseende på kommunernas expropriationsrätt. Det är således icke tillräckligt för kommunerna att säga, att de behöva ett område, utan Kungl. Maj:t har att pröva, om det må ske eller ej.

Herrarne finna i 5 § av detta lagförslag att, därest det är mer än ett område, som skulle kunna användas för ändamålet, skall det prövas, huruvida det icke är lämpligare att exproprieras ett annat område än det som begärts. Kungl. Maj:t skall då medgiva expropriation av det område, vars avstående skulle medföra den minsta olägenheten för den, som skall avstå det. Detta är en nyhet i lagen, och därigenom förebygges, att nödvändigtvis just det område skall avstås, som den exproprierande utsett, utan om ändamålet kan vinnas med ett annat område, än det som begäres, så exproprieras det, vars avstående medför den minsta olägenheten, och detta prövas av Kungl. Maj:t. Jag har velat förutskicka denna upplysning och därmed klargöra, att expropriation icke innebär en ovillkorlig rätt till

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om expropriation m. m. ett visst område, som man behöver, utan Kungl. Maj:t har att pröva saken.

(Forts.)

Vad de kommunala ändamålen beträffar, som behandlas i fjärde momentet, har i den gällande lagen icke något angivande av de kommunala expropriationsändamålen egentligen ägt rum. Det har, såsom den siste talaren erinrade, allenast omnämnts rätt att expropriera mark för torg och gata i stad och för allmänna byggnader för kommunala behov. Vad beträffar expropriation av torg och gata, så tillhör denna fråga numera icke denna lagen, utan den tillhör den s. k. stadsplanlagen. Emellertid är det givet, att med den utveckling, som det kommunala livet tagit under de årtionden, som förflutit sedan den gamla expropriationslagen kom till, år 1866, nödvändigheten och angelägenheten av att kunna medelst expropriation tillgodose kommunala behov väsentligt utvidgats. Det är det, som Kungl. Maj:t ansett lämpligt att i lagen giva uttryck åt, och därom äro icke heller utskottets majoritet och reservanterna oense. Både utskottet och reservanterna äro med om att i större utsträckning än hittills genom expropriationslagstiftningen tillgodose de kommunala behoven. Det är blott fråga om huru långt det skall utsträckas. Utskottet har i detta hänseende förmenat, att Kungl. Maj:ts förslag är det bästa och tillfyllestgörande både ur synpunkten att kommunerna få rätt att expropriera, då ett allmänt behov för dem föreligger, och ur säkerhetssynpunkt att expropriationsrätten icke utsträcker längre, än skäligt är. Frågan om vilka kommunala ändamål skola tillgodoses bestämmas uppenbarligen ytterst icke genom expropriationslagen utan genom kommunallagarna. Utskottet har, visserligen följande en av motionärerna, herr von Hofsten, försökt sig på att räkna upp de kommunala ändamål, som borde medtagas, men det befanns icke vara görligt. Det har också den siste talaren erkänt. Det finnes då icke någon annan väg att gå än att följa Kungl. Maj:t och angeva ändamålet i allmänhet.

Som jag nyss sade, är omfattningen av kommunernas verksamhet, i den mån den bestämmes genom lag, att bedöma icke enligt expropriationslagen utan enligt kommunallagarna. I dem är det föreskrivet, såväl i den för landet som i den för städerna gällande kommunallagen, vilka angelägenheter kommunerna hava att besörja. Detta innebär också, såsom statsrådet och utskottet angivit, den begränsning av kommunernas expropriationsrätt, som är erforderlig. Häri ligger alltså också säkerheten för att expropriationsrätten icke utsträcker till andra behov än sådana, som verkligen äro kommunernas allmänna behov, d. v. s. sådana som kommunerna jämlikt kommunallagarna hava att tillgodose.

Nu vilja reservanterna, att expropriation skall medgivas endast »för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål, vars tillgodoseende *åligger* kommunen eller samfälligheten». Ja, vad har man då velat uttrycka med ordet »åligger»? Det åsyftar naturligtvis en begränsning. Om en sådan vinnes på detta sätt, läm-

nar jag därhän. Det är så, att det i avseende på den kommunala verksamheten torde vara ganska svårt att enligt kommunallagarna göra skillnad på vad som är kommunernas skyldighet och vad som är kommunernas rättighet. Dessa begrepp torde i allmänhet sammanfalla. Om man tänker t. ex. på anläggandet av en elektrisk belysningsledning, är det uppenbart, att det är en kommuns rättighet att anordna ett sådant företag, men på samma gång är det också en kommuns skyldighet att på det lämpligaste och bästa sättet ordna en dylik angelägenhet. Likaså är det i fråga om andra kommunala behov. Att en kommun enligt kommunallagarna icke har rätt att kasta sig in i rena affärsföretag är uppenbart, och det har för övrigt alldeles tydligt framhållits av statsrådet i motiveringen.

Det är sålunda även enligt Kungl. Maj:ts förslag, som biträts av utskottet, efter mitt förmenande icke den ringaste tvekan om att icke tillräcklig begränsning finnes och den enda riktiga begränsningen, nämligen att expropriationen skall tillgodose en kommuns allmänna ändamål. Däremot är det tämligen klart enligt mitt förmenande, att, om man godkänner den avfattning som reservanterna föreslå, man härigenom öppnar fältet för tvister, huruvida det eller det ändamålet *åligger* kommuner att tillgodose eller ej. Jag har redan förut fäst uppmärksamheten på att i den kommunala verksamheten sammanfalla åligganden och rättigheter. Man lär icke kunna skilja på dessa, och då vore det oriktigt och till äventyrs missvisande att göra en sådan åtskillnad, som reservanterna vilja göra.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Persson i Norrköping: Herr talman, mina herrar! Det har något förvånat mig, att de, som gå mot Kungl. Maj:ts förslag i denna punkt, vilket av utskottet tillstyrkts, äro stadsrepresentanter och till och med borgmästare, den ene, som i dag haft ordet, i Blekinge, och den andre, motionären, i Västergötland. Ty vad innebär reservationen i denna punkt? Den innebär just en inskränkning för städerna och andra liknande samhällen i möjligheten att utveckla sig på det sätt, som de själva anse för sig och det allmänna vara fördelaktigt. Det är just i egenskap av stadsrepresentant, som jag omöjligt kan vara med om en sådan inskränkning som i reservationen förutsättes, ty med det förslag, som där föreligger, skulle expropriationsrätten vara för städerna, för stadskommunerna, begränsad till blott det, som *åligger* kommuner eller samfälligheter.

Vad är det, som åligger kommunerna? Jo, anskaffandet av vatten åt medborgarne och belysning samt tillgoseende av vissa hälso- och sjukvårdsfrågor. Något därutöver åligger icke kommunerna, såvitt jag kan se. Men därutöver finnas diverse företag, som med lika stort fog kunna dragas in under kommunernas verksamhet, exempelvis upprättandet av spårvägar i en stad och vidare uppbyggandet av slakthus, uppbyggandet av vissa inrättningar i samband med renhållningsverket etc. Med den inskränkning, såsom reser-

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

vanterna föreslå, kan man befara, att Kungl. Maj:t skulle känna sig förhindrad att, när en kommun gjort framställning om att få expropriera mark för dylika ändamål, bifalla den gjorda framställningen. Kungl. Maj:t skulle kanske känna sig förhindrad av lagens bestämmelser, därför att det icke ovillkorligen åligger kommunerna att hava t. ex. spårvägsväsende, utan det kan ett enskilt affärsföretag lika väl ordna. Och lika väl kan man befara, att, under det att kommunerna skulle ha rätt att expropriera t. ex. vattenfall för att kunna tillgodose samhället med belysning, skulle samhället icke ha rätt att från det kraftverk, som uppföres vid det exproprierade vattenfallet, leverera kraft till inom staden varande hantverk och industrier; och det skulle väl icke vara någon mening med.

Jag skall inskränka mig till dessa påpekanden vid denna punkt och ber att få yrka bifall till utskottets förslag,

Herr Petersson i Lidingö villastad: Herr talman, mina herrar! Jag skall be att få följa exemplet av lagutskottets ärade ordförande och yttra något om lagens innehåll i allmänhet, som man ju har rätt till vid debattens början.

Jag vill då öppet erkänna, att lagen innehåller vissa stadganden, som enligt min uppfattning måste anses som synnerligen värdefulla. Sålunda ger förslaget utvidgad rätt till expropriation i en del fall, där — det måste vi erkänna — den rastlösa utvecklingen har kommit därhän, att man måste tillita detta institut för att tillgodose förefintliga behov. Det innehåller vidare bestämmelser angående värdesättningen å exproprierad fastighet, som torde skydda mot de missförhållanden, som under senare tid visat sig därutinnan, att expropriationsersättningen understundom blivit väl hög, någon gång oskäligt hög. Det innehåller vidare en, såvitt jag kan finna, tillfredsställande anordning med avseende på expropriationsnämndens bildande och sammansättning. Det ger nämligen en kader män, ur vilka nämnden skall väljas, och gör nämndens ordförande konstant under viss tid, varigenom kontinuitet och sakkunskap på detta område kommer att främjas. Det har slutligen en del nya bestämmelser, specialbestämmelser för vissa expropriationsändamål, som förefalla mig ganska välbehöfliga.

Jag har sålunda med mycken sympati gått till behandlingen av detta lagförslag, och jag har gjort vad jag kunnat för att förbättra det. För mig har det dock stått klart, att vissa av förslagets delar måste underkastas ändringar, och därom få vi yttra oss under debattens fortsättning. Det finns ingen anledning att nu uppehålla sig vid annat än det, som är föremål för diskussion, det vill säga frågan om den kommunala expropriationen.

Vad den beträffar, har, som herrarne sett, propositionen givit kommun expropriationsrätt för kommunens »allmänna ändamål», utan varje begränsning. Det är ganska egendomligt, att den expropriationsrätt, som man sålunda vill giva kommunen, går längre än den

expropriationsrätt, som man ger staten. Herr statsrådet säger själv i sitt anförande till statsrådsprotokollet, att under det att allmän expropriationsrätt för statsändamål icke upptages, så föreslås en sådan för kommunala ändamål utan begränsning. Han tycker, att man kan göra det, därför att begränsningen ligger i kommunallagarna, ungefär som utskottets ordförande velat göra gällande.

Nu kunna varken jag eller de övriga reservanterna vara med om en så obegränsad expropriationsrätt för kommunerna. Jag skall först be att få påpeka en sak, som ingen av de föregående talarne, såvitt jag hört, uppehållit sig vid, och det är, att kommunen redan enligt andra punkter i denna samma första paragraf får expropriationsrätt beträffande åtskilliga väsentliga ting, som herr Persson i Norrköping tycktes vilja förlägga under den här punkten. Sålunda ha kommunerna enligt punkt 2, som vi godkänt, rättighet till expropriation för allt vad kommunikationändamål heter, för anläggande av spårvägar och andra transportmedel, och kan alltså kommunen liksom varje annan få expropriation härför. Vidare medges enligt tredje punkten expropriationsrätt för allmän byggnad. Så snart kommunen vill uppföra någon sådan byggnad, så har den rätt att expropriera enligt tredje punkten. Vidare medges sådan rätt för anläggande av vattenledning enligt punkten 5. För ordnande av tomtförhållandena inom kommunen och allt därmed sammanhängande medges expropriationsrätt enligt punkt 6, och jag bör även hänvisa till den expropriationsrätt, som omnämnes i punkt 12 »för andra därmed jämförliga ändamål», sålunda för ändamål, som äro jämförliga med dem, jag nu räknat upp. Vad är det då, som kommer under den nu föredragna punkten? Jo, mina herrar, häri avses allenast vad kommunen *i övrigt* kan behöva expropriera för.

Nu vill jag säga, att jag för min del är benägen att medgiva kommunen expropriationsrätt för sådana ändamål som fattigvård, hälsovård, sjukvård, brandväsen, undervisning och uppfostran, begravningsplatser, belysning och dylika kommunala saker, men allt detta innefattas, mina herrar, enligt min uppfattning just i det uttryck, som vi reservanter använt, nämligen allmänna ändamål, vars tillgodoseende åligger kommun eller samhällighet. För det, som enligt kommunallagarna åligger kommunerna att sörja för, får också mark exproprieras. Därmed tror jag, att kommunens rätt till expropriation blivit tillräckligt och fullständigt tillgodosedd; därutöver vill jag icke gå.

Jag vill således icke giva kommunerna expropriationsrätt för varjehandla andra ändamål, för t. ex. varjehandla affärsföretag, som kommunens beslutande myndigheter kunde vilja kasta sig in i. Även om ett sådant beslut ginge utom kommunens befogenhet så kanske det icke klagas däröver, och då ha vi ett kommunalt affärsföretag, vars »allmänna ändamål» alltid kan sägas vara att skaffa kommunen inkomster. Och jag anser icke rimligt eller skäligt, att kommunen skulle ha expropriationsrätt för sådana ändamål.

Ang. lag om
expropriation
n. n.
(Forts.)

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Nu bör jag tillägga, att det är klart, att vad som åligger kommun kan bedömas olika för olika kommuner. Om jag tänker på en belysningsanläggning — som här så mycket talas om — så skulle jag vilja säga, att det visserligen åligger en stadskommun att sörja för sådan, därför att den behöves för den allmänna säkerhetens, för polisens skull, i den allmänna samfärdselns intresse. Men skulle en liten socken ute på landsbygden vilja anlägga ett elektricitetsverk för att därmed upplysa de olika gårdarna och något sådant kunde tänkas bli beslutat på en kommunalstämma, så tror jag, att man måste säga, att detta åligger icke kommunen. I sådana fall skulle jag icke vilja medgiva expropriation.

Jag har härmed angivit skälen till, att vid denna punkt bör göras en begränsning, och jag yrkar bifall till den reservation, som under-tecknats av bland andra mig i denna punkt.

Herr Holmdahl: Det var med tillfredsställelse, jag hörde, att lagutskottets ärade ordförande är fullständigt ense med mig därom, att expropriation för rena affärsföretag i en kommun icke bör beviljas. Men då lagutskottets ordförande är av den uppfattningen, att kommunernas expropriationsrätt skulle begränsas genom stadgandena i kommunalförfattningarna, så tillåter jag mig påpeka, att herr statsrådet i sitt anförande till statsrådsprotokollet säger, att föremål för expropriation äro icke blott de uppgifter, som enligt lag åligga kommunerna, utan de många och växlande syften, som med fördel kunna dragas inom ramen för kommunernas verksamhet. Han har sålunda den uppfattningen, att även andra ändamål än de, som angivas i kommunalförfattningarna, finnas, för vilka expropriation för en kommuns räkning skulle kunna äga rum.

Herr Persson i Norrköping uttalade sin förvåning över, att jag och en annan person, också borgmästare, ville begränsa rätten för kommunerna till expropriation. Jag kan icke tala för någon annan än mig själv. Men jag vill säga, att det är just min erfarenhet såsom borgmästare, som bibragt mig den uppfattningen, att man bör så mycket som möjligt söka förhindra kommunernas expropriationsrätt för rena affärsföretag. Vad i övrigt herr Persson anförde mot mitt uttalande är redan bemött av herr Petersson i Lidingö villastad, och jag skall därför icke uppehålla kammaren med ett upprepande av vad som redan blivit sagt.

Herr Palmstierna: Herr talman! Det är egentligen två saker, det här är fråga om och som synas ha sammanblandats den ena med den andra. Den ena berör frågan: vad är det, som åligger kommunerna, vad är det, som egentligen tillhör deras verksamhet? Det andra spørsmålet är detta: för vilka ändamål böra kommunerna få rätt att exproprieras?

Om man då går till den första frågan: vad är det, som åligger kommunerna, så finna vi detta angivet i vissa speciella kommunala

författningar, nämligen hälsovårds-, byggnads-, ordningsstadgarna o. s. v., men dessutom finnes det i de allmänna kommunallagarna uttryckt så, att det är gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter. Alla dessa begrepp äro mer eller mindre svävande, och en långvarig praxis och prejudikatbildning har så småningom inramat vad man anser tillhöra kommunens gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter eller falla under någon av dessa stadgar, som nu berörts.

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Det andra spörsmålet gäller i vad mån kommunen för det, som åligger den enligt lag eller den praxis, som på grund av utvecklingen framträtt, bör ha expropriationsrätt eller icke. Då har herr presidenten Petersson här framhållit, att han för sin del liksom reservanterna endast vill ha expropriationsrätt för det, som *uttryckligen* åligger vederbörande. Men enligt vad jag sagt, finnes det i kommunallagarna just ingenting, som *bestämt* angiver vad som åligger kommunerna, och det var ganska intressant att höra, att presidenten Petersson i det anförande, han höll, ville för sin egen del, utöver vad som kan letas fram i de olika stadgarna, även medgiva expropriation för vissa ändamål, om vilka det icke finnes något annat stadgande i kommunallagarna än det allmänna stadgande, som finnes t. ex. i första paragrafen i förordningen om kommunalstyrelse i stad. Följaktligen skulle, med den stränga tolkning, som gjordes av presidenten Petersson, kommunerna även i de fall, han själv ville bereda dem expropriationsrätt, icke tillförsäkras sådan med den formulering, han givit reservationen.

Enligt min uppfattning är det så, att när beslut fattas inom kommunen angående det ändamål, som skall fyllas med en åtgärd av ena eller andra slaget, vare sig köp, expropriation eller annat förfarande, det är då, som spörsmålet gäller, huruvida detta faller inom kommunens befogenhet enligt lag och praxis eller icke. Anses så icke vara fallet, kan beslutet överklagas och bringas inför regeringsrätten. Det andra spörsmålet är en senare fråga, som faller eller står sig med hänsyn till detta *primära* förhållande, som jag velat framhålla.

Med dessa ord ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Jag antydde redan i mitt förra anförande, att det sätt, på vilket reservanterna formulerat detta stadgande, skulle kunna föranleda till missuppfattning. Jag utvecklade inte då detta närmare, men för att nu klargöra vad jag menade, och för resten i viss anslutning till vad den siste talaren yttrade, vill jag påpeka, att det med fog torde kunna göras gällande, att när man använder ordet »åligger», man icke har rätt att genom expropriation tillgodose några andra ändamål än dem, om vilka det i kommunallagarna eller tilläventyrs i särskilda stadgar finnes *uttryckligen angivet*, att kommunen skall besörja dem.

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Detta är nu inte reservanternas mening, såsom vi senast hörde av herr Petersson i Lidingö villastad, men det skulle kunna med fog göras gällande, att ordalagen innebära det, och då skulle för en hel del samhällen, t. ex. köpingar eller municipalsamhällen, det vara omöjligt att exempelvis anlägga ett belysningsverk, även om det vore för gatubelysning, och om det gäller en stad, åtminstone för innerbelysning, något som ju dock allmänt erkännes vara en stadens eller kommunens angelägenhet.

Det kan således icke fränkommas, synes mig, att det sätt att uttrycka saken, som reservanterna valt, kommer att ge anledning till misstolkning. Däremot behöver, efter mitt förmenande, så icke bliva fallet med Kungl. Maj:ts förslag, där begränsningen ligger i uttrycket »kommunens allmänna ändamål». Därav följer, att det skall vara sådana gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter, som kommunallagarna tillåta kommunerna att besörja, och icke några andra; och det synes mig vara alldes uppenbart, att, såsom herr departementschefen framhållit, rena affärsföretag icke komma in under denna formulering. Och då en avfattning sådan som reservanternas skulle kunna utesluta en hel del fullkomligt berättigade ändamål — ehuru jag tror, att det icke är reservanternas mening — så anser jag, att det är alla skäl att här följa utskottet.

Herr Petersson i Lidingö villastad: Herr talman! De två sista talarna hava vänt sig mot reservanternas formulering och sagt, att den kan vara tvivelaktig och tvetydig. Jag för min del tror icke, att den så är; jag tror, för att taga ett exempel, att en sådan sak som att sörja för hälsovården eller brandväsendet eller belysningen inom en kommuns område är något som *åligger* kommunen, och att, om kommunen brister i fullgörandet av sina åligganden därutinnan, offentlig myndighet — åtminstone i viss omfattning och under vissa förhållanden — kan ingripa och tillse att något blir gjort. Att någon sådan risk för en onödig och olämplig begränsning skulle föreligga, som den siste talaren velat lägga i reservationens ordalag, det har jag för min del ingen anledning att befara.

Däremot vidhåller jag fortfarande, att det är ytterst betänkligt att stadga expropriationsrätt för kommunerna utan någon som helst begränsning. Visserligen har en talare invänt, att i sådana saker, som en kommun kan besluta att företaga sig, klagomål kunna enligt kommunallagarna anföras hos regeringsrätten, som då prövar desammans befogenhet. Ja, det är sant, men i regel torde det ej bli fråga om prövning av annat än den formella beskaffenheten av omröstningen, att det är tillräcklig majoritet o. s. v.; och det lärer väl ytterst sällan inträffa, så som våra kommunallagar äro beskaffade, att den högsta beslutande myndigheten finner företaget i fråga vara sådant att det på grund av sin beskaffenhet faller utom kommunens befogenhet att befatta sig med.

Då jag alltså icke kan dela de betänkligheter mot punktens for-

mulering i reservationen, som uttalats, ber jag att få vidhålla mitt yrkande.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Herr Bengtsson i Norup: Herr talman! Man hade tänkt, att denna expropriationslag skulle komma att omfatta alla de krav, som bland vårt svenska folk behöva tillgodoses. Särskilt må man då stanna vid tanken på elektriska kraftanläggningar här och där i landet.

Nu är det så, att det mångenstädes ligger vattenfall helt obegagnade eller ock utan någon vidare nytta. Dessa skulle genom expropriation kunna tillgodose hela samhällets behov, såväl vad angår belysning som kraft till vissa slags drift vid lantbruket, till smärre hantverk etc. Att expropriationen, på sätt som den siste ärade talaren pointerade, skulle taga sådana former, som vore olyckliga för landet, därest man lämnade kommunerna den av Kungl. Maj:t och utskottet föreslagna expropriationsrätten, tror jag är att giva saken alltför stor vidd i skrämmande avsikt. Jag tror tvärtom, att vill man verkligen tillgodose de krav och behov, som förefinnas i vårt land, då bör man bifalla utskottets förslag i denna del; och jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till detta.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad, gav herr talman propositioner först på godkännande av utskottets förslag till lydelse av punkten 4 samt vidare på avslag därá och godkännande i stället av den lydelse, som föreslagits i den av herr af Ekenstam m. fl. avgivna reservationen; och blev utskottets förslag av kammaren godkänt.

Punkterna 5 och 6.

Godkändes.

Punkten 7.

Punkten föredrogs, varefter

Herr von Hofsten anförde: Herr talman! Såsom bekant angiver det av *kommittén för revision av expropriationslagstiftningen* avgivna förslag detta instituts omfattning sålunda, att expropriation må ske, då »Konungen prövar nödigt, att fast egendom skall tagas i anspråk för allmänt gagn». Då nu herr justitieministern i den kungl. propositionen avvikit från denna princip och i stället lämnat en uppräknig av expropriationsanledningarna, har han angivit en huvudorsak till denna åtgärd vara den, att »det icke kan med framgång ifrågasättas att åt Kungl. Maj:t skulle givas ett till sina gränser och sin innebörd så vidsträckt och obestämt bemyndigande att ingripa i den enskilda jordäganderätten».

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Vid genomläsande av förevarande handlingar får man emellertid det intryck, att herr statsrådet valt denna väg, att uppräknade expropriationsanledningarna, jämväl för att vinna målet att i lagförslaget få in just det moment, som nu är fråga om. Herr statsrådet angiver också i sitt yttrande till statsrådsprotokollet sammanhanget mellan nu föreliggande moment och, såsom nyss är antytt här i kammaren, förut väckta motioner, avseende anskaffande av »oundgänglig tomtmark, avsedd att åt sammanslutningar för folkbildning och nykterhet eller annan religiös, social eller kulturell verksamhet åstadkomma samlingslokaler». Expropriationslagstiftningskommittén har uti sin motivering uttryckligen förklarat, att den icke anser dessa expropriationsanledningar kunna inbegripas i uttrycket »allmänt gagn». Jag har i min i ärendet avgivna motion angivit några av de betänkligheter, som framträda gentemot en sådan lagstiftning. Jag skall be att få ytterligare framhålla några skäl i samma riktning.

Enligt hittills gällande lagstiftning har expropriation ägt rum allenast, då ett direkt *allmänt* intresse krävt åtgärden. Här omförmälda två ändamålen, anskaffande av tomtplatser för samlingslokaler och för kooperativ verksamhet, beröra betydligt mera enskilda intressen. Det är sålunda en helt och hållet ny väg, som lagstiftningen här slår in på. Man kan väl tänka sig, att ett fåtal personer, som sammanslutit sig för något kulturellt ändamål, t. ex. bildande av en nykterhets- eller föreläsningförening, hava rätt att enligt dessa grunder begära expropriation och få tomtmark till föreningslokaler. Det kan ävenledes tänkas, att ett fåtal personer, som av någon anledning äro missbelättna med en handlande på platsen, expropriera mark för kooperativt ändamål i direkt avsikt att konkurrera med denne handlande alldeles inpå hans egna knutar.

En »väsentlig del av befolkningen» kan genom en tillfällig opinionsyttring, exempelvis ett folkmöte, giva stöd åt denna uppfattning. Härmed kommer man då in på den andra frågan: vad menas med »en väsentlig del av befolkningen»? Det kan icke vara en viss procent av befolkningen. Det synes mig, att när man ger denna stora makt, som ligger i expropriationsinstitutet, åt en sökande, denne bör vara mera preciserad, än vad här är fallet.

Den mest vägande invändningen mot expropriationsinstitutets tillämpning i nu berörda fall ligger dock däri, att dessa expropriationsändamål: för tomtmark till samlingslokal och till kooperativ verksamhet, såsom själva bärare av enskilda intressen, göra ett alltför stort ingrepp i annans enskilda äganderätt. Jag tror verkligen icke, att det kan vara överensstämmande med allmän svensk rättsuppfattning — ordet taget i en mera allmän betydelse — att en enskild förening, även om dess ändamål kan sägas vara i viss mån allmänt, i dessa tider, då föreningsväsendet florerar och då så många föreningar konkurrera sinsemellan, skulle hava rätt att expropriera enskild mark, alltså mot ägarens önskan och ofta i direkt strid med dennes intressen.

Det föreföll mig under fjolårets debatt i denna kammare i en liknande fråga som om samtliga de talare, vilka så kraftigt förordade dessa expropriationsanledningar, huvudsakligen utgingo från att expropriation för nu angivna ändamål skulle rikta sig mot de här i kammaren så förkättrade bolagen. Men det finnes, mina herrar, ingen anledning, varför icke sökandeföreningen likaväl kan vända sig till de här i kammaren mera omhuldade småbrukarnes områden. Man vet ju, att just i byar och tätt bebyggda trakter, där sådana föreningar ju kunna antagas vara i hög grad i behov av att expropriera mark, just där är jorden särskilt styckad i smålotter. Då invändes, att där har man lättare att köpa jord, lättare att genom fritt avtal sätta sig i besittning av behöflig tomtmark.

Lagutskottet anger ock å sidan 14 i sitt betänkande, att »det synes vara befogat att till undanröjande av de svårigheter, som i förevarande avseende möta, såsom ett yttersta medel anlita expropriation, då annan utväg icke finnes». Det framgår emellertid icke av lagförslaget, att expropriation ovillkorligen skall vara det *yttre* medlet; det finnes ingen garanti lämnad för att sökanden i någon mån behöver styrka eller påvisa, att han förut förgäves försökt att få köpa mark. Man kan lika väl tänka sig, att sökanden begagnar sig av expropriationsutvägen ganska snart, för att komma i besittning av det område han vill ha; och man kan icke heller utgå ifrån att han genom expropriationsförfarandet får betala högre pris för marken, än om man köper den på frivillighetens väg, snarare tvärtom, alldenstund genom de i övrigt praktiska anordningar, som äro vidtagna beträffande expropriationsnämndens sammansättning, dennas anlitan blir billigare än hittills.

Man invänder då, att i § 5 i lagförslaget finnes stadgad rätt för jordägaren att anvisa annan mark, som sökanden i stället må vända sig mot. Den rätt, som där är given jordägaren, innebär emellertid icke annat än en hemställan till Kungl. Maj:t eller vederbörande myndighet att taga hans intressen i betraktande; jordägaren har faktiskt icke någon som helst *makt* att förhindra, att den sökande föreningen mot hans önskan sätter sig i besittning av ett område, som är för jordägaren särskilt viktigt att disponera; jordägaren har ingen makt att säga: »detta område är för mig särskilt värdefullt, därför bestrider jag att det må exproprieras».

Jag tillåter mig säga, att det är förvånande, att så många lantmän, som nu ämnat rösta för förslaget, icke förstå, att här ovillkorligen föreligger ett ingrepp i äganderätt till deras jord, vilket drager med sig betydande konsekvenser.

Nu har här sagts och kommer att ytterligare framhållas: det är ett rättfärdighetskrav, att dessa människor få en plats, där de kunna ostört samlas för att överlägga om sina angelägenheter. Jag medger, att i förevarande hänseende kunna förekomma ömmande fall, särskilt i Norrland, såsom under fjolårets debatt framhölls av en representant för denna trakt. Det synes mig emellertid icke kunna för-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

svaras, att man med en skada botar en annan skada, med en orättvisa en annan orättvisa. Ty det *är* en orättvisa, att jordägaren icke skall få behålla ett område, han köpt eller förvärvat.

På grund av de skäl, som jag sålunda anfört, nämligen *dels* att nu omförmälda expropriationsanledningar avse mer enskilda intressen, *dels* att uttrycket en »väsentlig del av befolkningen» är alltför obestämt, och *dels* att berörda åtgärder innebära ett alltför stort ingrepp i den enskilda äganderätten, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till den utav herr af Ekenstam m. fl. avgivna reservationen, som jämväl innefattar bifall till den af mig i nu berörda hänseende avlämnade motionen, eller att ifrågavarande punkt 7 måtte ur förslaget utgå.

Vidare yttrade:

Herr Persson i Norrköping: Herr talman, mina herrar! Den föregående ärade talaren betonade, som ett utav de viktigaste skälen, varför han ej ville vara med om bifall till den nu förevarande punkten, att den expropriation, som enligt densamma skulle förekomma, blott avsåge att tillgodose ett enskilt intresse och icke något mera allmänt eller samhälleligt intresse.

Låt oss nu undersöka, hur det verkligen förhåller sig med detta!

Jag tycker för mitt vidkommande, att i en tid, då man ser framför sig, hurusom hela den mänskliga sammanlevnaden uti samhället så att säga sammanväves utav en mångfald organisationer, föreningar, sammanslutningar, visserligen i någon mån olika till väsen och karaktär, men dock alla med samma syfte, nämligen att höja sina medlemmar i ett eller annat avseende, att, säger jag, med detta faktiska förhållande för ögonen och även med kännedom om, hurusom det icke blott utav den enskilde utan även av samhällsmakterna erkännes, att dessa sammanslutningar äro till fördel icke blott för den enskilde utan för samhället i dess helhet, man näppeligen lärer kunna påstå, att förskaffandet utav möjligheter för dessa föreningar att existera och bedriva sin samhällsnyttiga verksamhet, i de fall, där dessa möjligheter förhindras utav enskilda, är ett enskilt intresse, utan det blir ett allmänt samhälleligt intresse. Ty nog äro vi väl alla villiga medgiva, att exempelvis de nykterhetsföreningar, som finnas, och som arbeta för att skapa ett nyktert folk, att höja folkets allmänna, sedliga och moraliska nivå, äro av samhällsnyttig art; nog må vi väl även medgiva, att resultatet av alla dessa olika slag av sammanslutningar, som ha till uppgift att höja befolkningens upplysning och förbättra dess andliga, kulturella och även ekonomiska läge, kommer samhället tillgodo, därigenom att samhället kommer att bestå av i allmänhet i ekonomiskt och andligt avseende bättre situerade och bättre utrustade människor.

Såväl herr statsrådet och chefen för justitiedepartementet som även utskottet synas också ha beaktat dessa synpunkter, då de förklarar,

att expropriation utav tomtmark för att bereda samlingslokaler åt dessa organisationer, sammanslutningar och föreningar är en samhällsangelägenhet av synnerlig vikt; och det synes snart icke vara flera, som bestrida detta än de, vilka såsom sin främsta uppgift på detta område synas hava valt att bekämpa just dessa föreningar, just denna de smås, de fattigas, den mindre bemedlade befolkningens organisationsverksamhet och strävande efter att höja sin ställning. Vi torde väl även, såvitt jag förstår, vara komna därhän, att vi erkänna, att det allmänna intresset bör gå före det enskilda, och jag tillåter mig här i detta sammanhang citera några uttryck av en sådan försiktig institution som lagberedningen, som består av erfarna, beprövade män, vilka helt visst ej ge sig in på några äventyrligheter, då de tala om hur långt den enskilda äganderätten egentligen bör respekteras. De säga nämligen: »Den rättsliga makt, jordägarerätten innebär, sträcker sig icke till ett ovillkorligt, endast av ägarens vilja begränsat herradöme över dess föremål. Given som den är av rättsordningen, är denna makt underkastad den begränsning rättsordningen kräver. En sådan begränsning i friheten att disponera över landets jord kräves av hänsyn till allmänt väl; de särskilda fastigheterna bilda tillsammans det land, där folket skall leva sitt liv, och det kan icke lämnas i den enskilde jordägarens skön att så förfara med sin jord, att det helas väl äventyras.»

När det nu visar sig, att den enskilde jordägaren på grund av bestående lagförhållanden lägger sådana hinder i vägen för de breda folklagren att höja sig, att därigenom rätt mycket äventyras, så bör det i konsekvens med vad jag nyss uppläste, vara lagstiftarnes skyldighet att så förändra lagstiftningen, att hindren undanröjas.

Men, säges det, lägges det då några hinder i vägen för dessa föreningar att skaffa sig samlingslokaler? Det har vid föregående tillfällen i riksdagen sagts, och har inom lagutskottet sagts att utvecklingen själv onödiggör just sådan expropriationsrätt, därför att föreningarna numera allmänt börja att få köpa tomtplatser för sina samlingslokaler. Jag har intresserat mig för att undersöka i vad mån detta är riktigt. Jag har skrivit till olika delar av landet och frågat, huruvida det funnes sådana förhållanden gällande, att befolkningen ej kunde få tomtmark för samlingshus. Jag har erhållit ett par hundra svar på denna framställning. Jag har bland dessa svar rensat bort alla dem, som jag ansett vara trivelaktiga, tveksamma, och ändock har jag 66 stycken från ett 70-tal platser, där det förklaras: vi kunna icke få köpa, även hur mycket vi bjuda, en liten bit jord, en liten bit mark tillräckligt stor för att bygga ett samlingshus på.

Jag skall icke trötta kammaren med att uppläsa alla dessa svar; det bleve för långt, men jag kan ej neka mig att anföra några exempel, tagna ur högen, allteftersom breven kommit in.

Från Skinnskatteberg skrives exempelvis: »I Skinnskatteberg, Västmanlands län, äro de enda jordägarne Skinnskattebergs bruksaktie-

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

bolag och prästboställena, vilka äro två. Brukspatron E. Hejkensköld representerar bruksaktiebolaget, kyrkoherde J. Samuelsson och pastor A. Lagerström vardera sitt boställe. Dessutom finnes ett klockarboställe, vars nuvarande innehavare är skollärare D. Holmström. Dessa äro de enda centralt belägna jordområdena. Enskild jord är mycket avlägset belägen. År 1897 gjordes av härvarande godtemplare till brukspatronen framställning om erhållande av tomt till ordenshus. Detta nekades, 1905 gjordes samma framställning till bolagsstämman, vilken avlog framställningen. 1912 gjordes liknande framställningar till såväl prästerna som klockarboställets innehavare, vilka samtliga nekade tomtupplåtelse. Pastor Lagerström lovade upplåtelse på i kontrakt angivet villkor, att lokalen icke skulle upplåtas för socialister. Detta anbud kunde icke av de sökande antagas. Stora områden utan annan användning än till tomter finnas runt omkring stationen och kyrkan».

Från Stenhamra omtalas, att där 1911 bildades en Folketshusförening. En enskild i Stenhamra bosatt person låg redan i underhandling om att få köpa in tomt där, men så utkom ett rykte, att denna tomt skulle användas för byggande av ett föreningshus, och då återtog loftet, trots man hade betalat 50 kronor. Om den saken pågår ännu process.

Från Rydboholm och Viskafors i Älvsborgs län meddelas, att runt om båda samhällena äger Rydboholms aktiebolag jorden. År 1906 bildades i Viskafors en godtemplarloge, men lokal eller markupplåtelse kunde ej erhållas av Rydboholms aktiebolag.

Från en plats i Värmlands län meddelas, att man där gjort framställning till ett bolag att få köpa tomt, men att den godtemplarloge, som gjorde framställningen, fick till svar, att den skulle få köpa tomt blott på det villkoret, att inga socialistiska föredrag eller liknande skulle få förekomma. Anbudet kunde då ej antagas. »Vi ha nu tänkt», säger brevskrivaren, »att ingå till samma bolag med anhållan att få köpa tomt till ett Folkets hus, men vi äro medvetna att svaret kommer att bli avslag nu likaväl som förut.»

Från Grötingsjö i Jämtlands län, där marken äges av Vifstavarvs aktiebolag, skriver man, att det icke finnes någon möjlighet att på godvillig väg erhålla plats vare sig till samlingslokaler eller egna bostäder, änskönt bolaget äger mycket odlingsbar mark.

Från Svanå bruk i Västmanlands län, som tillhör Surahammars bruks aktiebolag, meddelas: »Då vi utav bolaget blivit förbjudna att hålla några föredrag på bolagets mark, är det ju klart, att vi ej kunna få mark upplåten för att bygga lokal, och någon annan mark finns ej att få».

Från Orrefors bruk i Kronobergs län skrives följande: »Nykterhetsföreningarna ha fått uppsätta ett hus på bolagets mark, där arbetarkommunen och fackföreningen fått hålla sina enskilda möten, men där få ej under några omständigheter hållas några offentliga möten med föredrag, vid risk att huset nedrives. Att få ändring

i nämnda missförhållande har vid många försök misslyckats, ehuru väl det är arbetarnes hus. För fem år sedan bildades här en kooperativ förening. Vi försökte då att få tomt för affärshus vid bruket, men omöjligt. En handlande finnes på bruket som betalar ersättning till bolaget för att han får vara ensam. Vi lyckades få tomt för vår affär hos en bonde, men den ligger för långt från bruket. De som bo närmast ha tjugu minuters väg.» Här tillämpas sålunda ett trucksystem, som bruket söker fortfarande bibehålla, i det nämligen handlanden betalar en viss avgift för att få vara ensam på platsen. Det är klart, att priserna bli därefter.

Från Näs socken i Kopparbergs län, där jorden äges av Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag meddelas, att godtemplarne i Näs lägo i underhandling med nämnda bolag om köp av tomt till lokal, men fingo avslag, enär bolagsledningen på platsen tyckte, att godtemplarne blandade sig för mycket i politik och kommunala angelägenheter.

Från Sturkö i Blekinge län meddelas, att därvarande Folketshusförening sökt hos flera jordägare erhålla tomtmark för att uppföra samlingslokal på någorlunda centralt belägen plats, men att det varit omöjligt att erhålla sådan.

Från Söderfors bruk i Uppsala län, ägare Stora Kopparbergs bergslag, skrives, att man gjort framställning om att få köpa tomtmark, men att bolagsstyrelsen svarat, att den ej kunde tillmötesgå denna framställning på grund av att marken var in-tecknad för obligationslån. Här se vi sålunda ett annat fall. Man synes här kunna förutsätta ett visst tillmötesgående från jordägaren, men denne ser sig enligt egen uppgift ur stånd att försälja en bit jord på den grund att marken är in-tecknad. Genom expropriationsrätt skulle detta hinder på ett enkelt sätt undanröjas. Man finner för övrigt i denna stora samling meddelanden liknande skäl anförda från flera platser.

Från Kilafors i Gävleborgs län, där jordens ägare är godsägaren J. Johnsson på Torsberg, Bollnäs, skrives: »Som det vid Kilafors bruk och stationssamhälle icke finns någon plats, där arbetarorganisationerna kunna ha sina möten, bildades för åtta år sedan en Folketshusförening. Nödvändigt kapital för köp av tomt uppbringades, men herr Johnsson sålde ingen tomt till Folkets hus.»

I Robertsfors finnes enligt vad som meddelas ett föreningshus på Robertsfors aktiebolags mark, men några politiska föredrag få ej hållas där utan disponentens tillåtelse, och arbetarpartiet har alltid blivit nekat att hålla möten där.

Jag skall nu taga ett annat exempel ifrån Skåne, därifrån man trodde att man skulle slippa att få sådana meddelanden. Meddelandet är från Yddinge tegelfabrik inom Malmöhus län. Fabriken tillhör herr Ove Köhler å Böringe. Jorden tillhör häradshövdingen Karl Axel Trolle å Fulltofta. Ägare av marken närmast omkring äro greve Tage Thott å Skabersjö fideikommiss och Wrangel von Breiner å Hyby fideikommiss. Därifrån skrives: »Ha en gång förhört oss med greven

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

å Skabersjö om möteslokal men fått nekande svar. En arbetare, som hyrt bostad af arrendatorn till den jord, som bruket ligger på, upplät sitt ena rum till mötens hållande med avdelningen. När detta blev känt av häradshövding Trolle och Ove Köhler, måste arbetaren flytta från sin bostad och avdelningen blev då utan lokal. Avdelningen måste då hyra en sådan på en timmes väg från fabriken. •

Jag skall icke trötta kammaren med flera exempel. De anförda kunna vara tillräckliga för att belysa, hur det nu är ställt på dessa sjuttio platser, som mina 66 brev lämna underrättelser ifrån. Jag skall blott läsa upp ytterligare ett svar, som givits i ett långt brev för att mera utförligt klargöra förhållandena. Det är från Tyfors bruk. Där finnes trämassesliperi, snickerifabrik och sågverksrörelse. Arbetspersonalen vid bruket uppgår till omkring etthundrafemtio personer. Gravendals aktiebolag är ägare till all brukets mark. Det heter i brevet: »För omkring tio år sedan ingingo Tyfors arbetare till dåvarande disponenten K. Falk med begäran att få köpa tomt för uppförande av ett samlingshus, då med särskild tanke på ett ordenshus. Bolagsstämman skulle höras och svaret blev nej. Frågan har från samma arbetare ytterligare framförts två gånger, senast för tre år sedan, då disponenten R. Sundin fann det icke ens löna mödan att framföra den till bolagsstyrelsen utan på eget bevåg avslög arbetarnes begäran. All organisation är på grund av lokalbrist omöjlig, på en konsumtionsförening när. En fristående sådan är inregistrerad från den 1 januari 1912. Som upplagsplats användes ett par arbetares uthusbodar, och ingen vet hur länge dessa få begagnas. Arbetarne äro emellertid beredda att i händelse av eventuellt förbud vid allmänna landsvägen i tält förvara sina konsumtionsvaror. Trots dessa lokalsvårigheter och trots det att föreningen icke erhållit samma förmåner av fraktrabatt på bolagets järnväg som andra, faller det sig likväl ekonomiskt fördelaktigare att ta sina livsförmödenheter genom föreningen än genom Sävsnäs handelsförenings aktiebolag, vars aktier till huvudparten äro i Gravendals aktiebolags ägor. Bolagshandelns priser hava ock sjunkit betydligt, sedan föreningen startade.

Av dessa skrivelser framgår, att vissa fall, där lokaler finnas och jordägaren, som upplåtit mark, för desamma, i upplåtelsekontraktet förbehållit sig medbestämmanderätt i fråga om lokalernas användning, dessa lokaler icke blott icke upplåtas för arbetarorganisationernas offentliga politiska möten, utan att det förvägras upplåtelse till och med för föreläsningar i hälsovård av legitimerad läkare. Jag vill icke påstå, att skrivelserna utvisa, att detta skett av avoghet från markägarens sida mot hälsovården, utan det är för principens skull, i det man befarar att genom lokalens upplåtande för ett ändamål skapa prejudikat på, att den skall upplåtas även för ett annat.

Jag har med de anförda exemplen velat visa, vad vi förut icke varit i tillfälle att övertyga kammaren om, nämligen att det faktiskt

förekommer på ett flertal platser i riket, att föreningsrörelsen omöjlig kan få dylika samlingslokaler, utan vilka föreningsrörelsen icke kan existera.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Den föregående ärade talaren sade, att expropriation i förevarande fall skulle få ske utan några som helst garantier. Jag ber då att få betona och understryka, att det finnes två garantier. Den första ligger däri, att Konungen i varje fall skall pröva framställningen om expropriation och bevilja densamma, innan den får företagas. Jag tror, att även högerens parti kan ha det förtroendet för den regering av vänsterfärg, som nu sitter, att den icke kommer att tillåta expropriation i onödan och där annan möjlighet finnes att få mark.

Den andra garantien innehålles i § 5 av förevarande lagförslag, där det föreskrives, att om även annat område än det, av vilket expropriation begäres, är lämpligt för det avsedda ändamålet, expropriation ej må beviljas beträffande område, vars avstående skulle medföra större olägenhet än nödigt. Självfallet skulle sålunda icke en förening, av vad slag det vara mände, någonsin kunna tänkas få exproprieras mark från en jordägare, som av expropriationen skulle få synnerligt men, därest annan lämplig mark funnes att erhålla i grannskapet.

Dessa garantier torde vara av den art, att någon fara helt visst icke föreligger. Rätt typiskt var enligt mitt förmenande den föregående ärade talarens yttrande, då han varnade — vilka? jo, småbrukarne — att gå med på detta förslag. Tänk, vad dessa småbrukare äro bra att använda! Dem använde man, när det gällde kampen mot sockertrusten, dem använde man, när fråga var om rätten till bärplockning, och nu kommer man fram med dem även nu, när det gäller expropriation av tomtmark för samlingslokaler, och säger: Ni, småbrukarnes vänner, akten Er, att gå med på denna paragraf, ty det gäller småbrukarnes jord! Det förefaller litet besynnerligt, att man använder sådana argument, då det ju är bekant, att överallt, där småbrukarbefolkning finns, de, som deltaga i föreningslivet, bland dessa inbegripna småbrukarne själva, leva i synnerligen god sämja med jordägarna, och att där aldrig förekommer något behov av rätt att exproprieras för dessa ändamål, utan att detta behov gör sig kännbart blott på de stora jordbruksdomänerna och sågverks- och bruksområdena.

Lika besynnerligt är det, att när det gäller att exproprieras mark exempelvis för en skjutbana, så är man icke så rädd om äganderätten. Den bringas icke i fara, om en skytteförening får exproprieras en lång sträcka för en bana eller ett markområde för en skyttepaviljong. Det anser man vara alldeles i sin ordning. Och om man behöver exproprieras mark för en lastkaj, så är även detta alldeles i sin ordning. I dessa fall är det de storkapitalistiska eller rena högerintressena, som göra sig gällande, och när det gäller expropriation för att tillgodose dessa intressen, anföras icke småbrukarne såsom skäl mot dylik expropriation. Men så snart det gäller expro-

Eng. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

priation för något de fattiga folklagrens, småfolkets intresse, kommer man dragande med dessa småbrukare.

Jag skall icke längre uppehålla tiden med att ingå på de principiella sidorna, ty de ha vid föregående tillfällen blivit tillräckligt grundligt behandlade. Dessutom ha från regeringens och utskottets sida anförts enligt min mening så vägande skäl för bifall till denna punkt, att det näppeligen kan bli fråga om att kammaren skulle avslå densamma.

Jag vill därför blott säga till sist: Må det överlämnas åt majoriteten i Första kammaren att avslå detta krav, om den har lust. I en högertidning från min hembygd, från Östergötlands län, som kommit mig till handa i dag, påstods, att detta vore en ren partifråga, framdriven av socialdemokraterna. Ja, mina herrar, skulle vi inom det parti, jag tillhör, se partipolitik i detta, då skulle vi önska, att Första kammaren avslår punkten, ty ett bättre agitationsämne mot det parti, som står emot denna reform, kunde vi knappast få. Men vi se icke på dessa partipolitiska intressen, utan på de reella intressena. Detta är ett ytterst berättigat och länge känt intresse, och det är därför, vi innerligen önska, att vad utskottet föreslagit måtte bifallas.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets förslag.

Herr Andersson i Knäppinge: Herr talman, mina herrar! När man har reflekterat något över expropriationen och expropriationslagstiftningen sådana som förhållandena på detta område hittills varit, så har man ju alltid utgått ifrån, att när expropriation skulle tillgripas, borde den tillgodose ändamål, som vore till båtnad och gagn för det allmänna. Och för sådana ändamål har vår nuvarande lagstiftning lämnat rätt till expropriation av nödig mark. Den nu avgivna kungl. propositionen liksom lagutskottet har dock i den nu föreliggande punkt 7 kommit med ett annat förslag i detta hänseende, nämligen rätt att exproprieras mark även för enskilda ändamål.

Den föregående talaren bevisade tydligt, att så är förhållandet. Det är för enskilda intressen och ändamål, som denna expropriationslag skall komma fram. Jag tror för min del, att jag är något berättigad att däremot lägga in en gensaga, ty även jag är en av dem, som hittills trott mig äga en flik av Sveriges jord, som jag hade rätt att själv disponera över, och som endast kunde exproprieras, då det var fråga om saker av allmänt gagn, såsom anläggande av järnvägar eller för kommunala ändamål eller något annat ändamål, som den hittillsvarande lagstiftningen lämnat öppet för expropriation.

Hur skulle det egentligen komma att bli, om nu denna lag blir fastställd? Det blir en rätt betydande del av vårt land, som kommer att utsättas för expropriationer, om jag förstår den föregående talaren rätt. Han har tydligt här dragit fram något, som icke direkt utsäges i denna punkt, då han sagt, att expropriation skall ske

för de socialistiska sammanslutningarna. För min del tror jag, att dessa nog få platser i alla fall. — Han framlade även exempel på att nykterhetsföreningar icke få några tomter för sina föreningshus, men såvitt jag känner till saken, ha de aldrig bemötts med någon ovilja, när de gjort framställningar i detta syfte.

Det framhölls här, att det var icke fråga om, att man icke skulle expropriera när det gäller skjutbanor, lastkajer och sådant. Ja, men det är en väsentlig skillnad, herr Persson, såvitt jag kan förstå, ty en skjutbana är ju en sak, som tillhör vårt allmänna försvaret. Det är något, som varje svensk har sin del i, han har nytta av, att den frivilliga skytterörelsen vinner framgångar. Är det icke alldeles samma förhållande med en lastkaj? Den stora allmänheten utan undantag kan ju få använda den vid transporter, och det är icke alls fråga om kapitalist- eller bolagsintressen, ty alla ha nytta därav, både arbetaren och kapitalisten och bolagsmännen, men det tror jag icke är förhållandet med de här omnämnda samlingslokalerna.

Hur kommer det för resten att gå med den så omhuldade äganderätten, om det nu skall få exproprieras för dessa samlingslokaler? Det kommer kanske snart tider, då det blir expropriation av en hel del andra saker. Vad blir det då för bevänt med det värde, som bonden satt på att han har den jord han har?

Jag tror, att det här finnes skäl för det ofta hörda talet om och de beskyllningar, som pläga framkastas mot dem som vilja taga äganderätten till svenska jorden från bonden. Här gäller det att protestera mot denna punkt i expropriationslagen.

Jag kan icke finna att denna lag är av den beskaffenhet, att någon lantman i Sverige, åtminstone om han har någon önskan att få behålla den jord han har och för såvitt han fortfarande vill äga bestämmanderätten över densamma, kan gå med på det förslaget. Det är ett alldeles särskilt förhållande med expropriation av mark för sådana lokaler. I regeln kommer det fram, att de som expropriera vilja ha just de bäst belägna platserna, alldeles intill bondens mark, ja, kanske hans bästa tomt, ty den är alltid belägen på det mest centrala stället.

Jag tror, att varenda en, som har en egen torva i vårt land, kommer att i det hänseendet säga nej, om det blir fråga om något dylikt. Här har visserligen framhållits, att det just är inom fabriks-samhällen och där de stora aktiebolagen ha jorden, som detta skulle tillämpas. Men var går gränsen? Jag undrar, om det icke överallt i hela Sverige börjar uppstå sådana där samhällen. Det behöver icke sägas, att sammanslutningar skola vara särskilt stora, det behövs bara att det är en sammanslutning, och när en sådan kommer till stånd, skulle man således enligt denna punkt i lagen få rätt att, var man behagar, expropriera mark. Man skulle kanske kunna säga att nödiga garantier mot att den bästa platsen blir exproprierad finnas däri, att Kungl. Maj:t skulle se till vilken mark, som lämpligen bör exproprieras för detta ändamål. Men det kan komma att

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

framhållas av den, som begär expropriation av viss plats och får en annan anvisad i stället: »Nej, denna plats är icke så central, den är icke så belägen i förhållande till station eller vägkorset eller hamnplatsen eller någonting i den vägen, så att den kunna vi icke taga.» Ja, jag är övertygad om, att vederbörande få nog den plats de begära.

På grund av de konsekvenser, som denna punkt i lagen skulle medföra, kan jag, i egenskap av lantman, icke annat än protestera mot den och yrkar därför bifall till den vid punkten av herr af Ekenstam m. fl. fogade reservationen.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman, mina herrar! När lagutskottet behandlade detta lagförslag, bröto sig meningarna skarpt om den punkt, vi nu diskutera, och vi se också av betänkandet, att högern här som en man har reserverat sig mot utskottets förslag.

Jag är nu för min del ingalunda någon slags expert eller förståsiggpåare på olika politiska åskådningar, och det kanske är skälet till att jag har så svårt att förstå det verkligt samhällsbevarande i denna politik. Ty vad är det, som här föreslås? Jo, att expropriation skall kunna medgivas för att åt en väsentlig del av befolkningen på en ort bereda mark för uppförande av lokaler för vissa ideella eller ekonomiska syften av synnerlig vikt. Jag kan i olikhet med näst föregående talare icke finna, att det är någon så synnerligen stor skillnad mellan de syften, som man i denna punkt vill tillgodose, och flera av de andra syften, beträffande vilka icke råder någon meningsskiljaktighet, att expropriation för deras främjande bör medgivas.

Här har nu förut under diskussionen lämnats exempel på, vilka svårigheter de s. k. ideella föreningarna ha att arbeta med på den grund, att de icke kunna få lokaler. Jag skall icke uppehålla mig vid den frågan, utan endast säga, att jag för min del är livligt övertygad om, att en sådan expropriationsrätt väl behövs för dessa ideella föreningar, och jag kan icke förstå annat, än att deras verksamhet i det stora hela är av den beskaffenhet, att staten bör på detta sätt skydda dem. Jag skall däremot be att något få uppehålla mig vid de ekonomiska föreningar det här är fråga om.

Vad det här gäller, är huvudsakligen att bereda existensmöjligheter åt konsumtionsföreningarna. När herr justitieministern föredrog detta lagförslag inför Konungen, betonade han å ena sidan det berättigade i, att expropriation även för detta ändamål medgaves. Men å andra sidan yttrade han, att det icke vore antagligt, att några särskilda åtgärder för detta syfte ofta skulle komma i fråga.

I anledning härav har Kooperativa förbundet, som utgör en sammanslutning av de kooperativa föreningarna, låtit verkställa en undersökning, hur det kan förhålla sig i detta hänseende. Denna undersökning har tyvärr icke kunnat bliva alldeles fullständig, men är

dock så omfattande, att den lämnar ett rätt värdefullt material för frågans bedömande. Jag vill nu inom parentes förutskicka, att den visserligen på sätt och vis kan sägas bestyrka riktigheten av justitieministerns antagande, att det icke är något överväldigande stort antal konsumtionsföreningar, det här gäller, men att den dock å andra sidan visat, att det ingalunda är sällsynt, att det möter svårigheter, för att icke säga omöjligheter, för konsumtionsföreningarna att komma till stånd eller att existera, på grund därav, att de icke kunna erhålla lämplig plats för sina lokaler.

Det Kooperativa förbundet består av omkring 540 föreningar. Av dessa föreningar ha icke mindre än 55 meddelat, att de på grund av jordägarerättsförhållandena på platsen ha svårt att få sin lokalfråga ordnad, men förbundet tillägger, att det nog är flere föreningar, om vilka detta gäller, ty man vet, att på åtskilliga platser försök att åstadkomma konsumtionsföreningar strandat på den grund, att man icke kunnat erhålla lokal. Så är det vidare flere platser, där jordägarne visat tillmötesgående, men gjort det i den form, att de låtit föreningarna tillvidare disponera vissa platser, medgivanden, som naturligtvis icke äro någonting säkert att bygga på för framtiden. Vidare ha vi åtskilliga platser, där det finns föreningar, som icke äro anslutna till förbundet, men där man icke kunnat få adresser på tillförlitliga personer, som man kunnat vända sig till för att få upplysningar i frågan.

Av de inkomna svaren har man kunnat få fram vissa typiska förhållanden, som i det stora hela äro utmärkande för läget. Man har sålunda ett stort antal fall, där jordägaren-arbetsgivaren är välvilligt stämd mot arbetarnes konsumtionsförening. Han har då till konsumtionsföreningens disposition ställt en affärslokal på platsen, antingen kostnadsfritt eller mot låg hyresavgift. Där råder sålunda ett gott patriarkaliskt förhållande. Men det är därför icke sagt, att ett sådant förhållande är fullt tillfredsställande. Man klagat över, att det lämnar rum för stor osäkerhet. Ty alltsammans beror på att jordägaren-arbetsgivaren fortfarande med blida ögon ser på arbetarnes kooperativa rörelse. Det behövs bara, att det blir en ny disponent eller förvaltare, för att förhållandena skola bli omkastade. En annan brist är, att merendels icke något kontrakt uppgöres, utan det går, så länge förvaltaren eller disponenten är välvilligt stämd, och sedan är det slut. Vad som särskilt gör konsumtionsföreningarnas ställning svår, är arbetskonflikter, som uppkomma på platsen. Då bli konsumtionsföreningarna orsak till, att även arbetare, som icke äro indragna i konflikten, i alla fall få lida utav den, och då få även föreningens leverantörer sitta emellan, ifall det blir tvångsrealisation av föreningens tillgångar.

Ehuru, som sagt, flere sådana föreningar fått sina förhållanden ordnade på goda villkor, finnes det också exempel på, att vederbörande jordägare i dylika fall betingat sig ett väl stort inflytande på föreningens verksamhet. Det är sålunda ganska vanligt, att

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

jordägaren betingar sig, att föreningen skall vara »fristaende», som det heter, vilket betyder, att föreningen icke får inträda i Kooperativa förbundet. Detta innebär återigen, att föreningen går miste om åtskilliga fördelar, som äro förenade med ett sådant medlemskap. Man har också meddelat exempel på dylika fall. Jag skall här redogöra för ett par.

Vi ha en arbetsplats — vi kunna kalla den X. — där sedan några år tillbaka X.' sulfitarbetares handelsförening verkar, som omfattar större delen av den bofasta befolkningen på platsen. Som villkor för bolagets upplåtande av lokal till föreningen har bland annat stipulerats, att föreningen icke finge ansluta sig till Kooperativa förbundet. Förbundet har med anledning härav vänt sig till bolaget med en hövlig begäran att få veta skälet till detta förbud, men icke erhållit något svar härå. Vid sista årsmötet 1912 tillsatte förbundet en särskild kommitté, som fick i uppdrag att vördsamt hemställa till bolaget att få veta anledningen och om förbudet icke kunde upphävas. Kommittén skrev också till bolagets styrelse, men bevärdigades icke heller med något svar.

Vidare finns det en fabrik här utanför Stockholm, där bolagsstyrelsen välvilligt upplåtit lokal åt konsumtionsföreningen, men endast under villkor, att föreningen icke ansluter sig till Kooperativa förbundet. Kooperativa förbundets styrelse har frågat vederbörande disponent om orsaken därtill, och han var så human, att han verkligen gav svar, och det gick egentligen ut på, att disponenten ansåg, att föreningen borde vara »självständig». När då Kooperativa förbundets styrelse utvecklade de starka skäl, som talade för, att föreningen borde få ansluta sig till sin naturliga organisation, föreföll det, som om disponenten lät övertyga sig, och han sade, att han för sin personliga del icke hade någonting emot denna sak. Det blev genast ett möte utlyst med konsumtionsföreningen, varvid föreningen beslöt att ansluta sig till Kooperativa förbundet. Men då fick föreningens styrelse ofördröjligen ett förständigande av bolaget att icke verkställa detta beslut, vid äventyr att eljest bli vräkt från sin lokal. Denna förening har omkring 100,000 kronor årlig omsättning och omkring 100 medlemmar, bosatta på platsen. Skulle de skaffa lokal på annat håll, så finge de 25 minuters gångväg till den. Det var sålunda klart, att föreningen måste ge vika och lyda disponenten och låta bli att ansluta sig till förbundet.

Dessa nu nämnda fall äro så tillvida godartade, att de utvisa, att vederbörande vilja tillåta konsumtionsföreningarna att existera. Men det finns också platser, där jordägaren har avtal med en eller flere affärsmän om, att ingen ny handel får öppnas eller konsumtionsförening bildas där. På icke mindre än 16 av de platser, som förbundets undersökning omfattat, existera sådana förhållanden. Och det är ganska ledsamma skildringar man därifrån kan få. Jag skall icke taga upp tiden med att redogöra för alla exempel, men jag skall tillåta mig att meddela ett par typiska fall.

Vid ett bruk t. ex. bildade arbetarne vid bruket en konsumtionsförening, men de kunde icke få affärslokal vid bruket. De fingo då skaffa sig lokal på en mils avstånd från sina bostäder för att kunna erhålla den lindring i sina levnadskostnader, som konsumtionsföreningen bereder.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Vid ett annat bruk, i södra Sverige, måste konsumtionsföreningen, när den skulle börja sin verksamhet, skaffa sig en lokal, som låg på 3 kilometers avstånd från brukets bostäder, där föreningen har sina flesta medlemmar, och på tre kilometers avstånd från järnvägsstationen, d. v. s. de fingo en ökning i den väg, de skulle transportera varorna, på 6 kilometer, vilket betyder en rätt avsevärd ökning av omkostnaderna för deras omsättning, som uppgick till 100,000 kronor.

Vid ett annat bruk sträcker sig bolagets område omkring 6 kilometer i längd. Sedan flere år tillbaka existerar avtal mellan bolaget och platsens handlande, att den senare skall ha monopol på handeln. För några år sedan, när kontraktet utlöpte, bildades en kooperativ förening, som skulle övertaga affären. Bolagets styrelse visade sig då villig att underhandla. Den uppställde en del villkor. Dessa villkor uppfylldes. När detta skett, förklarade emellertid bolaget, att det var för sent, och att kontraktet vore undertecknat med den förre handlanden på platsen. För föreningen återstod då ingenting annat än att skaffa sig lokal utanför bolagets mark, på 6 kilometers avstånd från bruket. Den arbetare från bruket, som beskrev denna händelse, tillägger med en viss bitterhet: »Då alla medlemmar i vår förening äro bolagets arbetare, så borde allt vår chef ha kunnat tillmötesgå oss.»

Nu finnes det också fall, där respektive arbetsgivare för egen räkning sköta handelsverksamheten. Då kan man förstå, att de äro så mycket mindre benägna för att tillåta uppkomsten av konsumtionsföreningar. Men att detta är ett missförhållande, torde man även från reservanternas sida kunna erkänna. Det är rent drastiska förhållanden, som i detta hänseende råda vid ett bruk i Västmanlands län. $\frac{3}{4}$ av konsumtionsföreningens medlemmar, som i sin helhet utgöra 500, äro bosatta vid detta bruk. En tid uppehölls föreningens styrelse genom löften, att dess lokalfråga skulle ordnas antingen genom dess övertagande av brukets egen handel eller en annan tomt. Men i ett slag avbrötos alla underhandlingar. Orsaken var, att arbetarne deltagit i den s. k. margarinbojkotten 1909, ett led i striden mellan Sveriges margarinfabrikanters förening och Kooperativa förbundet.

Det förefaller mig, att de exempel jag nu läst upp borde vara tillräckliga för att visa, att det på sina håll verkligen är absolut omöjligt och på andra håll förenat med stora svårigheter för konsumtionsföreningar att existera.

Nu finns det ju olika meningar om konsumtionsföreningars lämplighet i vissa fall, men i det stora hela torde man väl allmänt erkänna,

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

att de äro fullt berättigade medel i småfolkets kamp för att skaffa sig billigare livsförnödenheter. Det är ju ett allmänt överklagat förhållande, att det är så dyrt att leva i vårt land, och det kan ej nekas till att staten i sin mån måste anses bära en del av skulden för denna dyrhet. Då så är, kan jag ej finna annat, än att det är alldeles i sin ordning, att staten också bereder möjlighet för de små, som tyngst tryckas av denna dyrhet, att i någon mån lindra densamma. Det borde vara en hederssak för staten att ej försvåra de fattigas kamp för att kunna leva billigare.

Jag föreställer mig därför också, att man även från högerhåll borde känna sig något villig att tillnötesgå de krav man här uppställt. Jag anser mig ha så mycket större skäl att vara av den mening, då jag erinrar mig ett yttrande i denna fråga, som för 3 år sedan fölldes i Första kammaren av lagutskottets dåvarande ordförande herr Trygger. Han sade: »I fall man kan visa, att, trots det att legitimt ändamål föreligger, det varit omöjligt i vårt land att kunna få en för dess fullföljande lämplig lokal, då kan man börja undersöka, om icke genom en utvidgning av nuvarande bestämmelser man skulle kunna tillfredsställa detta behov.» Jag menar, att, vad som här är ådagalagt, verkligen är av den beskaffenheten, att det visar, att en sådan omöjlighet föreligger, och jag menar därför också, att utskottets förslag om bifall till denna del av propositionen är synnerligen väl motiverat.

Jag har nu naturligtvis icke något annat yrkande än om bifall till utskottets förslag, vilket jag hoppas skall bli av kammaren antaget. Men jag vill, innan jag slutar, tillägga en vördsam hemställan till herrarne, att, när om några dagar kammaren står inför ett sammanjämningsförslag i denna fråga, kammaren då skall vara god att komma ihåg även konsunitionsföreningarnas fullt berättigade önskan att få denna fråga ordnad samt att dessa föreningars livsintressen ej måtte offras på sammanjämningsens altare.

Herr *Lundgren* i Björna instämde häruti.

Herr *Leksell*: Herr talman! Den ärade representanten på skaraborgsbänken, herr von Hofsten, var rädd för den nya väg, som lagstiftningen härvidlag ville beträda, och de följer den kunde ha med sig, synnerligast då det gällde tomtmark för föreningar, och han var framför allt rädd för att den skulle komma att vända sig gentemot bolagen, varför han ville hänvisa föreningarna exempelvis till småbrukarne. Dessa kunde enligt den talarens mening gärna släppa till mark, då det gällde tomtmark för föreningsbyggnader — det är ju en anvisning, som jag i förbigående sagt vill tacka den ärade representanten för. Han medgav till och med i sitt anförande, att det var ett rättfärdighetskrav detta ifrån arbetarhåll, men han kunde ändå inte gå med på det, och han förvånade sig mycket över att många av denna kammars lantmän hade gått med på ett så-

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

dant förslag. Det får nu stå för hans räkning, vad som är sagt, men jag kunde icke underlåta att just peka på det, ty jag styrktes mer och mer därigenom i den övertygelsen, att från det hållet — ja, det veta vi ju väl förut — ha vi naturligtvis ingenting att vänta. Med skäl kan man säga, att, då det gäller att stifta lag eller rättare sagt att humanisera lagen såsom exempelvis i detta fall för att i någon mån åstadkomma någon lättnad, då det rör arbetarna och deras föreningsliv, så har man faktiskt ingenting att, såsom jag nyss nämnde, vänta från det hållet. Då det är fråga om en så billig fordran som den nu föreliggande, synes det väl ändå, som om det icke vore för mycket begärt, att Riksdagen ginge med på den mening och det slut, vartill utskottet kommit. »Nej», säges det dock ifrån vissa håll, »det skulle för mycket inkräkta på den privata äganderätten, och det får icke ske; den måste skyddas framförallt.» Och just för att skydda den har högern här i utskottet i klump reserverat sig mot utskottets förslag. Här ha dessa herrar haft ett gott tillfälle att hos arbetarklassen höja försvarslusten, som det stundom talas så mycket om, och jag tror därför nu, att försummandet av detta tillfälle icke kommer att på något sätt höja den fosterlandskärlek, som det så mycket ordas om — det kan väl icke bli tu tal om annat. Vi hörde exempelvis av herr Andersson i Knäppinge, att han var glad över att han ägde ett litet stycke av fosterlandets jord, men det kunna icke vi arbetare, enkannerligen industriarbetarne, vara, vi kunna icke deltaga i den glädjen, ty vi äro faktiskt jordlösa, d. v. s. vi ha ej så mycket jord, att vi ens kunna stå på en kvadratsfots yta av den mark, som finnes och säga, detta är vårt. Men likväl talas det, som jag nyss nämnt, om försvarslust och fosterlandskärlek!

Nu är det väl ett tillfälle, synes det mig, för högern i detta fall att resonera ungefär som utskottsmajoriteten: vi skola öppna ett tillfälle här för att visa arbetarne, att även de äga ett hem i det land, där de bo; vi skola visa arbetarne, att vi visst icke äro så egoistiska, att vi på något sätt äro emot detta lagförslag, att vi ej gärna gå med på, att de kunna få en tomt, exempelvis för att bygga — ja det är ingen talare ännu, som sagt det — rent ut ett folkets hus; men det vågar jag säga. Ty vart skola arbetarna taga vägen och deras föreningar, var skola de dryfta sina frågor, var samlas för att rådgöra angående sina angelägenheter? Det är visserligen sant, att det på en del håll är sörjt för den saken, men på många håll fattas just plats för arbetarne till att bygga ett *deras* hus på. Jag tycker, att herr Sven Perssons meddelande av åtskilliga skrivelser utgjorde ett eklatant bevis därpå.

Om vi nu exempelvis, herr talman, såsom jag skall be om tillåtelse till, skulle göra en liten axplockning på ett område, där Riksdagen, synnerligast den reaktionära delen av densamma, har sökt att i sin mån lägga i dagen, vilken ömhet, vilken omvårdnad, vilken kärlek rent av, vågar jag säga, man härvidlag hyser,

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

då skulle det tydligt visa sig, vad Riksdagen och dessa herrar i själva verket gjort, för att arbetarne i allmänhet skola känna, att de ha ett hem och full medborgarrätt i landet. Om vi sålunda göra en liten axplockning, så är väl exempelvis Åkarpslagen ett ganska gott bevis på vad jag här åsyftar; och Staaflagarna av 1906, olyckliga i åminnelse, inneburo de ett stärkande av fosterlandskärleken? Och hur var det, då rösträttsfusket genomfördes med alla dess streck, eller då myndighetsåldern framflyttades många år, varigenom rösträtt berövades dem, som i första hand skola rycka fram, då det gäller fosterlandets försvar — bolagens och kapitalisternas land måste de väl ändå i detta fall försvara, ty om folket och folkets land är icke tal. — Om man verkligen velat värda sig om folket, föreläge icke denna fråga här i dag, då hade denna framställning om att få exproprierat litet tomtmark ej behövt framkomma. Detta hade icke förekommit, om man fullt tillämpat innebörden av begreppet fosterland för alla. Tro herrarne, att den meromtalade fosterlandskärleken höjes genom exempelvis en motion, som var före här för några dagar sedan och som rörde sig om bärplockning? Tror någon, att man på de håll, varifrån denna motion utgick, är på ringaste sätt med om att utsträcka friheten för den arbetande klassen? Nej, visst icke! Det tyckes, som om man där kommit öfverens om motsatsen — jag ber att till belysande härav få citera en gammal franliden, högt aktad medlem av denna kammare, som vid ett tillfälle yttrat, att »knutarna droges till allt mer och mer, men en dag kunde bandet brista». Nej, mina herrar, så är icke fallet, att det skapas någon fosterlandskärlek, men väl alstras förbittring mer och mer bland de breda lagren mot de klasser, som nu genom en skev maktställning diktera lagar, som klavbinda oss arbetare mer och mer. Men det torde komma — förlåt mina herrar, jag utsäger det icke som något hot, det gör jag ej, jag säger det som min bestämda övertygelse, och det må vara mer som en varning — det torde komma, säger jag, oundvikligen den dagen, då arbetarne icke längre vilja vädja till herrarnes hederskänsla, det kommer en dag, då de måste ta saken i egen hand. Icke kan man väl ändå tro, att det skall fortsätta på detta sätt tid efter annan, tidsålder efter tidsålder, det måste inträffa en vändning.

Jag skulle icke ett ögonblick ha sagt dessa ord, om herrarne och Riksdagen i allmänhet voro med om att följa utvecklingen och i någon mån gäve med sig. Men enligt mitt förmenande är detta icke fallet. Vi arbetare taga, säger jag, en gång våra livsfrågor i egen hand; det kan icke hjälpas, att, när ett bleklagt nej oupphörligt möter oss från de maktägande, måste det den vägen gå. Törhända vilja herrarne av detta mitt tal, synnerligast dess senare del, försöka få fram ett hot, men så är det icke. Det är visst icke något hot, utan det är fastmer en vädjan rent ut till herrarne att gå med på utskottets förslag i detta fall. Men det går nog antagligen så, att det blir avslaget och då kanske följden blir den, som herr

Sven Persson profeterade, nämligen att detta avslag kan hjälpa oss arbetare fortare fram, än om man nu tagit detta lilla steg.

Jag tillåter mig dock, herr talman, att yrka bifall till det förslag, som framförts av herr Sven Persson.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Med herr Leksell förenade sig herr *Svensson* i Skönsberg.

Herr Söderberg i Stockholm: Herr talman! Att vidare motivera behovet av detta styckes inryckande i lagen anser jag tämligen överflödigt. Dels är det ju nämligen så utförligt belyst vid flera föregående riksdagar, och dels har herr Persson i Norrköping genom de intyg från en hel del platser i vårt land, han här nyss framdragit, gjort all vidare motivering i detta avseende obehövligen.

Jag begärde ordet, därför att jag i min hand har det yttrande, som Svenska arbetsgivareföreningens förtroenderåd på sin tid avgivit över förslaget, och det ju kan vara nog så intressant att åtminstone försöka belysa oriktiga uppfattningar hos en sådan institution som Svenska arbetsgivareföreningens förtroenderåd, i synnerhet som man väl kan taga för givet, att dess uppfattning icke varit utan sin inverkan på herrar reservanter och övriga, som motsätta sig punktens inryckande i lagen.

Jag skall förbigå den polemik, som detta ärade förtroenderåd riktar mot expropriation för uppförande av församlingsbyggnader, folkets hus. Men det vill jag i förbigående säga herr von Hofsten, att jag tror mig ha så pass stor erfarenhet på detta område på grund av den verksamhet jag har, att jag kan påstå, att den fara, som han fruktade, nämligen att expropriation skulle komma att drabba enskilda jordägare, är ofantligt långt avlägsen. Jag har aldrig kunnat konstatera, att någon svårighet att erhålla mark för uppförande av församlingsbyggnader för det ena eller andra ändamålet har varit till finnandes på platser, där äganderätten till jorden är fördelat på ett flertal händer, utan där har man nog alltid lyckats köpa en bit jord, och frågan om hur pass centralt denna jord varit belägen, har varit huvudsakligast en kostnadsfråga. Vad det nu gäller och vad saken rört sig om hela tiden, det är naturligtvis frågan om hur man skall kunna få möjlighet att från *bolagen* förvärva mark för församlingsbyggnader. Denna fråga är det och ingen annan, som det här gäller.

Emellertid, här säger arbetsgivareföreningens förtroenderåd efter den polemik, som jag förut sade, att jag nu icke skall fästa mig vid, bland annat, att »det bör ihågkommas, att icke allenast smärre handelsföretag och dylika för den mindre bemedlade delen av allmänheten avsedda affärer kunna drivas kooperativt, utan att det även finnes exempel på, att fabriksverksamhet i mycket stor utsträckning idkas kooperativt». Jag kan väl aldrig tänka mig, att någon sådan fasans framtidsbild har föresvävat Svenska arbetsgivareföreningens förtroenderåd, vilket ju dock består av i allmänhet klipska och skarpa huvu-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

den, att t. ex. arbetarne vid sågverken i Norrland eller järnbruksarbetarne i mellersta Sverige skulle falla på den idén att vilja starta en med arbetsgivarne konkurrerande verksamhet på det ena eller andra området och därför hos Kungl. Maj:t anhålla om expropriation av mark i och för öppnande av någon sådan konkurrerande drift. Jag vill emellertid här anmärka, att jag icke är fullt säker på, om man har rätt att utläsa en sådan mening som denna ur förtroenderådets yttrande, men man synes dock kunna göra det. Beträffande denna farhåga kunna nog emellertid arbetsgivarne inom storindustrien vara fullkomligt trygga. Ty icke kan man väl ändå på allvar förutsätta, att åtminstone inom en överskådlig framtid arbetarna vid de storindustriella företagen skulle komma på den idén att vilja öppna med bolagen konkurrerande verksamheter och begära att för sådant ändamål få exproprieras mark.

Men så säger förtroenderådet vidare, att det »i andra länder och delvis även hos oss har uppstått stora kooperativa bryggerier, bagerier, margarinfabriker o. s. v.» Ja, naturligtvis har tanken att öppna kooperativ drift inom de begränsade områden, där arbetarne kunna ha möjlighet att satsa in ett mindre kapital, kommit till synes, och flerstädes ha ansatser gjorts till denna tankes förverkligande. Men icke behöver man väl därför hysa den farhågan, om arbetarna och mindre bemedlat folk i allmänhet som vilja skjuta ihop penningar och skapa en kooperativ drift för vissa speciella tillverkningar, som kunna söka sig marknad ut över landet, att de skulle falla på den tanken att begära expropriation av mark från ett bolagsfurstendöme såsom t. ex. Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag. Detta är väl ändå föga sannolikt, utan en sådan kooperativ drift söker väl i stället få sin verksamhet förlagd till en plats, där utsikterna att driva rörelsen kunna bli något större än på avsidens liggande ställen. Jag anser alltså, att förtroenderådet även i detta stycke tagit miste. De ansatser till kooperativ produktion, som gjorts och som möjligen inom den närmaste framtiden ytterligare kunna komma att göras, kunna förvisso icke inverka så menligt på bolagens markäganderätt, att man på den grund behöver avstyrka bifall till införande i lagen av detta stycke.

Beträffande smärre verksamheter för speciella tillverkningar, utslutande avsedda för respektive platsers eget behov, såsom bryggerier, bagerier etc., har jag icke kunnat finna, att målsmännen för storindustrien egentligen ha något att invända emot desamma och inte heller emot den uppfattningen, att det är ett synnerligen stort intresse och verkligen av behovet påkallat att *konsumtionsföreningsrörelsen* får fast mark under fötterna vid en hel del bruk. Däremot vänder man sig desto mera mot den något större kooperativa *produktiva* driften.

Nu har jag i vinter särskilt undersökt förhållandena i detta avseende vid ett bruk här i Uppland. Det lyder för närvarande under Stora Kopparbergs Bergslag, som nyligen inköpt detsamma, men var

förut ett av våra gamla bruk i annan enskild ägo. Uti de upplåtelsekontrakt, som funnos redan förut vid bruket och som även Kopparbergsbolaget tillämpar, är det var och en, som vid bruket erhåller arrende på ett markområde för att där åt sig uppföra en bostadsbyggnad, förbjudet att öppna någon handel. Konsumtionshandeln ligger fullständigt under brukshandelns herravälde. Arbetarne och befolkningen i övrigt måste köpa vad de behöva i brukshandeln, och vilja de icke köpa där, så få de bli utan livsförnödenheter. Sälunda har man genom denna stipulation helt och hållet avskurit den möjlighet till räddning, som skulle kunna ligga i att privatkonkurrensen släpptes fram, och låter brukshandeln, som representerar diverse intressen från bolagets sida, *fullständigt* behärska tillgodoseendet vid bruket av behovet av livsförnödenheter. Under sådana förhållanden kan man ju förstå, att det är fullständigt uteslutet att vid bruket kunna öppna någon *produktiv* verksamhet i form av ett arbetarnes eget företag, såsom ett bageri, bryggeri eller någonting i den vägen, som skulle kunna vara ägnat att på ett bättre och rikligare sätt tillfredsställa behovet av livsmedel på platsen.

Till saken hör naturligtvis också, att arbetarne gjort otaliga framställningar om att få köpa ett stycke mark för uppförande av församlingshus, men att de ständigt fått avslag på dessa sina framställningar.

Nu vill jag fråga: kan det verkligen ligga i arbetsgivarnas intresse att så bestämt markera och säga ifrån, att de icke vilja släppa in en friare konsumtionshandel och produktiva företag av kooperativ natur vid bruken och i arbetarsamhällena? Skulle ett tillmötesgående i detta fall verkligen strida mot arbetsgivarnes egna välförstådda intressen? Skulle det icke tvärtom, om de resonerade förnuftigt, leda dithän, att arbetarne trivdes bättre på dessa platser? Beträffande det bruk, som jag nyss talade om, vet jag, att ofantligt många rest därifrån, därför att de icke kunde trivas där, emedan allting ligger så fullständigt i bolagets händer, såväl vad angår arbetarnes möjlighet att erhålla tillgång till samlingslokaler som framför allt livsmedelsförhållandena.

Jag tror sälunda, att arbetsgivareföreningens förtroenderåd gått alldeles för långt i sin iver att säga ett ord, som skulle verka så förebyggande och skyddande, att arbetsgivarne skulle för framtiden vara fullständigt garderade mot konkurrens på sitt område inom respektive bolagsdomäner. Det kan icke vara möjligt, att arbetsgivare med en förnuftig uppfattning kunna säga, att de icke vilja gå med på att släppa in vare sig konsumtionsföreningar eller produktiv kooperativ drift vid sina företag.

Detta var en synpunkt, som jag kände mig alldeles särskilt föranlåten att framhålla, och att det icke är alldeles utan skäl, som jag gjort det, är tydligt även därav, att vi ju av allt att döma komma att åter igen få behandla denna sak. I Första kammaren går det ju nämligen så, att denna fråga antingen faller eller återre-

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

mitteras till utskottet, vilketdera det nu blir, och utskottet får alltså på nytt taga hand om densamma. Men då gäller det väl för Andra kammaren att i fortsättningen — jag tar för givet, att kammaren nu godkänner punkten — hävda den uppfattningen, att punkten i enlighet med utskottets förslag skall in i lagen, därför att den tillfredsställer de stora intressen, beträffande vilka var och en, som utan förutfattad mening bedömer frågan, måste inse, att det för stora grupper av vårt folk är i allra högsta grad av behovet påkallat, att de bli tillgodosedda.

Jag yrkar, herr talman, bifall till utskottets hemställan.

Herr von Hofsten: Herr talman! Endast några få ord till bemötande av vad herr Persson i Norrköping yttrade, ehuru jag ser, att han icke nu är här närvarande.

Det är ju tydligt, att det är synnerligen brännbara saker, som vi nu diskutera, men det kan väl knappast förnekas, att herr Persson i sitt anförande väl mycket lät överorden hagla. Det var därför så mycket mera angenämt att av herr Söderberg i Stockholm bli bemött med sakskalet.

Herr Persson yttrade, att mitt parti tycktes sätta såsom en av sina uppgifter att bekämpa den mindre bemedlade befolkningens föreningsverksamhet i olika avseenden. Hur kan herr Persson draga en sådan slutsats ur mina ord? Det är väl ingen som förnekar, att dessa föreningar uträdda ofantligt mycket gott för vårt land, vare sig de avse nykterhet eller folkupplysning. Det har ingen bestritt, och jag för min del har tvärtom vitsordat detta förhållande. Men de kunna enligt min mening icke därför göra anspråk på att få göra intrång i annans rätt, som är av precis lika stort värde. Så stor befogenhet kan jag icke tillerkänna dem.

För övrigt skulle jag vilja säga gentemot herr Persson, att det väl icke kan vara lämpligt att här i kammaren framdraga ett 50-tal skrivelser från en massa olika föreningar, riktade mot vissa namngivna personer, vilka icke i minsta mån ha tillfälle att försvara sig. Här riktades detaljerade beskyllningar mot bolag och disponenter, vilka beskyllningar komma att för alla tider stå i kammarens protokoll, utan att de angripna ha någon som helst möjlighet att å sin sida förklara, huruvida dessa beskyllningar äro sanna eller icke. Detta kan väl dock icke vara något lämpligt sätt att argumentera i en saklig fråga.

Herr Sven Persson yttrade, att jordägarne hava garanti genom föreskrifterna i femte paragrafen, enligt vilken Kungl. Maj:t har tillfälle att pröva expropriationsrätten, och antydde, huruvida icke mitt parti hade förtroende för regeringen i detta fall. Jo, det kunna vi väl hava, men vi stifta icke lagar endast för den regering, som nu sitter. Det skulle kunna bära så illa till, att herr Sven Persson om 10 år sitter i regeringen, och då är det kanske bäst, att jordägarne äro försiktiga. Lagen gäller för all framtid.

I övrigt säga herrar Sven Persson, Söderberg i Stockholm och Leksell, att detta är riktat mot bolagen: det är därom som hela saken rör sig. I de trakter, jag representerar, finnas icke så mycken bolagsjord eller större gods, utan jorden är mera uppdelad bland mindre lantmän — jag behöver icke kalla dem småbrukare utan hemmansägare. Hur veta herrarne, att denna lagstiftning icke kommer att tillämpas även mot sådana personer, som äro ägare av mindre jordområden? Det är en konsekvens, som också kan framgå av lagen. Därför måste man, när man stiftar en lag, tänka på, mot vem den riktar sig.

Jag ber, herr talman, att få vidhålla mitt yrkande om bifall till reservationen.

Herr vice talmannen, D. Persson: Herr talman, mina herrar! Jag tror ingalunda, att jag kan omvända någon av kammarens ledamöter, lika litet, som jag tror, att någon talare, som har en annan uppfattning än den, jag har, kan omvända mig i denna fråga. Men det är av en annan anledning, jag begärde ordet.

Jag vill säga det, att om det verkligen är högertalarnes mening att motsätta sig rätt till expropriation för det ändamål, som beröres i det nu föredragna momentet, så skulle jag vördsamt vilja hemställa till dessa talare, att de måtte förskona oss övriga hemmansägare från det pinsamma intryck, som det gör på oss och på mig i synnerhet, då de påstå sig tala å småböndernas och de många hemmansägarnes vägnar.

Herr Andersson i Knäppinge ville speciellt göra gällande, att han talade å småböndernas vägnar. Han sade, att han visserligen kunde vara med om, att mark finge exproprieras för försvarsändamål och för anläggning av järnvägar och sådant. Men att det skulle få ske för de ändamål, som avhandlades i detta moment, därpå kunde han omöjligt vara med. Det skulle vara intressant för mig att få höra, vad det var för ändamål särskilt i detta moment, för vilka herr Andersson var så förskräckt. Momentet lyder: »För att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag.» Är det dessa ändamål, för vilka herr Andersson har sådan respekt, så att han icke vill, att mark skall få exproprieras därför, då måste jag på det bestämdaste taga avstånd därifrån. Men vidare står det: »eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förmödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt.» Nu tycker jag, att, om herr Andersson i likhet med mig vill vara med om att exproprieras mark för försvarsändamål, han icke heller skulle så hårt motsätta sig, att mark finge exproprieras för sådana ändamål, att man i allmänhet kunde få livsmedlen till billigare pris, ty människorna bliva dåliga försvarare, om man icke ställer så till, att de få livsmedlen för nägorlunda billigt pris. Det synes mig, som om alla de saker, om

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

vilka det talas i detta moment, äro så pass viktiga, att vi icke hava anledning att motsätta oss detta. Och för min del har jag verkligen känt ett verkligt behov av, att man skulle få rätt att expropriera för de ändamål, som här äro avhandlade.

Och till sist vill jag särskilt till herr Andersson i Knäppinge säga det, att jag håller minst lika strängt på äganderätten, som han gör. Men jag vill tillägga, att om vi i trångbröstad egoism i äganderättens namn motsätta oss rättmätiga anspråk, som ställas, och krav, som framställas av andra samhällsmedborgare, trygga vi icke denna rätt, utan det är att *missbruka* denna rätt. Och då förstärka vi sannerligen icke äganderätten för oss, som hålla på densamma. Det är därför, som jag, herr talman, anhåller att få på det livligaste tillstyrka bifall till det föredragna momentet.

Herr Pettersson i Bjälbo: Herr talman, mina herrar! Oaktat jag icke har deltagit i utskottets behandling av detta ärende, anser jag mig pliktig att vid denna punkt säga några ord. Och för att då gå i ordning med frågorna vill jag först beröra frågan om expropriation för s. k. Folkets hus. Då framställer sig först det spörsmålet: Är expropriation för detta ändamål av mera allmän eller mera enskild natur? Jag för min del kan icke finna annat än att, då det här är fråga om enskilda föreningar, som skulle expropriera jord för sin enskilda, speciella räkning, det här är ett mera speciellt enskilt intresse. Men detta är ju mera den så att säga juridiska sidan av saken, och den har kanske icke så stor betydelse.

Den andra sidan av saken är viktigare, och där gäller det den frågan: Finnes här något så synnerligen stort och nödvändigt behov, att expropriation från den synpunkten kan anses berättigad? Jag tillät mig vid förra årets Riksdag att från denna plats framhålla, att jag för min del ansåg, att det behovet icke var så utbrett, att det berättigade till expropriation. Nu har herr Persson i Norrköping här i dag uppläst en del intyg från åtskilliga trakter av vårt land, jag tror han sade att det var omkring ett 60-tal. Jag vill visst icke förneka och har aldrig förnekat, att det kan påvisas, att på en del olika platser i vårt land finnes ett sådant behov, som för närvarande icke är tillgodosett. Men jag vill samtidigt påstå, att förhållandena i detta fall hava förbättrats ofantligt mycket under sista tiden, och att härvidlag pågår en mycket hastig förbättring, och att vi hava mycket stor anledning att hoppas, att inom åtskilliga år framåt olägenheterna skola kunna avhjälpas i enighetens tecken. Jag hoppas verkligen, att så är fallet. Jag hör nämligen till dem, som anse, att det vore lyckligt från alla parter synpunkt, och icke minst ur hela samhällets synpunkt, om arbetarne i detta fall kunde få sina önskemål tillgodosedda. Men det förhåller sig så, att inom stora trakter av landet har befolkningen på landsbygden fått en ren förskräckelse för sådana lokaler. Anledningarna härtill kunna vara många. Det kan på ett eller annat ställe ha uppstått otrevliga

situationer, särskilt vid strejktillfällen. Platsen eller lokalen kan hava använts till dansändamål, och åtskilliga saker, som föranlett unga och oroliga element att samlas där om kvällarna. Emellertid är det så, som jag sade, att det finnes en viss förskräckelse på många ställen för dessa lokaler, och jag får säga, att det kan hända, att arbetarne hava till någon viss del skulden till detta. Och i fall de verkligen önska att få lokaler på alla dessa platser, så tror jag, att de skulle kunna underlätta, att sådana frivilliga uppgörelser gjordes, genom att försöka ålägga sina kommittenter att iakttaga ett uppträdande, mot vilket man icke kunde göra någon anmärkning.

Emellertid anser jag fortfarande, att saken är uti ett synnerligen gynnsamt utvecklingskede. Och jag finner för närvarande icke, att det finnes anledning att tillgripa ett sådant extra ordinärt medel som expropriation för detta.

För övrigt har jag åtminstone fått den uppfattningen, att denna sak är uppbläst till alldeles för stora dimensioner. Den har, tror jag, icke den stora betydelse, som herrarne vilja giva den. Och jag tror, att för varje år, som går, får den allt mindre och mindre proportioner.

Sedan kommer jag till expropriation av jord för byggande av s. k. kooperativa handelslokaler. Och då vill jag genast säga, att den frågan är för mig av större räckvidd, då det är en fråga, som kan få betydelse icke endast för samhällen med större, sammanträngd befolkning, såsom brukssamhällen, utan för hela vår landsbygd. Då uppstår här som i förra fallet den frågan: Är ett företag, ett kooperativt handelsföretag, ett företrädesvis enskilt eller företrädesvis allmänt intresse? Ja, det är alldeles givet, att en kooperativ förening är en enskild förening. Och då blir också företaget av mera enskild och speciell natur. Således måste jag ur ren principiell synpunkt besvara den frågan, huruvida man har rätt att expropriera jord för detta ändamål, med nej.

Men detta är, som sagt, icke heller här den viktigaste sidan av saken. Expropriationsinstitutet — det har även framhållits i utskotts-betänkandet — är ett så allvarligt ingripande i den enskilda äganderätten, att det endast är, då verkligen ett allmänt trängande behov förefinnes, som man i undantagsfall skall tillgripa det, då man icke kan komma till rätta på något annat sätt.

Nu har här till lagutskottet inlämnats en kommuniké eller ett antal skrivelser från olika kooperativa föreningar i vårt land, och herr Pettersson i Södertälje har för övrigt ganska utförligt berört den sidan av saken. Denna kommuniké, dessa intyg skulle visa, att verkligen ett starkt behov föreligger att skaffa mark för detta ändamål. Även jag har — ganska flyktigt, det medgiver jag — genömläst alla dessa intyg, och jag får säga, att totalintrycket för mig var, att något så synnerligen stort och trängande behov verkligen icke förefinnes. Däröfver kan man emellertid ha olika uppfattningar. Vad innehåller denna kommuniké? De flesta av intygen äro från bruks-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

samhällen, men jag tror även från åtskilliga andra håll. På åtskilliga ställen ha bruken varit villiga att sälja jord, och då är allt gott och väl där. På åtskilliga andra ställen — och de äro de flesta — hava bruken icke varit villiga att sälja jord och icke heller närboende bönder. Bönderna hava i allmänhet varit mera ovilliga att sälja jord än bruken. Jord har man emellertid icke fått av en eller annan anledning, men lokaler hava upplåtits. I åtskilliga fall hava bolagen upplåtit rymliga, förstklassiga lokaler för ingenting, i annat fall har man fått betala en billig hyra. I andra fall åter har man ansett, att man fått betala för hög hyra. Förhållandena äro alltså lika skiftande, som de äro på livets alla områden i allmänhet.

Emellertid tror jag, att man gott kan säga, att de kooperativa handelsföretagen icke ha blivit hårdare utan snarare mera gynnsamt behandlade från bolagens sida än enskilda handlande eller enskilda personer, som kunde ha kommit och gjort alldeles samma framställning. Och jag undrar, om det egentligen finnes någon rättvisa i eller någon orsak till, att ett kooperativt företag skall ställas i undantagsställning framför enskilda personer och enskilda handlande. Finnes det något verkligt skäl till detta, att ställa dem i en sådan undantagsställning? Kan man visa, att dessa kooperativa föreningar äro ett oundgängligt, nödvändigt behov? Det tror jag icke, att man kan göra. Kan man visa, att de sälja sina varor billigare än andra? Ja, det har åtminstone icke påvisats i något intyg.

Jag hade för åtskilliga år sedan tillfälle att undersöka förhållandena angående s. k. trucksystem vid dessa bolag. Och jag konstaterade då, att något trucksystem kunde redan då för några år sedan icke påvisas vid ett enda bolag. Och jag tror icke, att det har påståtts i denna kommuniké, att bolagen göra någon oskäligen vinst eller på något söka att ockra på arbetarne. Det är ju visserligen sant, att de taga hyran för sina handelslokaler, men det har icke från något håll påvisats, att denna hyra är oskäligt hög. Nu är det så, att det vid dessa handelsbolag i allmänhet också är fallet, att arbetarne själva äro delägare. Det ligger då också i brukets intresse att tillse, att handeln skötes på ett ordentligt och rationellt sätt, och jag tror icke, att handeln blir bättre och rationellare därigenom, att det bygges ett större antal handelsbodar, än som är behöfligt. Då blir det ju s. k. osund konkurrens. Det har, som sagt, icke på något håll påvisats att bolagen taga oskäligt betalt för sina lokaler eller på något sätt ockra på befolkningen, och då får man väl antaga, att såväl de enskilda handelsmännen som de enskilda handelsbolagen sköta sig på ett så förtjänstfullt sätt, att befolkningen i allmänhet kan vara belåten. För mig är den principiella synpunkten på denna fråga den, att dessa kooperativa föreningar knappast ha någon rättighet att intaga någon särställning, utan de böra i det fallet jämföras med enskilda handelsmän och enskilda personer. Det finnes icke någon som helst orsak att slå in på någon annan bog.

Jag vill nu också påpeka en annan sak, och det är, att denna fråga

om expropriation för kooperativa handelsföreningars lokaler har två gånger förut, vill jag minnas, varit föremål för denna kammares behandling, och båda gångerna ha denna kammare avslagit dessa expropriationsyrkanden. I trots härav har regeringen i år dock framlagt förslag härom. Jag tror icke, att jag gissar så synnerligen fel, om jag säger, att båda gångerna har det företrädesvis varit Andra kammarens lantmän, som samlat sig till skydd för äganderätten till jorden. Ty hur det är, så är dock att slå in på den bogen, att expropriera för så speciellt enskilda ändamål som handelsbodrar, likvisst en ganska betänklilig sak. Om man läser i slutet på detta betänkande det förslag, som är bifogat av herrar Lindhagen och Sven Persson, betages man av en viss förskräckelse för den utveckling, som det här verkligen är fråga om. Jag kan härvid icke underlåta att säga, att om man går in på att expropriera jord för kooperativa handelsföreningars lokaler, så har man räckt, jag vill icke påstå hela handen, men likväl ett finger åt de herrar, som vilja gå i den riktningen, och jag tror i detta fall, att det är bättre att stämma i bäcken än i ån. Liksom jag för min del anser, att, om expropriation skulle tillåtas för dessa kooperativa handelsföreningar, det vore en orättvisa mot de enskilda handlandena, så anser jag också, att det skulle innebära en synnerligen farlig princip. Därför tror jag, att lantmännen gjorde klokt i att betänka sig två gånger, innan de taga detta förslag.

Jag skall be, herr talman, att få yrka bifall till den av herr Petersson i Lidingön m. fl. vid punkten fogade reservationen.

Herr Olsson i See: Den siste ärade talaren riktade i slutet av sitt anförande en anmaning särskilt till bönderna i kammaren att nu vara betänksamma, när det gäller det ingrepp i äganderätten, som det nu kan vara fråga om, särskilt vad beträffar den expropriationsrätt, som skulle tillerkännas de sammanslutningar, som omnämnas i den föredragna punkten. Jag tillhör ju också dem, som liksom för en stund sedan en representant från Öland, äro glada över att äga ett stycke av Sveriges jord, och jag instämmer med honom i denna glädjeyttring. Men när jag för min personliga del är glad över att äga ett stycke av Sveriges jord, varför skulle jag icke unna andra landets medborgare att också få äga en om aldrig så liten bit för de nödvändiga ändamål, som de behöva vid något visst tillfälle, även om de icke kunna äga så mycket jord, att de kunna ständigt bo därpå. Då det redan erkänts även från motståndarne till detta moment, att föreningsväsendet är något gott och eftersträvansvärt, och att det verkar mycket gott bland vårt folk, varför, kan man då fråga sig, skall man icke i så fall bidra till, att föreningarna också kunna få möjlighet att existera? Det kan här ibland ställa sig hart när omöjligt för dem på grund av, att de icke ha lokaler att samlas i. Jag vill i detta sammanhang nämna, att likaväl som det finnes en mångfald av föreningar i vårt land, som jag ville uttala min

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

tillfredsställelse över, då de verka mycket gott, så finnes det också naturligtvis åtskilliga, som jag icke sympatiserar med, och beträffande vilka jag icke gillar allt, med avseende å vad de företaga sig. Man får dock därför icke vara så inskränkt att endast vilja ha rätt för de föreningar, man mest sympatiserar med, utan då de andra också kunna ha vissa berättigade tankar och idéer, så bör man icke förmena de till dessa föreningar hörande människorna att samlas och rådpläga om sina angelägenheter. Föreningar behöva ju förresten finnas till, ty jag tror, att det fostrar hos landets medborgare en solidaritetskänsla, om vilken man kan säga, att det är väl, att den finnes, och det vore väl, om den vidare kunde få utveckla sig.

Vidare har det här framhållits, att rätt till expropriation för närvarande icke skulle vara ett allmänt utan ett mera enskilt behov, och därför borde icke denna rätt tillerkännas föreningarna. Ja, man kan diskutera hur mycket och hur stort det allmänna behovet är, men ett allmänt behov är det i alla fall. Jag vill då göra en jämförelse med andra expropriationsrätter, som vi i föreliggande betänkande inom lagutskottet ha tillstyrkt, och som jag tror utan motstånd komma att bifallas icke minst av den, som äro motståndare till vad som föreslås i detta moment. Det har förut tillerkänts expropriationsrätt för sammanslutningar, som jag icke kan inse ha mer allmän betydelse än de, som skulle få rätt enligt detta moment. Vi ha, sedan jag kom till Riksdagen, utvidgat expropriationsrätten även till bolag, som skulle få rätt att exproprieras i och för uppförande av elektriska kraftledning, och jag kan icke erinra mig, att något egentligt motstånd vare sig i Första eller Andra kammaren rests mot den expropriationsrätten. Det kan hända, att den begagnas av ytterst få samhällsmedlemmar, som bilda ett bolag, och som behöva exproprieras mark för att draga fram kraftledning från kraftstationen till den plats, där de ha sin industri förlagd. Jag vill icke förmena dem den rätten, och det bidrager ju i sin mån till landets ekonomiska utveckling och välförstånd, men när dessa kapitalstarka bolag ha rätt att göra detta ingrepp på den enskilda äganderättens område, varför skola då icke sammanslutningar för andra ändamål, som äro av lika stort allmänt intresse, som det nu av mig omnämnda, ha rätt att få en liten bit av Sveriges jord för uppförandet av en lokal för ett eller annat ändamål? För det fallet vill jag här draga upp en jämförelse med anledning av vad den siste ärade talaren i den senare delen av sitt anförande särskilt gav sig in på, nämligen rätten för kooperativa föreningar att exproprieras nödig tomtmark. Jag känner icke närmare till deras verksamhet, och jag vill icke vidare gå in därpå, men lika väl som jag nu antager, att bolag får exproprieras för sina ekonomiska intressen, varför skulle då icke arbetarne på den ena eller andra platsen, där de bilda kooperativa föreningar för sina ekonomiska intressen, kunna få en bit jord att bygga sina lokaler på.

Vidare föreligger här vad vi ännu icke kommit in på, nämligen

den i par. 87—94 omhandlade frågan om rätt att exproprieras för telefonanläggningar. Hur ställer det sig då med avseende på den saken? Det händer, att ett telefonnät skall utvecklas. Det kan vara en 6, 8, 10 personer, ett par handlande, en slaktare, en snickare och ett par bönder, som vilja ha telefon för sina enskilda privata intressen och därför träffa överenskommelse med telegrafverket. Det blir då expropriationsrätt för dessa få samhällsmedlemmar på den platsen, som så vilja ha sina enskilda intressen tillgodosedda. Det är ju ett sorts allmänt intresse även detta, men likasåväl, menar jag, är det ett allmänt intresse för de samhällsmedlemmar, som omnämnas i detta moment.

Det har vidare talats om, att förslaget innebär ett ingrepp i äganderätten, och att denna kringskäres. Ja, det är ju alldeles sant, men varför göres detta ingrepp i äganderätten, och varför måste man stifta sådana lagar som denna? Jo, man måste stifta sådana här lagar för att icke hindra den allmänna utvecklingen på de olika områdena, då nämligen en del av dem, som med äganderätt inneha vårt lands jord, ha, vill jag säga, missbrukat sin äganderätt och ställt sig totalt oförstående, när det varit ganska viktiga intressen, som ha stått på spel. Därpå skall jag be att få draga fram ett exempel. Jag nämnde för en stund sedan bolagens expropriationsrätt med avseende å framdragande av elektriska kraftledningar. Vid ett tillfälle skulle sålunda en stor ledning dragas fram genom en del av vår socken och ett par tre grannsocknar. Det var innan lagen om rätt till expropriation för sådana ledningar kommit till. Den framdrogs över markerna, och det träffades överenskommelser med de enskilda jordägarna mot större eller mindre ersättning, men i min grannsocken fanns en person, som satte sig helt och hållet på tvären och begärde ett oerhört belopp, för att bolaget skulle få sätta upp stolpar på hans mark. Han hindrade därigenom bolaget, som hade en viss uppgörelse, enligt vilket bolaget skulle leverera kraft till ett annat bolag, och det höll på att bli omöjligt att få anläggningen färdig. Lyckligtvis tillkom då under tiden lagen om expropriation för dylika anläggningar, och mannen fick mindre betalt, än han varit erbjuden av bolaget. Ja, han fick ju i alla fall förstås hederligt betalt. Jag har dragit fram detta exempel för att visa, att det finnes en del personer, som missbruka sin äganderätt i vissa fall, och det är därför, som det föreliggande förslaget framkommit och nödvändiggjorts. Då så är förhållandet, måste vi genom en sådan lagstiftning som denna söka ordna jordägarnes rättsförhållanden och tillse, att äganderätten inskränkes endast så långt, som nödvändigt är, och därmed ha vi i expropriationslagstiftningen också en garanti för äganderätten, ty den visar, att den enskilda äganderätten förefinnes. Men när det är ett allmänt intresse, som gör sig gällande, vilket är nödvändigt för landets utveckling och medborgarnas intressen på olika områden, så måste man vidtaga dylika åtgärder för att icke hindra och hämma utvecklingen.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

En representant yttrade för en stund sedan, att för nykterhetsföreningar — och jag tänker mig, att han därmed jämnställer missionsföreningar — förefinnes icke behov av en sådan här lag, och i stort sett kan det nog vara sant. Han talade om, att på den plats han kände till något sådant behov icke gjort sig gällande. Men det finnes dock åtskilliga platser, där så är fallet, och på den plats jag är ifrån, vet jag alldeles visst, att missionsföreningen måst bygga sin lokal på en ganska olämpligt belägen tomt, därför att den tomt, som hade varit den lämpligaste platsen, var bolagsegendom. Om några årtionden yppade sig emellertid ett tillfälle. Vi fingo köpa av ifrågavarande bolag, och vi flyttade missionshuset dit. När vi väl fått det färdigt, var det en person, som också ville köpa en tomt i närheten där, och vi behövde även i någon mån utvidga vårt tomtområde för missionsföreningens räkning. Men då var det stopp igen. Ja, om det vissa gånger kan öppnas en liten lucka, så rätt som det är kan det vara stängt igen.

Emellertid kunna vi icke förneka föreningsväsendets goda verkningar, och det har icke heller förnekats. Varför skall man då icke understödja det åtminstone så mycket, som här nu ifrågasättes? För min del är jag icke alls rädd för, även om det i någon mån kan inträffa, att denna expropriation kommer att gå ut över hemmansägare, ja, till och med småbrukare. Det är ju icke omöjligt, att det kan inträffa sådana fall, men sannolikt torde det bli mycket sällsynt. Det är ju på de större domänerna och särskilt bolagsegendomarna, som det i stort sett ifrågakommer. Och jag tror, att om lagen går igenom, så torde det icke förekomma där heller så synnerligen ofta, utan det kommer att träffas frivilliga överenskommelser mellan parterna. I vilket fall som helst så ha vi ju sett, huru som expropriationsinstitutet undan för undan måst utvidgas allt efter tidsförhållandena. Och här göra sig nu gällande nya krav, vilkas berättigande man icke kan förneka.

Det har även skyntat fram i debatten, och en talare nämnde vid ett tillfälle något om, att genom att mark bleve exproprierad för en samlingslokal och då särskilt en Folketshus-lokal kunde man få en granne, som vid vissa tillfällen kunde bli mer eller mindre störande. Ja, det är ju icke omöjligt, att sådant kan inträffa, men det kunna ju människorna få finna sig i ändå. Jag kan ju bo så till, att min granne intill min rågång säljer tomtmark och jag därigenom störes lika mycket, som om det hade tagits från min egen mark. Det är emellertid en ordningsfråga, och jag tror icke, att vare sig en förening eller en medborgare får för mycket störa andra i deras husfrid. Det är förhållanden, som man på andra vägar får ordna, och som icke kunna ordnas i denna lagstiftning eller egentligen behöva komma på tal i sammanhang med denna lagstiftning.

Herr talman, på grund av vad jag anfört hemställer jag om bifall till utskottets förslag.

Herr Petersson i Lidingö villastad: Herr talman, mina herrar! Vi rida fort i våra dagar. När för ett par år sedan valstridens vågor gingo höga, uttalades från talarstolarna i Dalarna det lösensord, som sedermera omsatts i handling, lösensordet om »fruktbarande samverkan» mellan de båda vänsterpartierna. Jag hade då den uppfattningen, att den allians, som sålunda proklamerades, skulle komma att leda till, att det liberala partiet måste lägga sina riktlinjer åtskilligt närmare de socialistiska gränsmarkerna än förut, och att så skulle ske, i mån som det socialdemokratiska partiet visste att sätta in sin kraft i sådan riktning. Så har ock skett, och något mera belysande exempel härutinnan kan man verkligen knappast finna än vad som passerat i detta ärende. Jag tror därför, att det icke är ur vägen, att jag här ägnar några minuter åt denna frågas historia. Jag skall icke upptaga tiden längre, än att herrarne mycket väl kunna stå ut att följa med.

Denna fråga väcktes 1907. Då framlades en motion av herr Rydén jämte åtskilliga hans meningsfränder om ett tillägg till 1 § i gällande expropriationsförordning, gående ut på, att expropriationsrätt skulle medgivas för samlingslokaler och för lokaler för kooperativ verksamhet. Motionen avstyrktes då av lagutskottet och avslogs av denna kammare med 126 röster mot 89. Bland dem, som då i denna kammare uppträdde mot förslaget, var även lagutskottets nuvarande ordförande, herr Widén. Han erkände föreningslivets betydelse och sade några vackra ord om det. Men, sade han, en annan fråga är, om man för det ändamålet borde tillgripa expropriationsinstitutet. Med allmänt behov ansåg han *då*, att man borde förstå sådant, som kunde gagna *alla* personer inom en viss omkrets, som kunde komma i fråga att begagna sig därav, de må tillhöra den ena klassen eller den andra. Och som exempel nämnde han kommunikationsleder, järnvägar etc. Då kunde han icke finna, att det behov, som det här gäller, verkligen är i *den* mening ett allmänt behov. Dessa Folkets hus eller andra liknande föreningslokaler äro avsedda att begagnas av en viss klass och äro icke avsedda att tillgodose ett sådant behov, som talaren då för sin del kunde kalla allmänt. Han ville då icke ens vara med om en skrivelse till Kungl. Maj:t i motionens syfte. Det var 1907.

1909 kom samma motion igen av samma motionärer. Den avsåg fortfarande *både* samlingslokaler *och* lokaler för kooperativa föreningar. Lagutskottet avstyrkte, men det fanns en reservation om en skrivelse i ärendet. *Nu* fann lagutskottets nuvarande ordförande det vara ett »viktigt samhällsintresse att understödja dessa föreningar för religiösa, sociala, kulturella och andra ideella ändamål, då de ville skaffa sig samlingslokaler», och därför var han nu med om en skrivelse i det syftet. Men det var honom däremot »alldeles omöjligt att kunna gå lika långt, som motionärerna och reservanterna velat gå». Han kunde icke vara med om expropriationsrätt för föreningar för sådan ekonomisk verksamhet, som avses i 1 § i lagen om regi-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

strerade föreningar för ekonomisk verksamhet, d. v. s. för de kooperativa handelsföreningarna. Jag tillåter mig att ur hans då avgivna yttrande uppläsa några rader, därför att jag gör dem till mina egna i detta ögonblick. De stå i dagens protokoll för min räkning. »Det kan ej vara riktigt att icke blott föreningar, som hava kulturella eller ideella intressen, utan även sådana, som idka ren affärsverksamhet, skulle kunna erhålla denna rättighet att expropriera mark för sina lokaler; då är, såsom jag sade, gärdet uppgivet. Lätt komma vi då även till bolag och snart sagt vad som helst. *Jag anser det principiellt alldeles oriktigt att utsträcka denna rätt till ekonomiska föreningar*» — den satsen är till yttermera visso kursiverad i det justerade protokollet. »Det skulle kunna missbrukas i konkurrensens intresse, t. ex. att genom expropriation skaffa sig en handelsbod eller dylikt alldeles bredvid en annan affär för att konkurrera. Man bör icke sätta expropriationen i händerna på konkurrensen; det kan ingalunda vara att rekommendera. Jag anser, som sagt, en dylik utsträckning av expropriationsrätten principiellt och praktiskt förkastlig.»

Det finnes även ett senare yttrande av honom i samma protokoll, som understryker samma sak, men det behöver jag icke läsa upp. Det var då det. Motionen och reservationen avslogos i denna kammar med 104 röster mot 91. Jag ber således få konstatera, att det krav på expropriationsrätt för de *kooperativa föreningarna*, som nu föres fram, hittills *icke någon gång* blivit ens av denna kammar antaget.

Sedan återkom samma socialistiska motion åren 1910 och 1912, men då var den så till vida omlagd, att den endast gällde expropriation för samlingslokaler. Man släppte kravet på expropriation för ekonomiska föreningar. Motionen bifölls båda åren av Andra kammaren.

Nu kommer regeringen och tager upp de framställda förslagen i hela dess vidd, sålunda om expropriationsrätt även för de kooperativa föreningarna, och *nu* biträder lagutskottets ärade ordförande ett betänkande, där det heter: »För utskottet framstår det såsom uppenbart, att det är en samhällsangelägenhet av synnerlig vikt, att en ortsbefolknings strävanden att genom sammanslutning främja religiösa eller etiska syften eller förskaffa sig ökade bildningsmöjligheter, bättre tillfälle till dryftande av sina gemensamma angelägenheter eller billigare levnadsomkostnader icke förhindras genom rent yttre förhållanden av angivna beskaffenhet. Att till undanröjande av de svårigheter, som i förevarande avseende möta, såsom ett yttersta medel anlita expropriation, då annan utväg icke finnes, synes därför vara befogat.»

Ja, vad som var »principiellt oriktigt» och »praktiskt förkastligt» 1909 är nu principiellt riktigt och lämpligt att genomföra. Jag kan sluta med vad jag började: vi rida fort i våra dagar.

Nu skall jag be att få taga upp en annan sak. De socialdemo-

kratiska motionerna av 1910 och 1912 om expropriationsrätt för samlingslokaler innehöllo en begränsning, emot vilken jag visserligen då uttalade och fortfarande har åtskilliga anmärkningar att göra. Men det var dock en begränsning, nämligen att expropriationen skulle ske genom det allmännas försorg. Det betyder, att stat eller kommun skulle träda emellan som det exproprierande subjektet, d. v. s. stat eller kommun skulle uppträda och göra sig till målsman för det intresse, som kunde föreligga i fråga om att få en samlingslokal. Det var sålunda ändå *någon* slags garanti för att detta intresse verkligen skulle vara av mera allmän art. Detta har Kungl. Maj:t i sin proposition slopat. Den, som nu skall tilläggas denna expropriationsrätt, är befolkningen eller en väsentlig del därav på en ort. Det är den, som skall vara bärare av expropriationsanspråken. Ja, vad är detta, mina herrar? Man ställer sig något undrande och spörjande inför vad som menas med det. Att det menas föreningar, ha vi hört, och det framgår även av motiveringen. Men förslaget går förvisso ändå längre. Det finnes såvitt jag kan se intet hinder för att t. ex. ett bolag kan uppträda och säga: Vi ämna förse befolkningen på denna ort med billiga livsmedel. Och så bjuder det såsom verifikation — låt oss säga — ett beslut på ett folkmöte, som i en resolution uttalar, att det vore nyttigt, om bolaget finge idka denna verksamhet. Då bör bolaget få exproprieras. Alldeles detsamma kan sägas om vilken enskild person som helst. Han kan förskaffa sig en sådan resolution från ett folkmöte och står då i den ställningen, att — såvitt jag förstår — regeringen är formellt berättigad att giva honom detta expropriationstillstånd. Det förefaller mig, som om detta vore att lägga hela denna sak på alldeles för lösa boliner.

Nu har man ju sagt, att det är fråga om endast undantagsfall, att det blott är fråga om att skapa ett *yttersta hjälpmedel*, och det är också lagutskottets uttalande i denna punkt. Ja, jag läste upp det nyss. Utskottet säger, att det behövs såsom ett *yttersta* medel att anlita denna expropriation. Jag skall be att få påpeka, att när denna fråga var föremål för behandling i lagrådet, uttalade lagrådet ganska stora betänkligheter däremot just ur den synpunkt, som jag nu berört. Så säger t. ex. en av lagrådets ledamöter: »Frånsett det svävande och obestämda i detta stadgandes sista del, torde det, huru behjärtansvärda ändamål av i stadgandet angiven art än i och för sig må vara, dock kunna ifrågasättas, huruvida desamma äro af beskaffenhet att böra främjas på det sätt, nu ifrågavarande lagstiftning innebär», d. v. s. den här föreslagna lagen. Och han slutar med en hemställan att »i lagtexten måtte givas uttryck därät, att expropriation för ändamål, som i samma stadgande avses, allenast i särskilda undantagsfall — där behovet i fråga är av synnerligen framträdande eller ömmande art — bör komma till användning». Tvenne andra ledamöter av lagrådet äro av samma uppfattning. De tycka även att det är en betänklig sak, man nu är inne på. »Det torde», säga de, »dock icke vara alldeles uteslutet att förhållandena kunna vara

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

sådana, att tillgodoseendet av ett dylikt behov framstår såsom ett samhällsintresse av den betydelse, att det må anses befogat att därför anlita expropriation; och då denna utväg helt visst kommer att tillgripas endast såsom ett yttersta medel, då sådant är oundgängligen erforderligt för det föreliggande behovets tillfredsställande, synas bestämmelserna i fråga kunna kvarstå.»

Ja, huru mycket är nu denna syn på tingen tillgodosedd genom föreliggande förslag? Det kan nog med ganska stor sannolikhet förutsägas, att vad lagutskottet och lagrådet sagt därom, att det blott kan bli fråga om undantagsfall, det kommer *icke* att ske och detta av två skäl. Det första är den omläggning av hela första paragrafen, som skett därigenom, att man däri uppräknar vissa särskilda ändamål i stället för att taga ett generellt begrepp, såsom det var i kommitténs förslag — inom parentes vill jag säga att jag fullkomligt gillar denna omläggning av förslaget. — Genom denna omläggning har det på ett helt annat sätt än eljest markerats, att när ett så beskaffat ändamål, som i denna punkt sägs, föreligger, har Kungl. Maj:t i regel och såvitt inga särskilda betänkligheter däremot möta att tillgodose det ändamålet. Ty, det är naturligtvis meningen med denna uppräknning, att när ett sådant ändamål föreligger, bör expropriation beviljas, för så vitt icke särskilda förhållanden tala däremot. Detta är nu det ena skälet, och det andra är, att nu ifrågavarande expropriationsanledning satts såsom lika berättigad som alla andra. Det har icke gjorts någon skillnad. Det är icke — såsom lagrådet velat — på något sätt utmärkt, att i detta moment skulle det vara fråga om speciella undantagsfall. Så är det visst icke, utan det står i stället som likvärdigt med kommunala ändamål, vattenledningsändamål och allt det övriga. Nu bör till detta läggas vad vi nyss förut hörde från herr Persson i Norrköping. Han har, om jag så får säga, infordrat anbud ifrån olika delar av landet, och vi finna, att han redan har på hand begäran om expropriation från 66 olika håll, där man har påräknat expropriation enligt detta moment i lagen. Såvitt jag förstod honom rätt, voro förhållandena i alla dessa fall sådana, att med stöd av den föreslagna bestämmelsen bör expropriation i dessa 66 fall beviljas, så att det går nog icke att trösta sig med, att det här gäller endast exceptionella undantagsfall.

Vad nu själva realitetsskäl beträffar, vill jag för min del hänvisa till — jag skall icke uppehålla herrarne med att upprepa det — vad jag sade vid denna frågas behandling föregående riksdag. Jag har icke anledning att frångå något av vad jag då sade. Jag vill blott tillägga, att det intresse, man här vill tillgodose, föreningsintresset, är gott och befogat såsom så många andra intressen, vilka också äro goda och befogade. Men det finnes — såvitt jag förstår — icke något skäl att sätta detta föreningsintresse, som — säga vad man vill — dock är ett enskilt intresse, i någon särställning och göra det till ett *statsintresse* framför andra. Skulle man bevilja expropriation för detta, är det många andra intressen,

som med lika skäl och lika fog kunna begära att bliva på samma sätt tillgodosedda.

Det är, mina herrar, så, att en av vårt nuvarande samhällsskickets allra djupaste grundvalar är och har sedan urminnes tider varit den enskilda jordäganderätten. Den har också alltid med synnerlig omsorg skyddats och bevarats. Nu äro vi, högermän, fullt på det klara med, att det är nödvändigt att till följd av den alltjämt fortgående utvecklingen göra nya och ganska kraftiga skår i denna enskilda jordäganderätt, och vi äro även beredda att gå långt härutinnan. Men vi äro lika mycket på det klara med, att de skår, som på detta sätt göras, måste ske med synnerligen stor varsamhet och under tryggande garantier mot missbruk. De få icke vara sådana, att de bana väg för det socialdemokratiska jordprogrammet. Ty mot detta program anse vi oss nödsakade att sätta vårt bestämda och energiska motstånd. Nu är sakförhållandet, att vi torde vara på väg att föras fram i en riktning, som sluttar emot detta socialistiska jordprogram för att slutligen bottna däri. Det närmaste steget skymta vid redan uti den reservation, som är fogad vid detta betänkande av herrar Lindhagen och hans meningsfränder i lagutskottet. Jag vill fästa herrarnes uppmärksamhet på, att även hans motion är av lagutskottets majoritet till en viss del tillstyrkt. Det är nämligen fråga om en skrivelse till Kungl. Maj:t, som det naturligtvis blir tal om sedermera, och som jag nu icke skall uppehålla mig vidare vid. Allt detta varslar enligt mitt förmenande därom, att den tiden icke är långt borta, då problemet om den enskilda jordäganderätten kommer att på allvar här i landet sättas under debatt, då vi få sanna herr Palmstiernas ord i en av honom nyligen utgiven broschyr, att »det är kring äganderätten, som de politiska stridernas böljegang skall leka under den närmaste tiden». Därför är det vår åsikt och vår plikt att bjuda motstånd mot denna utveckling, så långt vi kunna, och göra det redan vid första anloppet. Vi vilja icke vara med om att glänta på den dörr, genom vilken det socialistiska jordprogrammet skall marschera in här i Sverige. Och det är, mina herrar, dessa skäl, som föranlett mig till den reservation, som är fogad vid utskottets betänkande, och till vilken jag ber att få yrka bifall.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Herr Lindhagen: Jag skall be att gentemot den föregående talaren endast få säga några ord om själva principerna.

Den förste talaren vid detta ärendes behandling i kammaren anslåg det rätta ackordet för motståndet, då han förklarade, att han icke kunde vara med om detta förslag, därför att det gällde tillvaratagandet av ett enskilt intresse, därför att det stred mot allmän svensk rättsuppfattning och därför att det var ett ingrepp i äganderätten. Det är detta frågan gäller, och det är däruti motståndet bottnar. Han tillade också senare, att detta ämne var synnerligen brännbart. Ja, varför är ämnet brännbart? Jo, det är just därför,

Ang. lag om expropriation m. m. att han angav dessa synpunkter, som han nyss talade om, såsom det, som var rättesnöret för motståndet.

(Forts.) Jag vill då till en början fråga: när skola vi komma därefter, att menige mans livsintressen icke skola kallas *enskilda* intressen? Äro icke även de, och kanske i all synnerhet de, att betrakta såsom ett allmänt intresse? Och när skola vi komma därefter, att allmän svensk rättsuppfattning blir den, att folket har rätt till frihet och har rätt till jord, och icke den formellt juridiska rättsuppfattning, för vilken det är likgiltigt, om folket kommer till sin rätt? Och när skola vi slutligen i detta land komma därefter, att man inser, att det dock finnes högre värden än äganderätten, i vilken man för dessa högre värdenes skull bör få kunna göra ett ingrepp? Det finnes väl dock, mina herrar från motståndarnes läger, högre värden för folket, vilka måste beaktas, så att man icke utestänger det från rätt till jord av hänsyn till det överhandtagande jordegendomsväldet.

Inför dessa huvudsakliga synpunkter äro de gjorda erinringarna egentligen bara förevändningar. Det kan sålunda icke vara allvarligt menat, att något behov icke föreligger. Norrlandskommittén har ju i en vidlyftig utredning ådagalagt, hur det förhåller sig, och vad gör man utredningar för, om icke därför, att de också skola användas på något sätt? Vidare ha riksdagsmän från olika trakter vartenda år talat om, hur det förhåller sig, och vi ha särskilt i dag hört framställningar om samma sak. Icke är det heller värt att uttala någon fruktan för, att böndernas jord skulle äventyras, ty detta riktar sig icke mot böndernas jord, som under nuvarande förhållanden är frihetens stamort. På den första plats jag kom till under en resa i sommar i Värmland sade man: »här finns ingen möjlighet att få ett Folkets hus på platsen, ty bolaget rår om all mark, men vi ha lyckats bygga ett på tre kilometers avstånd härifrån.» Varför lyckades man att bygga ett på tre kilometers avstånd därifrån? Jo, därför att där mötte det första bondehemmanet, som sköt in såsom en kil i de stora bolagsdomänerna, och på den teg, som låg närmast till bolagets jord, på första hemmanet, hade man fått mark upplåten av ägaren. Där ser man sålunda, att bondejorden är det, som man har att falla tillbaka på, och att man sålunda icke behöver befara någonting från det hållet, ty där ske frivilligt sådana upplåtelser.

Den siste talaren talade om det socialdemokratiska jordprogrammet. Men detta är ju ingenting annat än det jordprogram, som varit *människornas* jordprogram i alla tider, det är icke alls färgat av något visst partis uppfattning, ty det är det program folket alltjämt haft, nämligen att vi måste för att ha vår frihet och vår utkomst i allmänhet ha rätt till jorden, ha del i den jord, på vilken vi existera. Det är det hela och ingenting annat.

Nu tror jag, att vi här i landet komma ingen vart, förrän det brännbara i detta ämne, som den förste talaren talade om, slagit ut i en klar, värmande låga, vi komma ingen vart med köpsläende och resonemang om dessa saker, ty denna fråga löses endast, när folket

i allmänhet reser sig mot dessa formellt juridiska åskådningar och gör gällande, att den verkliga svenska rättsuppfattningen är, att det är ett folkets livsintresse att ha rätt till jorden. Det är den tidpunkten vi måste avvakta, och det är den tidpunktens ankomst vi måste befrämja, och då nu detta förslag endast innefattar en, om också mycket obetydlig, del av ett stort antal medborgares rätt till jorden, yrkar jag också bifall till detsamma.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Herr Andersson i Knäppinge: Herr talman, mina herrar! Det är med anledning av herr vice talmannens uppfordran, som jag egentligen begärt ordet. Han framställde en fråga till mig vad jag menade med »allmänt ändamål». Ja, det skulle väl vara tämligen självklart, då vi nu tala om denna punkt 7, vad vi mena för ändamål. Därav framgår ju vad det är för ett ändamål; och när man läser Kungl. Maj:ts proposition, finner man på sid. 47 en mening, som lyder så här: »Med de starka meningsbrytningar, som utmärka vår tid, torde det dessutom vara så gott som oundvikligt, att arbetsgivare och arbetare icke sällan skola hysa olika uppfattning om vad som lämpligen bör förekomma i överläggningar och föredrag. Skall rätten att samlas för berörda ändamål kunna fritt och fullt utövas inom lagens gränser, torde det vara nödvändigt att befolkningen i dylika orter skall hava möjlighet att förvärva behöflig mark.» Det ger väl tydligt och klart tillkänna, att det icke egentligen rör sig om sådana ändamål, som herr vice talmannen vill framhålla, nämligen rent ideella allmänna ändamål, utan om politiska ändamål eller — såsom herr Persson i Norrköping förut upplyst oss om — socialistiska ändamål. Så frågar han, om jag verkligen ej vill vara med om expropriation för ett ändamål, som har till uppgift att skaffa billigare födoämnen. Jo, om jag kunde vara övertygad, att detta skulle innebära någon fördel. Litet erfarenhet ifrån vår trakt visar något om den saken. Det har där uppstått flera stycken sådana där kooperativa företag. De ha verkligen icke behövt någon expropriation av mark, ty sådan har åstadkommits i alla fall. Men följden har blivit, att till den förut mycket kraftiga konkurrensen — ty handlande uppväxa överallt på landsbygden, nästan såsom svampar ur jorden kan man säga — har det kommit en ändå starkare konkurrens. Men huru har det nu gått? Jo, det har gått så, att de, som varit med i en kooperativ förening, hava fått lämna den vinst, som handeln haft, till de biträden, som skött de kooperativa affärens, och till det kooperativa förbundet med de 2 procent, som detta betingar sig. Detta har gjort, att när några år gått, ha dessa kooperativa föreningar i regel fått byta om biträden, och dessa biträden hava då lämnat sina platser med större eller mindre brist i kassan, som delägarne fått tillskjuta. De hava blivit ganska brända de som gått med i dessa kooperativa föreningar och slutligen hava de fått ögonen öppna för falskheten i dessa. Vad min trakt beträffar hava åtminstone ett par fall inträffat, det

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

ena i Borgholm, där föreningsaffären blivit enskild affär och de, som varit föreståndare, egna affärsmän. Vad beträffar de kooperativa föreningarna på landsbygden, hava de gått ifrån det kooperativa förbundet och tagit saken i egen hand, ty de flesta äro lantbrukare. Men det har dock visat sig även för dem, att det icke är någon vidare fördel, ty de sakna fackmännen i alla fall. De få icke varorna för intet, och det har icke kunnat visas, att de fått varorna billigare för det. Jag tror därför icke, att det föreligger något verkligt behov i detta avseende.

Vad sedan beträffar herr vice talmannens och min olika uppfattning om äganderätten, vill jag säga, att det kan ju råda ganska olika förhållanden i Dalarna och på Öland, så att olikheten möjligen kan bero därpå — det vet jag icke — men min uppfattning av äganderätten är sådan, att jag måste anse, att förslaget i denna punkt — såsom också här betonats förut — innebär ett fullkomligt kringskärande av äganderätten, på helt annat sätt än vår förutvarande expropriationslag har gjort. Jag skulle nästan vilja uttala den önskan, att det för landets jordbrukare genom denna debatt bleve klart, huruvida alla de lantmän, som tillhöra det parti, herr vice talmannen är medlem av, verkligen kunna hysa samma uppfattning i denna fråga, som herr vice talmannen gör. Jag hoppas och tror, att debatten slutligen också skall kunna ge klart besked i detta hänseende.

Jag skall icke uppehålla kammaren längre, ty min ståndpunkt är ju i detta avseende klar, i det jag nämligen anser, att förslaget innebär ett ingrepp i äganderätten, som går längre, trots allt, än man kan med hänsyn till vår tids strävanden ha rätt att fordra. Jag kan förstå socialdemokraternas ståndpunkt härvidlag, ty deras jordprogram syftar ju tydligt och klart på att så fort som möjligt och, man kan säga, så mjukt som möjligt också slå in på inskränkandet av äganderätten, men hur saken står i liberala partiet i detta hänseende, om de skola följa samma program eller icke, har jag icke fått så värst klart besked om, så framt jag icke skall fästa mig vid de yrkanden, som här gjorts.

Jag ber att få vidhålla mitt förra yrkande.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman! Jag vill endast framföra ett par repliker till ett par andra Pettersöner, som här uppträtt.

Först till herr Pettersson i Bjälbo. Han gjorde sig ett visst besvär med att söka uppvisa, att förhållandena beträffande konsumtionsföreningarna voro skiftande liksom det förhåller sig på andra livets områden. Det var egentligen onödigt av honom, ty även jag hade i min ringa mån försökt att ådagalägga, att förhållandena verkligen äro olika. Men jag kan icke inse, att den omständigheten det ringaste bevisar, vad herr Pettersson tycktes tro, att den skulle bevisa, nämligen att en lagstiftning i det föreslagna syftet skulle vara behövlig. Ty liksom det icke är de helbrädda, som behöva läkare,

utan de kränka, så behövs det icke lagstiftning för de godartade och normala förhållandena, utan för de förhållanden, som råkat på sned, d. v. s. för missförhållandena, och sådana förefinnas verkligen på detta område, enligt vad jag i mitt förra anförande visat.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ungefär lika bindande var herr Petterssons bevisföring, när han sade, att föreningarna äro *enskilda* företag; »alltså är här fråga om expropriation för enskilt ändamål, och detta kan jag icke vara med om», sade han. Jag vill då erinra herr Pettersson om, att vi redan nu hava — och i denna lag ytterligare utvidgat — rätten för aktiebolag att expropriera jord. Även aktiebolag äro enskilda föreningar, men jag har icke hört herr Pettersson i Bjälbo opponera sig mot att de skulle ha denna rätt.

Förhållandet är, att såväl aktiebolag som föreningar äro enskilda bildningar, men bägge två *kunna* ibland företräda intressen, som hava en i viss mån allmän karaktär.

Vidare anmärkte herr Pettersson i Bjälbo: finns det verkligen skäl, som visa, att det finnes behov av att ha konsumtionsföreningar? Ja, herr Pettersson, det finns det, för så vitt det är ett behov att bereda sig billiga levnadskostnader. Jag vet icke, huruvida herr Pettersson själf ville erkänna att detta är ett behov, men säkert är, att för stora grupper av våra fattigaste medborgare är det ett i högsta grad trängande behov. Och tvärtemot vad den ärade talaren sade, har det visat sig, att konsumtionsföreningarna på sina håll ha varit mycket verksamma medel att bringa ned levnadskostnaderna. Det är sant, att icke alla konsumtionsföreningar ha lyckats. Men det är icke desto mindre sant, att andra ha gjort det.

Vad sedan beträffar min ärade namnes tal om de privata handlandena, då han sade, att »då man icke hört, att bolagen taga för hög hyra av föreningarna, får man antaga, att de privata handlandena sköta sig på ett högst rationellt sätt», så begrep jag av detta icke annat än, att detta sätt att argumentera åtminstone var något helt annat än rationellt.

Vidare skulle jag vilja vända mig mot herr Petersson i Lidingö villastad, som sade, att det kan icke vara riktigt, att en förening, som idkar ren affärsverksamhet, får expropriationsrätt för sina ändamål. Ja, men i samma paragraf, fast under ett annat moment, ha vi i lagutskottet varit ense om att föreslå expropriation exempelvis för linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten. Det är i regeln ett aktiebolag, som står bakom en sådan linbanas anläggande, och ett aktiebolag är också ett enskilt företag, men vi äro ense om, att när ett sådant aktiebolag är utav större gagn för orten, representerar det ett allmänt ändamål och bör sålunda kunna få expropriationsrätt. Och alldeles detsamma kan, såvitt jag förstår, även sägas om de föreningar, som det här är fråga om.

Herr Petersson i Lidingö villastad uttalade vidare den farhågan, att om ett folkmöte skulle uttala sig för, att ett bolag skulle få expropriera mark för att etablera en affär, som förser folket med bil-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

liga livsmedel, skulle det vara klart, att expropriation skulle beviljas. Jag har verkligen den föreställningen, att de, som komma att handlägga expropriationsärenden — vare sig det blir den regering, som nu sitter, eller en regering av den färg, som den ärade talaren bär — icke skola anse det tillräckligt, att ett tillfälligt folkmöte uttalat sig i frågan, och jag kan icke heller se, att lagen ger stöd för en sådan mening. Utan det skulle nog erfordras en mera pålitlig bevisning om att företaget är av synnerligt intresse för ortens befolkning för att en sådan framställning skall kunna bifallas.

Vidare åberopade herr Petersson i Lidingsön, att ett av lagråden — märk väl ett av dem — hade uttalat ganska bestämda betänkligheter mot denna lagstiftning. Men sanningen likmätigt tillfogade han själv, att av de övriga tre lagråden ha två alldeles uttryckligen uttalat, att de icke anse det uteslutet, att även dylika ändamål skulle i vissa fall kunna betraktas såsom allmänna, och de ha även tillstyrkt lagen liksom också det fjärde lagrådet gjort. Det kan således icke förnekas — vilket väl icke heller den ärade talaren vill göra — att lagrådet har mycket bestämt tillstyrkt den lagstiftning, som här ifrågasättes och vilken nu anses så synnerligen samhällsvärdig.

Slutligen sade herr Petersson i Lidingsön, att denna lagstiftning, i strid mot vad förut påståtts, icke kommer att tillämpas endast i undantagsfall, utan skall komma till användning i stor utsträckning, så att jordägarne få offra sin mark för dessa mer eller mindre enskilda syften. Ja, herr president Petersson, det är vanskligt att profetera och profetians gåva är icke oss alla given, kanske varken herr presidenten eller mig. Men jag får dock säga, att på grund av vad man hittills sett och vad som eljest brukar ske, torde man här tryggt kunna uttala den förmodan, att om denna lagbestämmelse blir antagen, komma vi icke att för den skull få skåda ett exproprierande i stor skala av mark för nu ifrågavarande ändamål, men däremot är det mycket antagligt, att det i större grad, än vad hittills skett, kommer att bliva möjligt för de intressen, som man här vill främja, att *i godo* träffa överenskommelser med jordägarne på rimliga villkor.

Herr Borg: Herr talman! Jag hade icke tänkt begära ordet i denna fråga, men efter herr Petterssons i Bjälbo anförande har jag funnit mig föranlåten att göra det. Han framhöll nämligen, att han trodde, att naturliga uppgörelser skulle kunna komma till stånd, om arbetarna uppförde sig bättre. Jag ber att få protestera mot ett sådant uttalande, då jag förmenar, att arbetarne i dessa tider torde kanske icke uppföra sig sämre än andra samhällsklasser. Herr Pettersson i Bjällbo har för övrigt icke något annat skäl att här framdraga, än att arbetarne någon gång dansade i folkets hus. Ja, arbetarne äro icke de enda, som dansa här i landet, det torde både bönder och herrar vara med om. Jag vill, som sagt, icke ha detta uttalande oemotsagt och vill till sist säga, att vad uppförande be-

träffar, så torde kanske arbetare, bönder och herrar vara lika goda kälsupare, som det heter.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Jag hade icke tänkt begära ordet vid denna punkt, då jag förutsåg, att det i alla händelser skulle bli tillräckligt många talare i frågan och jag dessutom hade anledning antaga, att kammaren skulle fatta samma beslut nu, när ett lagförslag föreligger, som den senast fattat vid några föregående tillfällen, då det gällt skrivelse i ämnet, och sålunda bifalla vad som för mig är huvudsaken i denna punkt, nämligen att bereda möjlighet att kunna genom expropriation bereda samlingslokaler för överläggningar i allmänna frågor, upplysande föredrag och dylikt. Men det anförande, som här nyss hölls av herr Petersson i Lidingö villastad, har uppkallat mig. Han gjorde mig nämligen den äran att citera uttalanden av mig vid 1907 och 1909 års riksdagar och att delvis göra dessa mina uttalanden till sina.

Då jag nu emellertid fått ordet, kan jag icke underlåta att yttra något även i själva sakfrågan. Jag vill då erinra om, att den fråga, som här väl i alla fall är huvudpunkten och vid frågans slutliga avgörande kommer att bli huvudpunkten, nämligen frågan om upplåtande av tomtmark för samlingslokaler, har varit före här i Riksdagen icke mindre än fyra gånger, nämligen vid riksdagarna åren 1907, 1909, 1910 och 1912, och vid åtminstone de tre sista av dessa tillfällen har, såvitt jag vill minnas, Andra kammaren bifallit de då föreliggande förslagen. Jag har också — det nämnde icke herr Petersson i Lidingö villastad, men det kan ju jag få säga själv — vid samtliga sistnämnda tillfällen uppträtt och talat varmt för det förslag, som kammaren då beslutat att antaga. Det är väl sålunda, som jag sade i början av mitt anförande, antagligt, att Andra kammaren nu står kvar på samma ståndpunkt och alltså bifaller Kungl. Maj:ts förslag i denna del.

Här har nu medtagits även ett annat expropriationsärendamål, som — såsom herr Petersson i Lidingö villastad mycket riktigt anmärkte — icke förut varit bifallet av Andra kammaren. Förslag därom ha förelagat vid riksdagarna 1907 och 1909, men icke sedan dess, och då förslaget senast var före här i kammaren, blev det icke av kammaren bifallet.

Nu vill jag för det första fästa uppmärksamheten på, att saken enligt den formulering, som Kungl. Maj:t har givit stadgandet, föreligger i något annat skick, än vad fallet var åren 1907 och 1909, ett skick, som väl också i viss mån måste sägas ge saken en något annan innebörd än förut. Det säges nämligen nu, att expropriationen skall ske för att »bereda befolkningen plats för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt». Det är för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav dessa förmåner, som expropria-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

tionsförfarandet här skulle kunna tillgripas. Enligt mitt förmenande måste Kungl. Maj:t, om nu detta förslag blir upphöjt till lag, underkasta uppkomna frågor om upplåtande av plats i nu angivet syfte en noggrann prövning för att tillse, huruvida upplåtelsen gagnar en större eller *väsentlig del av befolkningen* och huruvida det tillgodoses ett *behov* av att förbättra tillgången på livsmedel eller andra nödenheter.

Nu sade den nämnde ärade talaren, att Kungl. Maj:ts prövningsrätt enligt det nu föreliggande förslaget skulle vara i viss mån begränsad. Om vi däremot tagit kommitténs förslag och sålunda helt allmänt skrivit, att expropriation skulle få äga rum, då det gällde allmänt gagn, då skulle tilläventyrs Kungl. Maj:t ha underkastat saken en sorgfälligare prövning för att utröna, huruvida fallet i fråga skulle kunna subsumeras under uttrycket allmänt gagn. Nu kommer däremot Kungl. Maj:t icke att göra en sådan prövning, utan så snart som det är fråga om ett ändamål, som rent bokstavligen kan subsumeras under vad som anges i paragrafen, måste Kungl. Maj:t medgiva expropriation. Jag kan för min del icke godkänna hans tolkning i den delen. Denna sak har varit föremål för behandling i lagutskottet, och den ärade talaren framställde där även samma invändning som nu. För min del kan jag, som sagt, icke godkänna densamma, utan, såvitt jag förstår, måste Kungl. Maj:t verkställa en omsorgsfull och grundlig prövning av behovet, fastän lagen har erhållit den avfattning, som här gives åt densamma.

Den ärade talaren framhöll även, att utskottet skulle ha antytt, att det endast vore i undantagsfall, som expropriation för nu ifrågasvarande ändamål skulle komma att tillämpas; och han förmenade, att detta nog icke bleve fallet. Jag tror dock fortfarande, att här ifrågasvarande fall av expropriation endast undantagsvis skola förekomma. Även om i alla de 66 fall, varom herr Persson i Norrköping talat, expropriation skulle komma att sökas, skulle det ju dock icke bli så särdeles många, om vi tänka på hela riket. Men för övrigt är det min fulla övertygelse, att en del av dessa fall komme att utmönstras antingen på den grund, att det icke föreligger något behov eller att det icke är av nöden att tillgodose det genom expropriation. Det tror jag kommer att visa sig i många fall — och jag tror, att betydelsen av detta stadgande ligger ej minst däri — att det härigenom blir lättare att genom frivillig överenskommelse förvärva mark för nu ifrågasvarande ändamål, än föret varit fallet, just till följd av att vederbörande veta, att eljest föreligger expropriationsmöjlighet. För min del vågar jag sålunda fortfarande vidhålla, att utskottet har rätt uti, att det endast blir i undantagsfall, som detta stadgande kommer att tillämpas.

Jag kan för min del icke heller förstå, varför man här slår på stora trumman i fråga om äganderätten. Det gäller ju här i allmänhet endast mycket små områden, och jag kan då för min del icke förstå, att det kan ha något inflytande på äganderätten eller upp-

häva densamma, om dylika områden exproprieras. Ett tal om att ett sådant ingrepp mot en jordägare, som här är i fråga, skulle innebära en allvarligare kränkning av hans äganderätt, kan jag för min del icke finna annat än fullkomligt överdrivet. Man så att säga målar den onde på väggen och gör honom så ful som möjligt endast för nöjet att få piska honom.

Jag ber nu att något få beröra de citat av mina yttranden, som herr Petersson uppläste. Jag får säga, att jag förstår så innerligen väl, hur man, med den ståndpunkt han intager, kan fästa så stort avseende vid, att ehuru jag tidigare yttrat mig mot expropriationsrättens utsträckning till kooperativa föreningar, jag nu i alla fall kan vara med om det förslag, som regeringen framlagt. För en ståndpunkt som den ärade talarens, för vilken ingen utveckling i samhället egentligen existerar, är ju en sådan syn på saken skäligen förklarlig. Man kan ej inse, att ett behov, som på en viss tidpunkt icke framträtt eller kunnat göra sig gällande, dock under tidernas lopp kan framträda och göra sig gällande på sådant sätt, att man finner det nödvändigt att tillgodose samma behov. Att de, för vilka all utveckling i samhället icke betingar någon ändring i ståndpunkt, för vilka all politik, all god politik åtminstone, är en visnepolitik, som absolut ingenting lärt och ingenting vill, kunna ha en sådan syn på saken, förstår jag gott.

För min del är jag icke heller i dag synnerligen livad för en mera utsträckt expropriationsrätt för beredande av lokaler åt kooperativa föreningar, men det är en sak att dock vara med om en dylik rätt, och en annan att vara mycket varm för den. Jag skall be att få uppläsa utskottets yttrande, då det ganska noga återger den ståndpunkt jag och flera med mig intaga i denna fråga. Utskottet yttrar: »För utskottet framstår det såsom uppenbart, att det är en samhällsangelägenhet av synnerlig vikt, att en ortsbefolknings strävanden att genom sammanslutning främja religiösa eller etiska syften eller förskaffa sig ökade bildningsmöjligheter, bättre tillfälle till dryftande av sina gemensamma angelägenheter eller billigare levnadsomkostnader icke förhindras genom rent yttre förhållanden av angivna beskaffenhet. Att till undanröjande av de svårigheter, som i förevarande avseende möta, såsom ett yttersta medel anlita expropriation, då annan utväg icke finnes, synes därför vara befogat.» Detta utskottets yttrande synes mig vara fullt riktigt, och jag får säga, att även om detta skulle innebära vad den nämnde talaren däri inlade, har jag i alla fall icke haft anledning att motsätta mig ett godkännande av lagen i denna del i det sammanhang och den form den nu föreligger.

Den talare på stockholmslänsbanken, som jag nu har något sysselsett mig med, sade även, att vi här hade gläntat på en dörr, genom vilken socialismen skulle göra sitt intåg i Sveriges land. Ja, jag får verkligen säga, att om det är så, som han befarar, att socialismen skall göra sitt intåg här i landet, så icke lär det ske genom denna dörr. Utan det är nog så, att den dörr, genom vilken detta intåg

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

kan komma att äga rum, vilken man på den sidan han står anstränger sig till det allra yttersta att hålla stängd, kanske kan komma att öppnas mycket lättare och fortare just till följd av det ytterliga motstånd, som här sättes mot alla de önskemål, som framställts icke minst just i de avseenden, som här äro i fråga. Det är mitt sätt att se denna sak.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Persson i Norrköping: Jag skall blott yttra ett par, tre ord. Utom de garantier för obehörigt och lätt sinnigt exproprierande, vilka här förut av skilda talare påpekats, föreligger ännu en garanti, nämligen i själva expropriationsförfarandet som sådant. Expropriation skall ju begäras hos Kungl. Maj:t, och sedan Kungl. Maj:t bifallit framställningen, skall frågan gå till vederbörande domstol, ifrån domstolen till expropriationsnämnden och ifrån denna åter till domstolen; när så hela detta långa och kostsamma förfarande är slut, har den exproprierande, som skall betala alla kostnaderna, ytterligare skyldighet att inom 90 dagar, efter det expropriationsförfarandet blivit klart, nedsätta expropriationsavgift motsvarande den exproprierade fastighetens värde, och om han icke gör detta, återgår det hela. Det är väl ingen, som tror, att en fattig befolkning i onödan skall underkasta sig alla dessa besvär och kostnader och betala den rätt stora löseskillingen, som ju skall utgå med ett belopp motsvarande värdet av den exproprierade marken, ifall icke något verkligt och allvarligt behov föreligger. Det har här sagts av ett par talare, att nykterhetsorganisationerna förvägras icke mark till lokaler. Jag har emellertid här läst upp ett par yttranden från platser, där just nykterhetsorganisationer förvägrats mark, och jag skulle kunna uppläsa ännu flera sådana yttranden.

Man har vidare sagt, att expropriation kunde av en kooperativ konsumtionsförening missbrukas i konkurrensintresse. Dessa konsumtionsföreningar ha naturligtvis lika stora svårigheter att leva och existera som övriga varuförmedlare, och någon otillbörlig konkurrens kan därför icke gärna uppstå från deras sida, då de ju måste köpa sina varor från de stora firmorna, alldeles såsom alla andra återförsäljare. Jag tillåter mig i detta sammanhang att alldeles bestämt protestera mot den insinuation, som låg i herr Anderssons i Knäppinge yttrande, då han nämligen sade, att föreståndare för dylika konsumtionsföreningar försvinna och efterlämna flera tusen kronors brist i kassan. En sådan insinuation mot personer, som icke kunna här försvara sig, anser jag vara synnerligen obehörig; den tarvar bevis och i varje fall bör den icke utslungas helt generellt såsom här skedde.

Till slut vill jag även yttra några ord med anledning av herr Peterssons i Lidingsön synnerligen skickliga, klara och rediga anförande. Han sade, att tiden rider fort, och jag skulle kunna instämma med honom därutinnan. Jag är glad över, att han för sitt vidkommande här erkände, att föreningsintresset är ett gott och väl-

befogat samhällsintresse, men, tillade han, det är ej skäl att ställa detta intresse såsom ett statsintresse och framför allt icke att värna det i den grad, att man går in för långt på äganderätten. Jag tager fasta på detta presidenten Peterssons erkännande av att föreningsintresset är i behov av understöd. Men när han erkänner detta, borde han väl även kunna tillåta de medel, som äro nödvändiga och utan nämnvärd skada kunna användas för att tillgodose detta intresse och dess behov av erforderliga samlingslokaler. Det synes mig, som om han här förskjutit ett gott för ett mindre gott.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Den ärade talaren nämnde vidare, att man här gläntade på den dörr, som skulle införa socialismen och dess samfundsordning. Jag tillåter mig att därom säga, att den lilla fråga, som nu är före, tillgodoser nog icke någonting sådant och att, för det andra, socialdemokraterna icke vilja angripa äganderätten för äganderättens skull, nej, långt därifrån, utan anledningen till att vi angripa äganderätten är den, att vi vilja tillgodose folkets oundgängliga och nödvändiga behov, som utvecklingen själv skapat och vilka därför böra tillbörligen tillgodoses. Och folkets behov är ovillkorligen i detta liksom i andra fall att få möjligheter att kunna föra en så god tillvaro, som samhällsförhållandena i övrigt tillåta. När man nu icke vill vara med om att tillgodose dessa behov under förevändning, att man i och med detsamma insläpper socialismen, då tycker jag, att man här är på den orätta sidan. Varje tid har sina krav och varje utveckling sina behov, och huru mycket man än stretar emot och vad man än söker skrämma med, så lär man dock i längden icke kunna undgå att tillmötesgå dessa berättigade behov hos de breda folklagren.

Jag vidhåller mitt här förut framställda yrkande.

Herr Magnusson i Kalmar: Herr talman! Det torde ursäktas mig, om jag icke längre kan stillatigande åhöra herr Anderssons i Knäppinge ganska djärva uttalanden, i synnerhet de som han nu i sitt sista anförande här tillåtit sig rikta speciellt mot kooperationsrörelsen i den landsända, som han representerar. Herr Sven Persson i Norrköping har ju här inlagt en bestämd gensaga mot ett sådant sätt att definiera kooperationens uppgift och syftemål, som herr Andersson i Knäppinge nu använt, och även jag för min enskilda del vill biträda denna herr Sven Perssons uppfattning och likaledes inlägga min bestämda gensaga emot ett sådant sätt att inför kammarens ledamöter definiera kooperationens syftemål, i vad det gäller Ölands landsända.

Egentligen var det icke detta, som särskilt uppkallade mig, utan det var det påstående, som här gjorts, att det icke lär existera något trucksystem här i landet. Jag skulle ha varit herr Andersson i Knäppinge mycket tacksam, om han velat erinra sig, huru det är ställt på en viss plats å Öland, en ganska stor industriplats för övrigt. Nu är det ju så, att om någon behöver tillvarataga sina intressen för att få debet och kredit att gå ihop, så är det väl just arbetarne

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

med hänsyn till de små slantar, varöver de förfoga. Då man känner till, hurudana förhållandena äro på en del platser och särskilt på den plats på Öland, som jag här åsyftar, så kan man väl säga, att där råder i stor utsträckning, om också icke fullständigt, dock ett trucksystem. Det är så ordnat på nämnda plats, att där finnes en brukshandel, där arbetarne nödgas göra sina inköp av livsförnödenheter. Några kontanta penningar förekomma blott mera sällan, åtminstone har det varit så förut, såvitt jag vet, utan det användes ett så kallat plåtssystem, och mot uppvisandet av dessa plåtar ha arbetarne erhållit ett visst kvantum i varuväg. När sedan avlöningen kom, var det många arbetare, som genom detta plåtssystem totalt förbrukat hela sin avlöning, och sällan erhöles de någon likvid i kontanta penningar, utan det hela hade åtgått för varuinköp i brukshandeln. Dessa arbetare ha väl om några behov av att på nära håll få en lokal, där de kunna dryfta sina angelägenheter för tillvaratagandet av sina intressen. Något sådant är omöjligt att erhålla på den plats, varom jag nu talar. Man har visserligen lyckats förskaffa sig en lokal, men den är ganska långt avlägsen och särdeles primitiv. Bolaget har där på platsen slagit under sig stora vidder och kan följaktligen utestänga arbetarne från varje möjlighet att på nära håll skaffa sig en lokal och att i övrigt förskaffa sig de förnödenheter, varav de äro i så stort behov, utan de äro uteslutande hänvisade till just brukshandeln. Herr Andersson i Knäppinge hade väl även bort omtala dessa fakta, så hade jag nu sluppit att göra det.

Även i fråga om nykterhetsrörelsens främjande på Öland är jag viss om, att vad herr Andersson i Knäppinge i det avseendet här sade icke håller streck. Såvitt jag vet, ha åtskilliga loger på Öland måst nedläggas sin verksamhet just till följd av brist på lokaler. Till och med i Borgholm har Verdandiorden måst upphöra just av sådan anledning. Liknande fall ha inträffat på flere andra platser på Öland.

Det förvånar mig, att herr Andersson i Knäppinge verkligen med sådan pondus och i övrigt sådan tvärsäkerhet kan här i kammaren framföra påståenden, som vid en närmare granskning visa sig ganska otillförlitliga.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Jansson i Edsbäcken: Herr talman! Jag skall icke mycket förlänga debatten i denna fråga, utan vill endast yttra ett par ord. Då det här av några talare sagts, att åtminstone hemmansägarna borde ställa sig avvisande i denna fråga, har jag icke kunnat underlåta att nu begära ordet, då jag tillhör den grupp av svenska medborgare, varom här är tal, nämligen de mindre hemmansägarna, för att tillkännagiva, att vore det så lyckligt ställt i vårt land, att dessa hemmansägare utgjorde flertalet inom kommunerna eller åtminstone hade en viss del av jorden inom kommunen, skulle aldrig någonsin en sådan fråga som denna behövt förläggas svenska Riksdagen. Min upp-

fattning är, att det aldrig förekommit ett behov av dylik expropriation, där det verkligen finnes självägande bönder, vare sig de äro stora eller små, utan det är blott gentemot de stora bolagskomplexen och där dessa äga den största delen av kommunerna, som detta behov gör sig gällande. Jag anser det vara rättmätigt, att vi, om vi äga en liten torva av Sveriges jord, även unna våra kamrater att bli ägare av åtminstone så pass stort område, att de där kunna uppföra ett hus för att där förhandla om sina gemensamma angelägenheter.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Jag har endast velat tillkännagiva denna min mening och har icke i övrigt något vidare att tillägga, utan ber att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Jespersen: Jag vill tillkännagiva, att jag för min del icke kan vara med om att bifalla utskottets förslag i fråga om att medgiva rätt till expropriation av mark för samlingslokaler. Jag vet, att på åtskilliga ställen, där sådan samlingslokal finnes, den är upplåten för tillställningar av den beskaffenhet, att det för de närmast intill boende måste kännas mycket pinsamt att hava ett sådant grannskap. Därför anser jag, att det skulle vara alldeles orimligt, att den enskilda äganderätten skulle på detta sätt kunna kränkas, genom expropriation av mark från ägare, som därigenom skulle vara tvungen att hava i sin närhet lokaler, där det förekommer danstillställningar och tingel tangel, vilka tillställningar åtminstone för vissa personer göra det så outhärdligt, att de skulle tvingas att sälja sin egendom och flytta därifrån.

Jag anser mig också hava ett gott stöd för denna min åsikt, då jag kan åberopa mig på vad lagutskottets ordförande yttrat vid flera tillfällen. Han har ju visserligen haft olika åsikter i denna fråga, men jag anser icke, att hans senaste åsikt bör hava mera vitsord än de åsikter, han förut haft, och därför anser jag, att till dess lagutskottets ordförandes åsikt blir mera stadgad, jag har ett gott stöd för att också stå på den ståndpunkt, på vilken han vid flera tillfällen stått.

Jag yrkar avslag på utskottets hemställan och bifall till reservationen.

Herr Lindqvist i Stockholm: Innan debatten avslutas, nödgas jag inlägga en gensaga mot ett yttrande, som för en stund sedan fälldes av herr Pettersson i Bjälbo. Han sade, såsom herrarne hörde, att de sanmankomster, som hållas i våra Folkets hus, präglas av en stor mängd oordningar av allehanda slag. Detta var, såsom vi alla veta, ett mycket djärvt och bestämt påstående, som så litet bottnar i verkligheten, att jag nödgas fråga herr Pettersson i Bjälbo: hur vet ni det? Jag är övertygad om, att jag i detta avseende är mera sakkunnig än han, ty jag har under årens lopp besökt en mängd av

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

dessas sammankomster i vårt lands olika delar, och jag har med glädje kunnat konstatera den förändring, som undan för undan inträtt till det bättre och att arbetarne i dessa samlingslokaler framskapat en anda och uppträda på ett sätt, som är i hög grad glädjande. Jag är alldeles viss om, att alla representanter från landsbygden här i kammaren skola ge mig rätt, då jag säger, att det i nämnda avseende för närvarande är betydligt annorlunda ställt i våra större samhällen än vad det var för några år sedan, då man ute på landsvägarna möttes av personer, som hade till sitt största nöje att ofreda dem, som kommo landsvägen fram. Nu däremot samlas de i sina samlingslokaler, hålla sina överläggningar och hava sina enkla nöjen, visst icke något tingel tangel, såsom herr Jesperson sade. Jag skulle önska, att herr Jesperson ville besöka någon av dessa sammankomster för att se hur det går till där, och jag tror, att han då icke skulle kunna fälla ett sådant yttrande som han gjorde.

Eftersom jag nu fått ordet, vill jag icke underlåta att bereda mig det nöjet att få säga några ord till presidenten Petersson. Han sökte i sitt anförande på ett mycket slående sätt skildra, huru lagutskottets ärade ordförande i den föreliggande frågan ändrat åsikter under de år, som gått. Jag gjorde då den reflektionen, att det vore, syntes det mig, mycket glädjande, om det förnölle sig så, som herr Petersson angivit. Jag vill därjämte säga, att det nog för vänstern skulle vara ytterst kärkommet, om vi om några år kunde konstatera, att herr Petersson undergått samma förändring och låtit sig påverkas av utvecklingen i samma grad som lagutskottets ordförande. Men det märktes nog, att herr Petersson är den ståndaktige soldaten, som oefftergivligt står kvar på sin ohållbara ståndpunkt. Och även om alla andra i detta land skulle rida förbi honom, så låter han sig icke påverkas av den hastiga ritt, som han talade om.

Härmed var överläggningen slutad. I enlighet med de därunder gjorda yrkandena framställde herr talmannen propositioner dels på godkännande av punkten, dels på uteslutande av punkten ur paragrafen; och fann herr talmannen den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Votering begärdes emellertid, till följd varav nu uppsattes, justerades och anslogs denna voteringsproposition:

Den, som vill, att kammaren godkänner punkten 7 av 1 §, 1:sta stycket i lagutskottets förevarande förslag till lag om expropriation, röstar

Ja;

Den det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren beslutit att nämnda punkt skall utgå ur paragrafen.

Omröstningen utvisade 139 ja mot 56 nej;
och hade kammaren alltså godkänt punkten 7 första stycket av 1 §.

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Punkterna 8—12; ingressen till första stycket av 1 §; andra stycket av 1 §; 2—4 §§.

Godkändes.

För 5 § hade utskottet föreslagit följande lydelse:

Konungen bestämme, vilket område expropriationen må omfatta. Finnes mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet, må expropriationsrätt ej meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olägenhet än nödigt är; och skall jämväl i övrigt tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan, vars rätt är i fråga.

Prövas särskilda bestämmelser erforderliga för att trygga fastighetens användande för det avsedda ändamålet, tillkomme Konungen att meddela sådana bestämmelser.

Konungen utsätte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

Denna lydelse skilde sig från Kungl. Maj:ts förslag endast däruti, att i stället för orden *finnes* och *prövas* i paragrafens andra resp. tredje stycke, av Kungl. Maj:t föreslagits, i andra stycket ordet *visas* och i tredje stycket ordet *finnas*.

I en vid paragrafen fogad reservation hade herrar *Persson* i Norrköping och *Lindhagen* förklarat sig anse, att Kungl. Maj:ts förslag i denna del bort oförändrat tillstyrkas.

Efter föredragning av paragrafen lämnade herr talmannen ordet till

Herr *Persson* i Norrköping, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Såsom herrarne behagade finna, har jag jämte herr *Lindhagen* ansett, att vi borde reservera oss mot utskottets förslag i denna paragraf, samt yrkat bifall till dess ordalydelse i den kungl. propositionen. Skillnaden är ju icke så synnerligen stor, ty i det andra stycket av 5 § står det i Kungl. Maj:ts proposition »visas mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet» etc. Utskottet har förändrat detta till »finnes mer än ett område» etc. Och i konsekvens därmed har utskottet ändrat första ordet i tredje stycket från »finnas», som föreslagits i Kungl. Maj:ts proposition, till ordet »prövas».

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

Det har visserligen framförts det argumentet för denna av utskottet företagna ändring, att densamma i stort sett icke skulle i sak innebära någon skillnad från Kungl. Maj:ts förslag. Men jag och herr Lindhagen hava icke funnit oss övertygade därom, utan vi tro, att denna lilla förändring kommer att innebära, att bevisningsskyldigheten alltför starkt överflyttas på den, som begär expropriation, från den, mot vilken denna begäran är riktad. Det förefaller mig, som om det komme att tillgå på det sättet, att när det begäres expropriation på ett område, så kommer den, från vilken detta skall exproprieras, att säga: här finnes annat område, som även är lämpligt, och vilket bör i stället exproprieras, och med detta argument kan sedermera fortsättas. Flera ägare kunna säga detta, och för varje gång måste det anordnas en prövningsprocedur med skrivelser m. m. Det förefaller mig, som om det vore viktigare, att den, som bestriider att expropriation får företagas, utom sitt nakna påstående att det finnes annat område, som lämpar sig bättre, åtminstone skall visa några skäl för detta sitt påstående, vilka kunna anses vara av den art, att de böra godkännas.

På grund av vad jag nu i korthet anfört angående den mening jag har i fråga om lydelsen av den nu föredragna paragrafen, tillåter jag mig, herr talman, att yrka avslag på utskottets hemställan och bifall till det av Kungl. Maj:t framställda förslaget.

Vidare anförde:

Herr Widén: Då det var fråga om det 7:de momentet av § 1, som nyss var föremål för diskussion, framhölls det från åtskilliga talares sida — det var dock icke av mig, ty jag berörde icke den sidan av saken — att åtskilliga garantier voro givna i lagen, som skulle medföra, att det icke förelåge någon särdeles risk, även om man medgäve expropriation i den utsträckning, som där var ifrågasatt. Bland dessa garantier var även innehållet i § 5 i denna del, där det stadgas, att om det visar sig, att flera områden finnas, som kunna vara tjänliga för det avsedda expropriationsändamålet, får expropriationsrätt icke meddelas beträffande det område, vars avstående eller upplåtande skulle medföra större olägenhet för ägaren, än nödigt är. Den garanti, som ligger i detta, har utskottet ytterligare velat stärka genom att ändra ordet »visas» till »finnes». Därigenom har man nämligen velat antyda, att det icke är meningen att den, från vilken expropriation begäres, nödvändigtvis skall hos Kungl. Maj:t ådagalägga med laga bevisning, att det finnes ett sådant område, och att det är tjänligt för det avsedda ändamålet, utan då anledning gives till att det möjligen kan finnas flera områden, Kungl. Maj:t låter verkställa en utredning härom ex officio.

Nu tror jag visserligen icke, att detta har så stor betydelse, emedan dessa ärenden behandlas i administrativ väg, och jag föreställer mig, att i varje fall komme att undersökas av den administrativa

myndighet, som skall verkställa utredning i saken om sådana förhållanden föreligga, som här avses. Men det är ju skäl i att man gör den garanti som i stadgandet ligger så stark som möjligt, då det icke är förbundet med några som helst olägenheter.

Jag skall därför anhålla om bifall till utskottets förslag i denna del.

Herr Lindhagen: Detta är egentligen icke någon stor fråga, men man kan på denna fråga tillämpa den satsen: man märker avsikten och blir nedstämd. Saken är den, att Första kammarens ledamöter från högern tyckte, att det vore att lägga för mycken tunga på jordägaren, om han skulle visa, att det vore ett annat område, som vore tjänligare än det, som sökanden begärde, utan det skulle mera utronas rent objektivt, föreställer jag mig, av Kungl. Maj:t. Nu är det så, att det är ganska viktigt för dessa människor, att de icke få ett område, som ligger olägligt, och det är ofta fallet, att man gärna vill hänvisa dem på ett område, om vilket jordägaren tycker, att det kan vara bra, men som sökanden icke kan vara betjänt med. Sådana tendenser finnas på många håll. Vi hava icke ansett det nödigt att understödja sådana tendenser, och därför anser jag, att detta är en obehörig ändring, även om den är liten. Jag ber att få instämma i herr Perssons i Norrköping yrkande.

Herr Pettersson i Södertälje: Jag ber att få instämma med den föregående talaren i att denna fråga nog kan synas vara och väl även är ganska obetydlig. Däremot tror jag icke, att herr Lindhagen har skäl att känna sig särskilt förstämmd över den lilla ändring, som i denna paragraf föreslagits, ty det är väl så, att det kan tänkas fall, när det kan bli rätt obilligt mot jordägaren, om man strängt håller på, att han skall åstadkomma full bevisning om att ett annat område än det, som begäres, är lämpligare för det avsedda ändamålet. Det är icke obilligt att begära, att Kungl. Maj:t — icke nämnden — får låta verkställa utredning om saken i fråga, ty även om man i likhet med herr Lindhagen anser, att när expropriation sker, det gäller ett behjärtansvärt ändamål, som bör främjas, får man väl å andra sidan icke glömma, att även den, från vilken expropriation sker, har anspråk på en viss hänsyn.

Jag yrkar således bifall till utskottets förslag.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad, gav herr talman propositioner dels på bifall till utskottets förslag till paragrafens lydelse, dels ock på bifall till den av Kungl. Maj:t föreslagna lydelsen; och fattade kammaren beslut i enlighet med den förstnämnda propositionen.

6 §.

Godkändes.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

7 §.

För första stycket av nämnda paragraf hade utskottet föreslagit denna lydelse:

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens fulla värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall full ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada fullt ersättas.

Enligt Kungl. Maj:ts förslag hade samma stycke följande lydelse:

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada ersättas.

Vid denna paragraf funnos reservationer avgivna:

av herrar *Widén, Stärner, Alexanderson, Pettersson* i Södertälje och *Olsson* i See, vilka ansett, att paragrafen bort tillstyrkas i den genom Kungl. Maj:ts proposition föreslagna lydelsen; och

av herrar *Lindhagen* och *Persson* i Norrköping, vilka hemställt att Riksdagen med anledning av herr Lindhagens ovan omförmälda motion måtte besluta, att första stycket av denna paragraf måtte erhålla följande lydelse:

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas köpeskilling motsvarande fastighetens värde. Såsom fastighetens värde skall anses dess taxeringsvärde eller vad av huvudfastighetens taxeringsvärde må anses å den exproprierade jorden belöpa, därest ej uppenbarligen framgår, att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriation eller den exproprierade delens användande, skall ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada ersättas.

Paragrafen föredrogs, varefter

Herr *Widén* yttrade: Herr talman, mina herrar! Som herrarne finna, har undertecknad, jämte några andra, reserverat sig med avseende på denna paragraf. I densamma har utskottet vidtagit en ändring i Kungl. Maj:ts förslag, en ändring, som består i, att utskot-

tet i första momentet, där det talas om ersättningen, begagnat uttrycken »fulla värde», »full ersättning» och »fullt ersättas», såsom herrarne se.

Jag bör kanske nu, när vi skola behandla denna paragraf, i alla fall något beröra själva huvudgrunderna till det nya förslaget ställning i avseende på ersättningens beräkning. Herrarne finna av den kortfattade redogörelse, som utskottet lämnat i början av sitt betänkande, att frågan om ersättningens bestämmande vid expropriation och om grunderna för densamma är en fråga, som Riksdagen har dragit inför Kungl. Maj:t. Riksdagen anhöll nämligen i skrivelse av den 23 april 1907, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till ändamålsenliga lagbestämmelser ifråga om grunderna och sättet för bestämmande av de ersättningsbelopp, som skola utgivas i anledning av jords eller lägenhets avstående för allmänt behov. Såsom grundlag för denna framställning, som Riksdagen sålunda gjorde, förelåg bland annat, även en framställning från kungl. arméförvaltningen, som i skrivelse till Kungl. Maj:t fäst uppmärksamheten på att vid förvärv av mark för lantförsvarets behov, speciellt i närheten av Stockholm, måst betalas löse-skillingar, som icke stätt i rimligt förhållande till dessa områdens värde. Därför anhöll man, att Kungl. Maj:t skulle vidtaga åtgärder för en förändring i expropriationslagens stadganden i detta hänseende. För att förstå detta bör man erinra sig vad enligt nuvarande expropriationslag i förevarande hänseende gäller. I denna lag står, att den jord eller lägenhet, som avstås, skall i penningar uppskattas till vad jord eller lägenhet av lika beskaffenhet och godhet i orten högst gäller. Detta är den nuvarande bestämmelsen, och det var denna bestämmelse, i vilken Riksdagen ville hava ändring. I sammanhang härmed fäste också Riksdagen uppmärksamheten på det sätt, varpå expropriationsnämnden skulle sammansättas enligt gällande lag.

Kungl. Maj:t uppdrog åt expropriationslagstiftningskommittén, att samtidigt med frågan om expropriationsinstitutets utvidgning också upptaga frågan om huru expropriationsnämnden skall utses och huru det exproprierades värde skall bestämmas. I det hänseendet föreslog expropriationslagstiftningskommittén ett stadgande, i fullkomlig överensstämmelse med det stadgande, som Kungl. Maj:t i denna 7 § har förelagt Riksdagen. Enligt det förslaget är det avsett, att jord, som exproprieras, skall ersättas med sitt verkliga värde. Expropriationslagstiftningskommittén framhåller, att det är meningen, att den, som avstår marken eller rättigheten, icke därigenom skall lida någon den ringaste minskning i sin förmögenhet utan skall ha fullt igen vad som tages ifrån honom i det hänseendet. Det är expropriationslagstiftningskommitténs mening med dess avfattning av 7 §. Att kommittén icke bibehöll det gamla stadgandet, berodde på, att värdet tack vare gällande bestämmelser i allmänhet sattes för högt, på sina håll och vid vissa tillfällen oskäligt mycket. Dessutom var det fallet, fast det var icke särskilt framhållet i detta

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

sammanhang, med det gamla stadgandet, att genom det skulle den jord, som skulle exproprieras, jämföras med jord av lika beskaffenhet och godhet i orten. Därigenom blev det något schablonmässigt; det blev högsta värdet, men värdet blev lika högt, vare sig området var större eller mindre och vare sig det togs från någon större eller mindre fastighet. Det är ju dock så, att om ett område av t. ex. 2 tunnland tages från en fastighet av t. ex. 6 tunnland, detta uppenbarligen vållar större minskning i förmögenheten och förvärvsmöjligheterna för ägaren än om ett område av 2 tunnland tages från en fastighet om t. ex. 100 tunnland. Detta är alldeles uppenbart. Som den gamla lagen var avfattad låg det närmast till hands — och det torde nog i de flesta fall ha skett så — att jordens värde sattes lika i det ena som i det andra fallet. Nu har expropriationslagstiftningskommittén framhållit, och det har utskottet anslutit sig till, att vid bestämmandet av löseskillingen böra värderingsmännen, d. v. s. expropriationsnämnden, taga hänsyn till en mängd på bestämmandet av löseskillingen inverkan förhållanden. Därpå inverkar icke bara det förhållandet, att det betalats det eller det priset för egendomen eller en egendom i närheten, utan bland en mängd andra förhållanden även t. ex. vad som nyss omnämndes, eller det proportionella förhållandet mellan vad som tages bort och vad jordägaren får behålla. Detta gör, att värdets bestämmande ligger väsentligen i nämndens händer. Det gjorde det ju förut också, och det gör det icke mindre fortfarande. Då är det av stor betydelse, huru expropriationsnämnden sammansättes, och det är på den punkten, som kommittén egentligen nedlagt sitt största arbete för att åstadkomma en rättvisare värdesättning.

Som vi finna av en paragraf längre fram, skall expropriationsnämnden sammansättas så, att Konungens befallningshavande och landstinget i de olika länen utse ett visst antal personer, ett så stort antal som 24 vardera, så att det blir 48, och inom denna krets skola ledamöterna i expropriationsnämnden väljas. Därigenom avses att tillförsäkra åt expropriationsnämnden sakkunskap på området och tillika större oberoende av de olika parterna än vad den gamla expropriationsnämnden visat sig äga, då vardera partens ombud ansåg sig vara så att säga dess advokat, så att han skulle i allt stå på dens sida, som utsett honom. Det vill man nu undvika genom detta sätt att utse expropriationsnämnd, varigenom man avser, som sagts, att tillförsäkra expropriationsnämnden större sakkunskap och förmåga att opartiskt bedöma förhållandena än vad nu är fallet. Därtill kommer, att ordföranden i expropriationsnämnden utses en gång för alla av Konungens befallningshavande, varigenom han bör besitta större sakkunskap och mera kontinuitet erhålles än nu ofta visat sig vara fallet i värdesättningen.

Beträffande nu det sätt, varpå 7 § blivit avfattad, är det otvivelaktigt så — åtminstone jag för min del anser det — att även med den lydelse som Kungl. Maj:t givit åt paragrafen, innebär den, att

den jord eller rättighet, som avstås, skall ersättas med sitt fulla värde, eller som är detsamma med det värde den verkligen har. Ur den synpunkten förefaller det mig, att det föreslagna tillägget till paragrafen i förevarande avseende icke varit nödigt. Nu har emellertid ett sådant tillägg av utskottet gjorts; och det har skett av det särskilt uppgivna skälet, att då man går ifrån det nuvarande stadgandet om värdets bestämmande, man kunde befara att, som man säger, pendeln skulle kunna svänga åt motsatt håll, så att det skulle bli för lågt värde i stället. Jag tror, att man med hänsyn till nämndens sammansättning och det sätt, varpå en dylik nämnd i allmänhet förfar, med all säkerhet icke behöver befara något dylikt. Däremot är det, tror jag, vida mer att befara, att man, genom att lägga till ordet »fulla» till »värde» och »full» till »ersättning», etc., markerar en annan ståndpunkt än kommittén intagit, ty den ansåg, att jorden skulle ersättas med sitt verkliga värde, och man i motsats därtill utsätter orden »fulla värde», kan det lätt föranleda till den uppfattningen, att man står kvar vid det gamla, och då har Riksdagens önskan uti dess förut omnämnda skrivelse icke efterkommit. Vi stå då kanske kvar vid det gamla, så att det missförhållandet fortfarande kommer att bestå, att det i många fall vid expropriation sättes oskäligt höga värden.

Det är ur den synpunkten vi reservanter anse, att man bör taga paragrafens lydelse enligt Kungl. Maj:ts proposition. Jag ber sålunda, herr talman, att få yrka bifall till reservationen, d. v. s. till Kungl. Maj:ts förslag i denna del.

Vidare anförde:

Herr Jansson i Edsbäcken: Herr talman! Jag beklagar, att jag icke kunnat följa mina partikamrater vid denna punkt. Anledningen därtill är, att jag möjligen har en annan uppfattning rörande bestämmandet av värdet än vad många av dem ha. Jag medger, att det kunnat förekomma fall huvudsakligen i och intill de större städerna, då det åsatts för höga värden — jag har sett exempel därpå angivas i tidningarna, och jag har förvånat mig däröver — men på rama landsbygden känner jag icke något fall, där det förekommit, utan snarare motsatsen. Om man vill antaga, såsom den föregående talaren yrkade, Kungl. Maj:ts förslag om bestämmandet av värdet, hyser jag fruktan för, att, såsom han sade, pendeln möjligen kunde svänga över och nämnderna få den uppfattningen, att man icke behöver hålla så hårt på verkliga värdet. Jag anser därför försiktigast, att man i det fallet behåller ordet »fulla» kvar. Jag ber att få hänvisa till den motivering i utskottets utlåtande, som berör denna sak och i vilken jag instämmer. Utskottet motiverar detta med följande: »Då expropriationen ovedersägligen utgör ett synnerligen stort ingrepp i dens förfoganderätt över sin egendom, som därav drabbas, och då onekligen en viss fara föreligger, att de be-

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

stämmelser, som intagits i förslaget i syfte att trygga mot för hög uppskattning, kunna verka i motsatt riktning, har utskottet funnit angeläget att i förevarande paragraf gives ett klart uttryck åt förslagets innebörd i fråga om ersättningens belopp och förty i denna paragraf uttalat, att *full* ersättning skall utgå till jordägaren för vad han nödgas avstå och för den skada han lider.»

När jag nu yrkar bifall till utskottets förslag, gör jag det så mycket hellre av den anledningen, att med den sammansättning, som expropriationsnämnden hädanefter kommer att få, jag hyser den allvarliga förvissningen, att nämnden kommer att giva en tillförlitligare värdesättning än som förut skett, då det endast var tillfälliga nämnder. Jag har som sagt icke annat att tillägga än att yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr von Hofsten: Herr talman! Då utskottets majoritet tillstyrkt min motion i förevarande hänseende ber jag att få instämma i herr Janssons i Edsbäcken yrkande om bifall till utskottets förslag samt göra det tillägg till vad förut anförts, att jag i berörda hänseende vill påpeka, att i 1880 års författning angående jordägares rätt över vattnet å hans grund stadgas, att jord, som i visst fall genom uppdämning sättes under vatten eller skadas, skall ersättas med »fulla värdet och hälften därutöver». Uttrycket »fulla värdet» har sålunda redan hävd i vår lagstiftning. Då väl alla medgiva, att expropriationsförfarandet är ett ingrepp i den enskildes fria förfoganderätt över sin egendom, torde det också vara skäl markera, att han bör få ersättning enligt »fulla» värdet. Även om rent formellt sett skillnaden mellan uttrycken »fastighetens värde» och »fastighetens fulla värde» icke är så stor, markerar man dock därigenom, att värdet skall bli så att säga till sitt begrepp fylligare.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag i förevarande hänseende.

Häruti instämde herr *Söderberg* i Hobbom.

Herr Lindhagen: Gentemot vad den föregående talaren sade om att uttrycket »fulla värdet» hade hävd i vår äldre lagstiftning, ber jag att fästa talarens uppmärksamhet på, att det nu är meningen att skapa en ny lagstiftning, där man skall hava en bättre grund än den gamla. Riksdagen skrev särskilt år 1907 i ersättningsfrågan och framhöll, att gällande lagstiftning angående jordlösen vid expropriation i allmänhet icke vore bra. Därför skulle det vara oriktigt, om vi till måttstock för våra åtgöranden skulle taga den äldre lagstiftningen, utan vi böra följa de nya grunder, som ligga till grund för förevarande förslag. Då veta vi av erfarenhet, och det ligger för övrigt i sakens natur, att vid alla expropriationsuppskattningar avgörandet är tämligen godtyckligt. Det borde vara objektiva normer, men i stället beror avgörandet på, hur parterna kunna tala för sina

olika saker och det beror på den tillfälliga sammansättning, som expropriationsnämnden har, så att man vet icke, till vilket resultat nämnden skall komma. Det kan icke vara bra, att det är på det sättet, utan det vore bättre, om man kunde få fram objektiva grunder, som kunde reglera nämndens bedömande, så att det icke bleve bara godtyckligt.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Nu har därför i det avseendet jag och herr Persson i vår reservation ifrågasatt ett tillägg till förslaget. Det vore ju ur många synpunkter särdeles fördelaktigt, om man kunde få ett officiellt värde på den fasta egendomen, och vi hava ju bestämda taxeringsvärden. Men just därför att de icke skola tillämpas vid alla tillfällen blir följden den, att man nonchalerar dem, så att även dessa värden sätts efter godtyckliga grunder, men i framtiden måste man komma därhän, att man får verkligt pålitliga officiella värden på fastigheterna särskilt med hänsyn till den betydelse, värderingen har ur många synpunkter. Nu ha vi officiella taxeringsvärden, och meningen är ju, att de icke skola vara oriktiga, utan man försöker väl åtminstone att få dem riktiga. Och dessa försök skulle uppmuntras mer och mer i samma mån man vid olika författnings tillämpning tillägger verklig betydelse åt dessa officiella taxeringsvärden, och härigenom skulle man också få en verklig utgångspunkt för nämndens bedömande. Vi ha därför föreslagit: »Såsom fastighetens värde skall anses dess taxeringsvärde eller vad av huvudfastighetens taxeringsvärde må anses å den exproprierade jorden belöpa, därest ej uppenbarligen framgår, att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet.» Genom den sist tillagda satsen ha vi skattat åt det ostridiga förhållandet, att våra officiella taxeringsvärden icke överallt äro de allra bästa. Genom denna ganska smidiga avfattning tror jag, att man avpassar stadgandet efter objektiva riktiga grunder och efter de konjunkturförhållanden, som finnas.

Vad beträffar uttrycket »fulla värde», så instämmer jag med herr Widén. Det återfinnes icke heller i herr Perssons och min reservation. Det är en allmän tendens vid expropriationer, att värdena bliva över hövan höga, och uttrycket »fulla värde» kan icke sägas motverka denna tendens. Det förefaller mig, att just genom detta tillägg kommer man icke till det riktiga värdet, utan följden därav skulle nog i de flesta fall bliva den, att lagen fäster nämndens uppmärksamhet på att här hugga till åtskilligt, och det är icke meningen med den nya författningen. Jag yrkar bifall till den avgivna reservationen.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman, mina herrar! Som herrarne hört, äro vi alla inom utskottet ense om att jordägare vid expropriationen skall erhålla en rättvist avpassad ersättning. Men när det gällde frågan hur en sådan bestämmelse skulle formuleras, så skilde vi oss åt. Naturligt är ju också, att man vid en sådan formulering fråga kan ledas av olika sympatier och farhågor. Man

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

kan framför allt vara rädd för, att ersättningen skall bli för låg, man kan framför allt vara rädd för att den skall bli för hög, och man kan slutligen anse idealet vara att ersättningen så nära som möjligt avpassas efter fastighetens värde, sådant det efter en samvetsgrann uppskattning kan utredas. Den första farhågan har tydligen varit ledande för utskottsmajoriteten: för all del se till, att det icke lämnas för låg ersättning för fastigheten, säger utskottsmajoriteten. »Ersättningen skall utgå med fulla värdet» blir därför dess idealformulering. Beträffande denna, kan man visserligen icke påstå, att utskottsmajoriteten uttryckligen sagt, att expropriationsnämnden *skall* övervärdera fastigheten. Det gör utskottsmajoriteten icke, men den hyser tydligen stor oro för, att det skall bli en låg taxering, och dess formulering innebär utan tvivel en frestelse för expropriationsnämnden att hugga till litet för mycket. En sådan frestelse kan jag för min del icke vara med om att utsätta expropriationsnämnden för, och därför har jag icke kunnat biträda utskottsmajoritetens förslag.

Reservanterna, herrar Lindhagen och Persson i Norrköping, äro framför allt rädda för, att ersättningen skall bli för hög och för att undgå den faran föreslå de, att expropriationsnämnden skall vara skyldig att följa taxeringsvärdet. Nå, det låter i och för sig ganska bra, men mot denna anordning kan man också göra invändningar. Såvitt jag känner till taxeringsvärdena, äro de ibland för höga och ibland för låga. Skulle då taxeringsvärdet alltid ställas som norm för nämnden, så kan man vara övertygad om, att löseskillingen vid somliga tillfällen skulle bli för hög, vid andra för låg. Detta ha reservanterna haft blick för och sökt att förekomma de olägenheter, vartill ett oriktigt bestämmande av taxeringsvärdet skulle kunna leda, genom föreskriften att »såsom fastighetens värde skall anses dess taxeringsvärde eller vad av huvudfastighetens taxeringsvärde må anses å den exproprierade jorden belöpa, därest ej uppenbarligen framgår, att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet». Men den säkerhet, som reservanterna sålunda velat åstadkomma mot en oriktig värdering, är nog ej fullt betryggande. Jag tror, att det med herr Lindhagens formulering i många fall skulle kunna inträffa, att nämnden visserligen ansåge, att taxeringsvärdet icke vore riktigt, men att den på samma gång icke kunde påstå, att det *uppenbarligen* vore riktigt, och följderna härav skulle bliva, att löseskillingen komme att bestämmas efter taxeringsvärdet, ehuru detta icke överensstämde med det verkliga värdet.

Såvitt jag förstår, är Kungl. Maj:ts förslag i detta fall det riktiga att följa. Kungl. Maj:ts förslag ställer kyrkan mitt i byn. Det kan icke uppfattas som en maning till expropriationsnämnden att värdera för högt, det kan icke heller fresta till att undervärdera fastigheterna, utan ställer upp vad som teoretiskt och praktiskt är det enda riktiga, nämligen att man skall söka åstadkomma en löseskillning, som så nära som möjligt ansluter sig till fastighetens verkliga värde, sådant detta kan utrönas genom praktiska mäns sakkunniga

och samvetsgranna utredning och uppskattning. Därför yrkar jag, herr talman, bifall till den av herr Widén och mig m. fl. avgivna reservationen.

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Herr Olofsson i Åvik: Det förefaller mig, som om reservanternas i denna punkt utgå från den synpunkten, att det skulle bli så, att det i allmänhet vore de små, som komme att expropriera från de större, och att man därför sökte att få priserna så billiga som möjligt. Jag tror för min del, att så icke är förhållandet och att så icke heller i framtiden kommer att ske. Jag tänker på en sådan sak som att ett stort bolag eller bruk skulle falla på den idén att bygga en järnväg eller bana, som skulle gå över ett av mindre lantbrukare bebyggt område. Att då verkställa värderingen efter taxeringsvärdet vore orimligt. Var och en vet, att där järnvägen går fram, gör den ofantlig skada, den skär ofta sönder fälten o. s. v., så att de delvis bli omöjliga att bruka. Det är klart, att man måste taga hänsyn till sådana omständigheter. Därför synes det mig icke vara annat än rätt, att värderingen sker efter det fulla värdet, såväl vad jorden själv beträffar som med hänsyn till de olägenheter, som komma att uppstå efter en sådan expropriation.

Jag skall be att få taga ett exempel från levande livet, som brukar intressera herr Lindhagen, det vet jag. I en småbrukarkoloni, som jag känner mycket väl, finnes det 20 småbrukare, som hade köpt sig andelar. Det var en stor gård, som hade styckats, och småbrukarna hade fått jorden för mycket billigt pris, 200 kronor för tunnland, och det var en mycket präktig jord. Att taxeringsvärdet är lågt på dessa lägenheter, tycker jag icke att man bör klandra, utan anser det vara gott och väl; de flesta hade fått egnahemslån, och hade i början haft svårt att draga sig fram, men sedan hade det gått bra. Dessa småbruk äro belägna vid sidan av en större bygdeväg och äro bostäderna förlagda på något avstånd från densamma samt själva åkerjorden, till väsentlig del, emellan bostäderna och vägen. Man har nu utstakat en järnväg (och även begärt koncession å densamma), som kommer att framdragas emellan bostäderna och bygdevägen, vilket gör att åkerjorden kommer att sönderskäras till oerhörd skada och mycket stora olägenheter för dessa småbruk. Är det då riktigt att tala om att taxeringsvärdet skulle läggas till grund vid expropriationen? Skulle man här gå efter taxeringsvärdet, så skulle det bli en sådan obillighet, att man icke kan tala om det, och även om jorden köpts för billigt pris, så skulle det i alla fall enligt min uppfattning vara orimligt, om den icke uppskattades till sitt fulla värde.

Sådana exempel torde kunna uppletas i det oändliga. Nu kan man ju säga, att det är en stor fördel, om en järnvägsstation ligger i närheten av en sådan koloni, men i detta fall är så icke förhållandet, om denna järnväg kommer till stånd, ty då skulle dessa små-

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

brukarehem ligga mitt emellan två stationer, lika nära närmaste station då som nu.

Med sådana exempel för ögonen vill jag hoppas, att kammararen måtte vara med om utskottets förslag, till vilket jag ber att få yrka bifall.

Herr vice talmannen D. Persson: Herr talman! Ehuru jag kommit till samma slutsats som den siste talaren, så skall jag be att få inlägga en gensaga mot de motiv, som han anförde för att det uttryck, som utskottet använt, nämligen »fulla värde», måtte stå kvar. Han ville bevisa detta genom att visa, hur det skulle ställa sig, om en järnväg droges fram över en äga och sönderskar densamma. Det är sant, att under sådana förhållanden skadas egendomen i avsevärd grad, men detta får icke inverka det ringaste på värdesättningen, utan i detta fall sker ersättningen under form av ersättning för olägenhet eller intrång.

Men jag kan icke vara med om Kungl. Maj:ts förslag och ännu mindre om herr Lindhagens reservation. Jag skulle dock möjligen kunnat vara med om Kungl. Maj:ts förslag, om icke utskottsmajoriteten kommit med detta tillägg: »fulla värdet». Nu har emellertid utskottet kommit med sitt förslag och begagnat sig av det enligt min uppfattning riktiga uttrycket »fulla värde». Men när dessa uttryck sättas i bredd med varandra — på ena stället står »värde» och på det andra »fulla värde» — så är det klart, att man gör en skillnad i detta avseende. Jag ger herr Widén rätt däri, att för hände det, att expropriationsnämnden ansåg sig berättigad, ja, skyldig att uppskatta en egendom högre än till dess verkliga värde, men enligt 1866 års förordning bestämdes, att jorden skulle uppskattas efter i orten högst gångbara priser, och då har man ansett sig ha stöd för att jorden uppskattades mycket högt, då man ju hade att rätta sig efter detta värde. Häri tror jag anledningen vara att finna till, att en del jord uppskattats för högt vid en del expropriationer. Det har redan av en talare framhållits, att förordningen av den 30 december 1880 om jordägares rätt till vattnet å hans grund har samma uttryck eller fulla värdet, och detta är en författning, som tillkommit efter 1866 och bör väl inte anses som föråldrad såsom man med visst fog kan säga om 1866 års expropriationsförordning. § 6 av 1880 års förordning lyder:

»Är jord, som kan genom uppdämning sättas under vatten eller därav skadas, av den beskaffenhet, att den genom uppdämningen därå skeende skada prövas vara ringa mot den nytta, som av uppdämningen vinnas, må dock uppdämning kunna ske mot ersättning, motsvarande fulla värdet och hälften därutöver.»

Därmed vill man säga, att det skall icke ske efter ortens högsta gångbara pris och icke efter värdet utan efter fulla värdet och så hälften därtill. Det är ett uttryck, som jag för min del tycker är mycket tillfredsställande, uttrycket fulla värdet och icke endast värdet.

Men framför allt instämmer jag med herr Olofsson i Åvik däri, att man icke bör lägga taxeringsvärdet till grund, ty taxeringsvärdena äro sådana, att det icke skulle vara önskvärt att binda expropriationsnämnden vid dessa värden. Vi veta huru det går till att åsätta taxeringsvärde å jord. Man sitter i en kammare, kanske långt från jorden, och har icke så noga reda på jordens värde. Men expropriationsnämnden däremot, som i vanliga fall går ut och på platsen uppskattar jorden och tager reda på dess verkliga beskaffenhet, kan då också komma underfund med vad som är jordens verkliga eller fulla värde.

Jag finner sålunda för min del, att utskottet har haft goda skäl för sitt lilla ändringsförslag, och det synes mig som om kammaren gjorde klokt i att taga detta förslag. Därför skall jag, herr talman, anhålla att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Lindhagen: Herr vice talmannen yttrade, att expropriationsnämnden skall taga reda på fastighetens verkliga värde, fulla värde eller vad man nu vill kalla det. Om detta skall vara samma sak, så har den en mycket svår uppgift; och jag vidhåller, att det under sådana förhållanden är godtycket som blir avgörande. Jag undrar, om man icke kan anse, att det lätt blir den gamla lagens bestämmelser som i själva verket blir vägledande fortfarande, nämligen att jorden skall uppskattas »efter vad jord eller lägenhet av lika beskaffenhet och godhet i orten högst gäller». Det skulle förvåna mig, om detta icke oftast bleve fallet, när man pointerar, att det skall vara det fulla värdet. I expropriationslagstiftningen skulle det därför vara nyttigt att ha objektiva grunder, så att icke godtycket härskar.

Nu ha icke reservanterna föreslagit, att taxeringsvärdet allena skulle vara bestämmande. Det är en stor skillnad mellan att göra detta och att, när nämnden kommer, den börjar med taxeringsvärdet, börjar med att fråga sig: Vad ha de officiella myndigheterna i orten ansett, att denna fastighet är värd? Därmed skall nämnden börja sin undersökning. Sedan skall den taga under övervägande, om taxeringsvärdet är för högt eller för lågt och allt efter omständigheterna gå ovanför eller nedanför. Det blir på det sättet bestämt mycket fruktbarare resultat, än om man skjuter aldeles undan taxeringsvärdet ur hela förrättningen.

Jag vill också, herr talman, erinra att man mångenstädes i utlandet nu börjar just i expropriationslagstiftningen fastslå, att man bör söka få ett officiellt taxeringsvärde som skall ligga som utgångspunkt för själva förrättningen. Jag vidhåller mitt yrkande.

Herr Åkerlund: Herr talman! I fråga om förslaget att taxeringsvärdet skulle läggas till grund för expropriationsersättningen, synes detta mig vara en ren ren orimlighet. Om det vore fråga om stora gods och stora expropriationer, så vore därom ej så mycket att säga, men herrarne må besinna, att om man t. ex. från en liten bonde,

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)

som har 8 tunnland och dessa taxerade till 300 kronor tunnlandet, tager 2 tunnland genom expropriation, dessa 2 tunnland väl äro ofantligt mycket mera värda än det åsatta taxeringsvärdet, ty han blir därigenom helt säkert berövad sin existensmöjlighet som lantbrukare. Därför kan jag för ingen del förena mig med de herrar, som föreslå en sådan orimlighet mot de små jordbrukarne.

Herr Lindhagen: Ja, herr Åkerlund, det lönar sig icke att skriva någonting, ty herrarne läsa det inte. Herr Åkerlund anför ett fall, där det visat sig att taxeringsvärdet är alldeles för lågt; men för sådana fall står det här i reservationen: »*därest* ej uppenbarligen framgår, att verkliga värdet över- eller understiger taxeringsvärdet». I det fallet skall alltså icke taxeringsvärdet läggas till grund, utan det där andra värdet.

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Jag vill icke vidare förlänga diskussionen i denna sak, men jag vill dock fästa herrarnes uppmärksamhet på vad som här icke omtalas, nämligen att även enligt Kungl. Maj:ts förslag det är meningen — och det uttalas också tydligt i motiveringen — att det *fulla* värdet skall ersättas. Nu användes emellertid i förslaget allenast ordet »värdet»; men det betyder *fulla* värdet, och ingenting annat.

Att vi reser vanter icke vilja vara med om den av utskottet föreslagna formuleringen, beror endast på att vi äro rädda för den motsättning, som ligger i dessa båda uttryck: »värdet» och »fulla värdet». Jag tror, att framtiden kommer att utvisa att vi hava haft rätt i att vara rädda för, att genom ett tillägg av ordet »fulla» i själva verket det icke blir någon ändring mot vad som nu är förhållandet och som varit så mycket överklagat.

Var och en kan ju ur sin erfarenhet taga fram exempel på huru det i detta avseende går till vid expropriationer och så har ju gjorts av flera talare. Jag har varit med om en hel del expropriationer, och däribland åtskilliga, då värdet blivit satt orimligt högt. Detta gäller kanske mera då det varit fråga om större jordägare, än då det varit fråga om mindre. Jag var med en gång om en expropriation från en större jordägare, vilken rent av fordrade ersättning efter kubikmeter för sin jord. Det fick han nu inte, men han fick i alla fall alldeles för mycket.

Hade här från början stått »fulla värdet», så hade det gått an, och jag skulle icke hava opponerat mig emot det, ty saken hade varit klar; men därigenom att man ändrat »värdet» till »fulla värdet», är det min tro, att det i praktiken kommer att betyda något annat, nämligen ett *högre* värde än det verkliga.

Härmed var överläggningen slutad. I överensstämmelse med de därunder gjorda yrkandena framställde herr talmannen propositioner på 1:o) godkännande av den utav utskottet föreslagna lydelsen av

7:e paragrafen, 2:o) godkännande av Kungl. Maj:ts förslag till lydelse av nämnda paragraf och 3:o) godkännande av utskottets förslag med de ändringar i avseende å första stycket av paragrafen, som föreslagits i den av herrar Lindhagen och Persson i Norrköping vid paragrafen avgivna reservationen; och fann herr talmannen det under 1:o) upptagna yrkandet hava flertalets röster för sig. Votering begärdes emellertid, varefter och sedan till kontraposition antagits proposition på det under 2:o) upptagna yrkandet, uppsattes, justerades och anslogs en så lydande omröstningsproposition:

*Ang. lag om
expropriation
m. m.
(Forts.)*

Den, som vill, att kammaren godkänner § 7 i lagutskottets förevarande förslag till lag om expropriation, röstar

Ja;

Den det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren godkänt Kungl. Maj:ts förslag till lydelse av nämnda paragraf.

Voteringen utföll med 99 ja mot 84 nej, vadan kammaren godkänt utskottets förslag till lydelse av paragrafen.

Som tiden nu var långt framskriden, uppsköts den vidare behandlingen av förevarande utlåtande samt handläggningen av övriga å föredragningslistan upptagna ärenden till kl. 7 e. m., då detta sammanträde enligt utfärdat anslag komme att fortsättas.

§ 6.

Herr statsrådet *Berg* överlämnade Kungl. Maj:ts propositioner: angående inköp för nationalmuseum av äldre porträtt ur framlidne friherre H. Rehbinders samlingar;

angående förvärvande åt kronan av vissa jordområden för anläggande av en skjutbana för Älvsborgs regemente m. m.;

angående anordnande av dräneringsledning och elektrisk strömledning för statsinstitutionerna å nordvästra Djurgården; och

med förslag till ändrad lydelse av 8 § i förordningen den 28 oktober 1910 om inkomst- och förmögenhetsskatt och 8 § i förordningen den 28 oktober 1910 angående bevillning av fast egendom samt av inkomst.

Ifrågavarande propositioner blevo på begäran bordlagda.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4,48 e. m.

In fidem
Per Crowvall.